

T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

YEDİ-ON YAŞLARI ARASINDAKİ ÇOCUKLARA
NAMAZIN ÖĞRETİLMESİ İLE İLGİLİ RİVÂYETLERİN
TAHRİCİ VE DEĞERLER EĞİTİMİ AÇISINDAN
TAHLİLİ

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Kübra KALİ

Danışman
Doç. Dr. İbrahim TOZLU

EKİM 2024, ERZİNCAN

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

“Yedi-On Yaşları Arasındaki Çocuklara Namazın Öğretilmesi İle İlgili Rivâyetlerin Tahriri ve Değerler Eğitimi Açısından Tahlili “**Yüksek Lisans**” tezim tarafımdan incelenmiştir. Buna göre tezimde bilimsel etik ihlali ve intihal olarak nitelendirilebilecek herhangi bir durum olmadığını taahhüt ederim. Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir biçimde elde edildiğini; aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi beyan ederim.

Kübra KALİ

T.C.

ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Ana Bilim Dalı : Temel İslâm Ana Bilim Dalı

Program Adı : Tezli Yüksek Lisans

Tez Başlığı : Yedi-On Yaşları Arasındaki Çocuklara Namazın Öğretilmesi ile İlgili Rivâyetlerin Tahriri ve Değerler Eğitimi Açısından Tahlili

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının a) Giriş b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan (Kapak, Ön söz, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) toplam 113 sayfalık kısmına ilişkin 09/09/2024 tarihinde **Turnitin** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezin benzerlik oranı %15'tir.

Filtrelemeye tırnak içerisindeki alıntılar dâhil edilmiştir. Filtrelemede yedi (7) kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç tutulmuştur.

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. 02/10/2024

Danışman: Doç. Dr. İbrahim TOZLU

Öğrenci: Kübra KALİ

KILAVUZA UYGUNLUK

“Yedi-On Yaşları Arasındaki Çocuklara Namazın Öğretilmesi ile İlgili Rivâyetlerin Tahriri ve Değerler Eğitimi Açısından Tahlili” başlıklı Yüksek Lisans Tezi Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan

Kübra KALİ

Danışman

Doç. Dr. İbrahim TOZLU

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Doç. Dr. İbrahim TOZLU danışmanlığında **Kübra KALİ** tarafından hazırlanan “**Yedi-On Yaşları Arasındaki Çocuklara Namazın Öğretilmesi ile İlgili Rivâyetlerin Tahriri ve Değerler Eğitimi Açısından Tahlili**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Ana Bilim Dalı Hadîs Bilim Dalı’nda **Yüksek Lisans Tezi** olarak oy birliği/oy çokluğu kabul edilmiştir.

02/10/2024

JÜRİ:

Danışman	:	Doç. Dr. İbrahim TOZLU	İmza
Üye	:	Prof. Dr. Ali KUZUDİŞLİ	İmza
Üye	:	Dr. Öğr. Üyesi Merve BATMAZ	İmza

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun /.... /2024 tarih vesayılı kararı ile onaylanmıştır.

..... /..... /2024

Prof. Dr. Necdet TOZLU

Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Namaz; Kur’ân’da belirtildiği üzere bütün İlâhî dinlerde mevcut olmakla birlikte, İsrâ ve Mi’râç gecesinde farz kılınmış ve bu farzı yerine getiren Müslümanların hayatında dînî, ahlâkî, bireysel, toplumsal ve birçok alanda köklü ve yıkılmayacak değerler te’sis etmiştir. Geçmişte olduğu gibi günümüzde ve gelecekte insanları iyiye ve doğruya yönlendirecek olan namaz, Müslümanların Allah'a olan bağlılıklarını ifade eden, rûhî huzur ve mânevî arınma sağlayan bir ibadettir.

Namaz, Müslümanların günlük yaşamlarını şekillendirip, disiplin ve sorumluluk bilincini pekiştirdiği gibi çocukluktan itibaren doğru bir şekilde öğretilmesi ise bireylerin hayatları boyunca bu ibadeti içselleştirmelerine ve severek yerine getirmelerine yardımcı olmaktadır. Namaz eğitimi, sadece bir ibadetin öğretilmesi değil, aynı zamanda bir hayat tarzının, bir ahlâk anlayışının ve mânevî bir yolculuğun başlangıcıdır. Bu eğitim, sadece hareketlerin doğru yapılmasını öğretmekle kalmamakta, aynı zamanda namazın manevi boyutunu, hikmetlerini ve insana kazandırdığı ahlâkî değerleri de kapsamaktadır.

Bu çalışma çocuklarda namaz eğitimi ve öğretiminde nakledilen rivâyetleri kapsamaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde namaz eğitimi ve öğretimi ile ilgili nakledilen “Çocuk yedi yaşına gelince namaz kılmasını emredin (öğretin), on (on üç) yaşına gelince onları darbedin.” hadîsinin senedlerinin tahlili yapılacak olup hadîsin sıhhati bakımından değerlendirilecektir. İkinci bölümde ise hadîsin metin tahlili yapılacaktır. Daha sonra mezkûr hadîste geçen “darabe/dövme” kavramına yüklenen klasik ve modern yorumlar ele alınıp analiz edilecektir.

Kübra KALİ, Erzincan, 2024

TEŞEKKÜR

Lisansüstü eğitim hayatım süresince sabrı, ilgisi, desteği, katkıları ve motivasyonu bana yol göstererek ışık tutan değerli danışmanım Sayın Doç. Dr. İbrahim TOZLU'ya engin bilgilerinden yararlanma fırsatı sunduğu için saygı ve teşekkürlerimi sunarım.

Lisansüstü eğitim sürecinde rehberliğinden, katkılarından ve değerli bilgilerinden faydalandığım değerli hocalarım Prof. Dr. Ali KUZUDİŞLİ'ye, Dr. Öğr. Üyesi Merve BATMAZ'a, Dr. Öğr. Üyesi Recep ERKMEN'e ve diğer bütün hocalarıma teşekkürlerimi sunarım. Akademik anlamdaki tavsiyeleri ile birlikte bütün eğitim hayatım süresince benden maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen, teşvikleriyle motive eden, her zor anımda yanımda olan başta babam, annem, eşim ve tüm kardeşlerim olmak üzere beni sabırla bekleyen çocuklarıma teşekkür, saygı ve sevgilerimi sunarım.

Bilim ışığında atılan her adımın faydalı olması adına, araştırmamızın da ülkemiz ve bilim adına faydalı olması temennisiyle...

Kübra KALİ

**YEDİ-ON YAŞLARI ARASINDAKİ ÇOCUKLARA NAMAZIN ÖĞRETİLMESİ
İLE İLGİLİ RİVÂYETLERİN TAHRİCİ VE DEĞERLER EĞİTİMİ
AÇISINDAN TAHLİLİ**

Kübra KALİ

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi,

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi, Eylül 2024

Tez Danışmanı: Doç. Dr. İbrahim TOZLU

ÖZET

Çocukluk dönemi, bireylerin mânevî ve ahlâkî gelişimlerinin temellerinin atıldığı kritik bir süreçtir. Bu dönemde verilen dînî eğitim, bireyin gelecekteki inanç ve davranışlarını şekillendirmede önemli rol oynamaktadır. Çocuklarda namaz eğitimi ve gereklilikleri ise bu eğitimde mihenk taşı olarak yer almaktadır. Çocuklarda namaz eğitimi ve öğretimine dair Hz. Peygamber'den (s.a.s) ve sahâbeden nakledilen rivâyetler bulunmaktadır. Bu rivâyetlerde geçen özellikle darbetme kavramı geçmişte ve günümüzde tartışmalara konu olmuştur. Görüşlerin farklı olması ise Hz. Peygamber'den (s.a.s) nakledilen rivâyetlerde geçen “ضرب” kavramının Türkçemizde dövmek olarak ele alınmasından kaynaklanmaktadır. Bu çalışma giriş, iki ana bölüm ve sonuç kısmından müteşekkil olup, çocuklarda namaz eğitimi ve öğretilmesiyle ilgili nakledilen rivâyetlerin Hz. Peygamber'e (s.a.s) aidiyetlikleri metin ve senet yönüyle tahlil ve tenkid edilmiştir. Bununla birlikte rivâyetlerde geçen darbetme fiili, Hz. Peygamberin (s.a.s) eğitim ile ilgili diğer hadîsleri dikkate alınarak bir bütün olarak incelenmiştir. Söz konusu rivâyetin Hz. Peygamber'in sünnetine ve İslâm eğitim metoduna uygun olup olmadığı değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hadîs, Çocuk, Namaz Eğitimi, Şiddet, Tahric.

**ANALYSIS OF THE NARRATIONS CONCERNING THE TEACHING OF
PRAYER TO CHILDREN BETWEEN THE AGES OF SEVEN AND TEN IN
TERMS OF DISTORTION AND VALUES EDUCATION**

Kübra KALİ

Erzincan Binali Yıldırım University

Graduate School of Social Sciences

Master Thesis, September 2024

Thesis Advisor: Doç. Dr. İbrahim TOZLU

ABSTRACT

Childhood is a critical period in which the foundations of individuals' spiritual and moral development are laid. Religious education given during this period plays an important role in shaping the individual's future beliefs and behaviors. Prayer education and its requirements for children are the cornerstone of this education. Regarding prayer education and training in children, Hz. There are narrations transmitted from the Prophet (pbuh) and his companions. Especially the concept of beating in these narrations has been the subject of debate in the past and today. The difference of opinions is due to Hz. In the narrations transmitted from the Prophet (pbuh), the concept mentioned in the hadith text was considered as tattoo in our Turkish language only after the Prophet. This is due to the fact that the Prophet's (pbuh) own practice was different. This study consists of an introduction, two main chapters and a conclusion, and includes the narrations related to prayer education and teaching in children, Hz. Their belonging to the Prophet (pbuh) has been analyzed and criticized in terms of text and documents. However, the verb of beating mentioned in the narrations is Hz. It was examined as a whole, taking into account other hadiths of the Prophet (pbuh) regarding education. The narration in question is Hz. It was evaluated whether it was in accordance with the Sunnah of the Prophet and the Islamic education method.

Keywords: Hadith, Child, Prayer Education, Violence, Tahric.

İÇİNDEKİLER

YEDİ-ON YAŞLARI ARASINDAKİ ÇOCUKLARA NAMAZIN ÖĞRETİLMESİ İLE İLGİLİ RİVÂYETLERİN TAHRİCİ VE DEĞERLER EĞİTİMİ AÇISINDAN TAHLİLİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
TEZ ÖZGÜNLÜK SAYFASI.....	ii
KILAVUZA UYGUNLUK	iii
KABUL VE ONAY TUTANAĞI	iv
ÖN SÖZ	v
TEŞEKKÜR.....	vi
ÖZET	vii
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
KISALTMALAR LİSTESİ	xiv
TABLolar LİSTESİ.....	xv
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xvi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

YEDİ-ON YAŞLARI ARASINDAKİ ÇOCUKLARA NAMAZIN ÖĞRETİLMESİ İLE İLGİLİ RİVÂYETLERDE GEÇEN RÂVİLERİN DEĞERLENDİRİLMELERİ

1.1.Abdulmelik b. Rebi` b. Sebre'nin Naklettiği Rivâyetin Senedi.....	13
1.1.1. Sebre b. Ma`bed	15
1.1.2. Rebi` b. Sebre.....	16
1.1.3. Abdulmelik b. Rebi`	17

1.1.4. Zeyd b. Hubâb.....	17
1.1.5. Ebû Bekr İbn Ebî Şeybe.....	19
1.1.6. Harmele b. Abdulaziz b. Rebi`.....	20
1.1.7. Abdullah b. Zübeyr el-Humeydî.....	20
1.1.8. İbrahim b. Sa`d.....	21
1.1.9. Muhammed b. İsa b. el-Tabba`.....	23
1.1.10. Ali b. Hucr.....	24
1.1.11. İshâk b. Râhuye.....	25
1.1.12. Halef b. Amr.....	27
1.1.13. Muhammed b. Amr b. Halid.....	27
1.1.14. Yahya el-Himmanî.....	28
1.1.15. Hüseyin b. İshâk et-Tüsterî.....	29
1.1.16. Ubeyd b. Gannâm.....	29
1.1.17. Muhammed b. Abdullah b. Abdülhakem el-Mısrî.....	30
1.1.18. Muhammed b. Ya`kub el-Esâm.....	31
1.1.19. Ebû Tahir el-Fakîh.....	31
1.1. 20. Hâkim en-Nîsâbü'rî.....	32
1.2. Amr b. Şuayb'ın Naklettiği Rivâyetin Senedi.....	33
1.2.1. Abdullah b. Amr.....	34
1.2.2. Şuayb b. Muhammed.....	38
1.2.3. Amr b. Şuayb.....	38
1.2.4. Dâvûd b. Sevvâr.....	42
1.2.5. Vekî' b. Cerrâh.....	43
1.2.6. İsmâil b. Uleyye.....	44
1.2.7. Muemmel b. Hişâm.....	45

1.2.8. Abdullah b. Bekr es-Sehmî	46
1.2.9. Hüseyin b. Hasan	46
1.2.10. Ziyâd b. Eyyûb Ebû Hâşim	47
1.2.11. Minhal b. Bahr Ebû Seleme	47
1.2.12. Muhammed b. İsmail b. Sâlim	48
1.2.13. Ebû Ali el-Lu'lu'î	48
1.2.14. Ebû Ömer Kâsım b. Ca'fer.....	48
1.2.15. Ömer b. Abdulaziz	49
1.3. Enes b. Mâlik'in Naklettiği Rivâyetin Senedi	49
1.3.1. Enes b. Mâlik	51
1.3.2. Semâme	52
1.3.3. Abdullah b. Müsenna	53
1.3.4. Dâvûd b. Muhabber.....	54
1.3.5. Ebû Bekr el-E`yen.....	55
1.3.6. Fazl b. Sehl.....	56
1.3.7. Hüseyin b. İsmâil	56
1.4. Ebû Hureyre'nin Naklettiği Rivâyetin Senedi	58
1.4.1. Ebû Hureyre	59
1.4.2. Muhammed b. Abdurrahman	61
1.4.3. Muhammed b. Hasan el-Avfî.....	62
1.4.4. Muhammed b. Rebi` el-Kilabî	62
1.4.5. Ahmed b. İbrâhim	63
1.4.6. Muhammed b. Harb	64
1.5. Muhammed b. Abdurrahman'ın Naklettiği Rivâyetin Senedi.....	64
1.5.1. Hasan b. Salih	66

1.5.2. Humeyd b. Abdurrahman b. Humeyd	67
1.5.3. İshâk b. İbrâhim	68
1.6. Değerlendirme.....	69

İKİNCİ BÖLÜM

İLGİLİ RİVÂYETLERİN NAMAZ EĞİTİMİNİN TEMELİNİ OLUŞTURAN UNSURLARLA ANALİZİ

2.1. Namaz Eğitiminin Temelini Oluşturan Unsurlar.....	72
2.2. İlgili Rivâyetlerin Analizi.....	84
2.2.1. İbn Ebî Şeybe'nin Rivâyeti	84
2.2.2. Ahmed b. Hanbel'in Rivâyeti	89
2.2.3. Dârimî'nin Rivâyeti	90
2.2.4. Ebû Dâvûd'un Rivâyeti.....	91
2.2.5. Tirmizî'nin Rivâyeti.....	96
2.2.6. İbn Ebü'd-Dünyâ'nın Rivâyeti.....	97
2.2.7. Hâris b. Ebî Üsâme'nin Rivâyeti	99
2.2.8. Bezzâr'ın Rivâyeti.....	100
2.2.9. Dûlâbî'nin Rivâyeti.....	100
2.2.10. İbn Huzeyme'nin Rivâyeti	101
2.2.11. Ukaylî'nin Rivâyeti.....	102
2.2.12. İbn Hibbân'ın Rivâyeti.....	103
2.2.13. Taberânî'nin Rivâyeti.....	103
2.2.14. Dârekutnî'nin Rivâyeti.....	105
2.2.15. Hâkim en-Nîsâbûrî'nin Rivâyeti	106
2.2.16. Beyhakî'nin Rivâyeti	106
2.2.17. Begavî'nin Rivâyeti	107

2.2.18. Heysemî'nin Rivâyeti.....	108
2.3. Değerlendirme.....	111
SONUÇ	112
KAYNAKÇA.....	114
ÖZ GEÇMİŞ	133

KISALTMALAR LİSTESİ

- ABD** : Ana Bilim Dalı
- TDK** : Türk Dil Kurumu
- Bkz** : Bakınız
- EBYÜ** : Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
- SBE** : Sosyal Bilimler Enstitüsü
- YÖK** : Yükseköğretim Kurumu
- DİA** : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
- TDV** : Türkiye Diyanet Vakfı
- s.a.s** : Sallallahu Aleyhi ve Sellem
- trc.** : Tercüme Eden
- bsk.** : Baskı
- edt.** : Editör
- Hız.** : Hazreti
- ra.** : Radiyallahu Anh
- vb.** : Ve Benzeri
- b.** : bin
- ö.** : Ölüm

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 2.1: Rivâyetlerin Metinlerinde Geçen Lafız Farklılıkları.....	107
--	-----

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1: Abdulmelik b. Rebi` b. Sebre'nin Naklettiği Rivâyetin Senedinin Şeması.....	15
Şekil 1.2: Amr b. Şuayb'ın Naklettiği Rivâyetin Senedinin Şeması.....	33
Şekil 1.3: Enes b. Mâlik'in Naklettiği Rivâyetin Senedinin Şeması.....	49
Şekil 1.4: Ebû Hureyre'nin Naklettiği Rivâyetin Senedinin Şeması.....	58
Şekil1.5: Muhammed b. Abdurrahman'ın Naklettiği Rivâyetin Senedinin Şeması.....	64

GİRİŞ

İslâm dîni, bireylerin psikolojik, sosyolojik, mânevî ve ahlâkî gelişimini önemseyen ve sosyal hayatın her aşamasında düzen ve sorumluluğu, disiplinli yaşamı teşvik eden bir inanç sistemidir. Bu sistemin en temel ibadetlerinden ve İslâm'ın beş temel şartından biri namaz ibadetidir. Yaşamımızda önemli yer kaplayan namaz ibadetinin, erken yaşlarda öğretilerek devamlılığının takibi, çocuklarda din eğitiminin önemli bir parçasıdır. Çocukların namaz konusunda eğitilmeleri, namazın öğretimi, uygulanması ve muhafaza edilmesi ise Nebvî sünnetin temel gayelerindendir.

Kur'ân-ı Kerim'den sonra en önemli ikinci kaynak olan ve Hz. Peygamber'in (s.a.s) sözlerini, fiillerini ve davranışlarını aktaran hadîsler, İslâm toplumunda ahlâk ve ibadet anlayışının şekillenmesinde önemli rol oynamaktadır. Fakat bazı hadîslerin anlaşılması ve uygulanması konusu çocuk eğitimi açısından günümüzde önemli tartışmalara neden olmaktadır. *“Yedi yaşına gelince çocuklara namazı emredin(öğretin), on yaşına gelince kılmazlarsa darbedin ve yataklarda onların arasını ayırın.”* rivâyeti de bunlardan birisidir. Bu rivâyet çocukların ibadet konusundaki sorumluluğunu ve bu sorumluluğun yerine getirilmediği takdirde uygulanabilecek disiplin yöntemlerini içermektedir.

Çocuk eğitimi ve disiplinine dair açıkça tavsiyede bulunulan mezkûr rivâyette anlaşıldığı üzere ebeveyn ve eğitimcilere büyük sorumluluk düşmektedir. Öyle ki çocukların kendi kararlarını vermekte güçlük çekmesi sebebiyle anne ve babaların denetimi oldukça önemlidir. Nitekim çocukluğu; henüz yetişkin olmayan, kendi kararlarını alamayan, biyolojik bir geçiş dönemi olarak tanımlayabiliriz. Buna ek olarak, çocuklar yetişkinlerden farklı bir yapıda olduğundan dolayı, gösterilecek olan davranışların ve uygulamaların da yetişkinlere göre farklı olmasının gerekliliği önemle vurgulanabilir.¹ Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne göre daha küçük yaşlarda reşit olmak

¹ Mazhar Bağlı, “Türk Modernleşmesi Bağlamında Hukuk ve Yargılama”, *Çocuk Yargılaması, II. Ulusal Çocuk ve Suç Sempozyumu Bildiriler*, Türkiye’de Çocuklara Yeniden Özgürlük Vakfı, Ankara, 2003, 276-278.

dışında on sekiz yaş doluncaya dek her insan çocuktur.² Dolayısıyla çocukluk, geniş bir yelpazede düşünülerek kritik dönemler için de farklı boyutlardan değerlendirme yapılabilir.

“مُرُوا الصَّبِيَّ بِالصَّلَاةِ إِذَا بَلَغَ سَبْعَ سِنِينَ، وَإِذَا بَلَغَ عَشَرَ سِنِينَ فَاضْرِبُوهُ عَلَيْهَا” / Çocuk yedi yaşına gelince namaz kılmasını emredin, on yaşına gelince kılması için darbedin.”³ hadîsi İslâm’da, çocuklara erken yaşlardan itibaren dînî ibadetleri öğretmenin önemine vurgu yapmaktadır. Çocukların erken yaşta namaz kılma alışkanlığını kazanmaları, dînî sorumluluklarının farkına varmaları ve ibadet bilincinin gelişmesi ve devam ettirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Çocuk eğitimi ve öğretiminde önemli bir yere sahip olan mezkûr hadîse vaaz kitaplarında⁴ ve hutbelerde⁵ yer verilmesi de konuyu daha önemli hale getirmektedir. Nitekim hadîs, İslâm’ın namaz eğitimine verdiği önemi ve çocukların dînî sorumluluk bilincini erken yaşlarda kazanmalarının gerekliliğini vurgulamaktadır. Aynı zamanda anne babalara, mükelleflere ve eğitimcilere namaz konusunda rehberlik yaparken çocukların manevi ve ahlâkî gelişimlerine de katkıda bulunmaktadır.

Kendi kararlarını vermekte güçlük çeken çocukların, velileri tarafından eğitilmeleri hususunda Kur’ân-ı Kerim’de şöyle buyrulmaktadır: “وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ / وَأَصْطَبِرْ عَلَيْهَا” Ailene namazı emret; kendin de ona sabırla devam et.”⁶ Bu âyette belirtildiği üzere kişi ailesine namazı emretmeli kendisi kılmaya devam etmelidir. Bu sebeple Hz. Peygamber (s.a.s) de bu doğrultuda emir ve tavsiyelerde bulunmaktadır. Özellikle Hz. Peygamber’in (s.a.s) emir ve tavsiyelerinde namaz alışkanlığının kazanılması ile ilgili gözettiği hususun, 7 ile 10-13 yaş aralıkları olması dikkatleri çekmektedir. Namaz eğitim ve öğretiminde zikredilen rivâyetin muhtevası ise şu şekilde sıralanabilir:

² Mustafa Ruhi Şirin-Aydın Gülan, *BM Çocuk Hakları Sözleşmesi Kitabı*, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011, 21.

³ Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, Salat, 26, no:494.

⁴ Lütfi Şentürk, *Örnek Vaazlar*, DİB Yayınları, Ankara, 2010, 1/49.

⁵ Bkz. <https://dinhizmetleri.diyaret.gov.tr/kategoriler/yayinlarimiz/hutbeler/t%C3%BCrk%C3%A7e> (Gözümün Nuru Namaz, Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 12.04. 2024 tarihli Cuma Hutbesi).

⁶ Tâhâ, 20/132.

1. Yedi yaşına ulaşan çocuğa namazın emredilmesi (öğretilmesi)
2. On (on üç) yaşına gelince namazı kılmamaları hâlinde çocuğun darbedilmesi
3. On (on üç) yaşına gelmiş olan çocukların yataklarda aralarının ayrılması.

Hadîsin ilk kısmı, yedi yaşındaki çocuklara namaz kılmayı öğretmeyi ve bunu emretmeyi vurgulamaktadır. İkinci kısmı ise namaz kılmayan çocuğa uygulanacak disiplin yöntemini içermektedir. Fakat rivâyetin metninde geçen “ضرب” fiilinin “dövmek” olarak yorumlanması, günümüz eğitim anlayışı ve çocuk hakları açısından değerlendirildiğinde çeşitli tartışmalara neden olmaktadır.

Çocuğun dövülmesi konusunda, birtakım olumlu ve olumsuz görüşler bulunmaktadır. “İbn Sahnûn, Kâbisî, İbn Sînâ, İbn Miskeveyh gibi eğitimci ve düşünürler son çare olarak hafifçe dövmenin eğitimde yararlı olabileceğini düşünürken Mâverîdî, İbn Haldûn, Taşköprizâde, Erzurumlu İbrâhim Hakkı gibi bazıları dayak cezasına karşı çıkmıştır.”⁷ Ebû Muhammed b. Ebû Zeyd (ö. 386/996), ihtiyaç duyulması hâlinde bile çocuklara edep öğreten mürebbinin, onlara üç kırbaçtan fazla vurmasının uygun olmadığını söylemiştir.⁸ Ebû Zeyd’e göre artık çocuğun tedibinin sözle mümkün olmaması halinde darba başvurulması gerektiği “ihtiyaç duyulması halinde” ifadesinden anlaşılmaktadır. Öyle ki Ebû Zeyd’in darb tutumunun böyle olduğu sonucu darbin mahdud halde bırakılmış olmasından da çıkarılmaktadır. İbn-i Sina (ö. 428/1037), çocuğun işlemiş olduğu suçu yenilemeyeceği düşüncesinden hareketle, atılması gereken ilk dayağın şiddetinin çok olması gerektiğini savunmaktadır.⁹

Çocukların eğitim süresince, dayağın varolan olumlu davranışı söndürerek, olumsuz davranışları doğurabileceğini belirten İbn-i Haldun (ö. 808/1406), dayakla ilgili olumsuz çıkarımlarda bulunmaktadır.¹⁰ İnsanın ödül-ceza mekanizmasıyla çalıştığı gerçeği karşısında İbn-i Haldun, çocuğun dövülmesinden oluşabilecek olumlu

⁷ Halis Ayhan Ziya Kazıcı, “Tâlim ve Terbiye” TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 2010, 39/545-548.

⁸ İbn Haldûn, *Mukaddime*, haz; Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul-1988, 2/1300-1301.

⁹ İbn-i Sina, *Kitabu’s-Siyase*, thk. Ali Muhammed İsbir, Bidâyet, Suriye, 2007, 252.

¹⁰ İbn Haldûn, *Mukaddime*, Dârü İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, Beyrut, ts. 540.

davranışlara set çekecek bir mahiyet olacağını düşünmüştür. Bununla birlikte öğretmenleri tarafından dövülerek terbiye edilen çocukların ruhunun genişlemediğini, aksine tembel olduklarını, dövmenin çocukları kötülüğe ve yalancılığa sürükleyeceğini ve korkudan dolayı da doğruyu söylemeyip riyakârlığa sapacaklarını söylemektedir.¹¹ Bu düşünceden hareketle İbn-i Haldun, aşırı korku halinin çocukların temel erdem davranışlarından kopmalarına sebep olacağını düşünmekte ve bu halin çocuklarda üretkenliği sınırlayacağını ifade etmektedir.

Mehmed Zihni Efendi (ö. 1332/1914), çocukların değnek olmadan, el ile yumuşak bir şekilde dövülebileceğini fakat vurmanın üç vuruştan fazla olamayacağını ve bunun da bir karîneye dayandığını kaydetmektedir.¹² Mehmet Zihni Efendi, bu düşüncesiyle Mâlikî âlimlerinden Ebû Zeyd'e paralel bir tutum sergilemekte, ondan kullanılan vasıtayı yorumlayarak ayrılmaktadır. Merâğî (1883-1952), dövmenin acı bir ilaç olduğunu, kerim ve hayırlı olanın ondan müstağni olduğunu söylemektedir.¹³

Ömer Nasuhi Bilmen (1883-1971), namaz, oruç gibi Hz. Peygamber'in (s.a.s) alıştırmalarını istediği ibadetlerini yerine getirmekten veya yazı, ilim, sanat vb. şeyleri öğrenmekten kaçınan mümeyyiz çocukların uygun bir yöntemle ta'zîr edilebileceğinin İslâm âlimleri tarafından kabul görüldüğünü söylemektedir. Bunlara ilâveten “*Bu dövmek ise, te'dib ve tehzib tarikiyledir, ukubet tarikiyle değildir. Çünkü ukubet, cinayet iktiza eder. Çocukların fiilleri ise cinayetle mevsuf olmaz.*” demektedir.¹⁴ Bilmen ukubetin akıbetin tarikını menfî suretle etkileyeceğini, darbın yegâne gayesinin te'dip ve tehzib olması gerektiği ifade etmiştir.

Öymen (ö. 1979), “Onlar için önce nasihat, tenbih, ihtar, korkutma ve tecrit etme fayda vermezse ancak o zaman cismanî bir ceza olan dayağa başvurulur ki bu da zorlayıcı, zecrî bir cezadır. Çünkü bu ceza çocukta bir acı tembihi yapar ve suçu bir daha

¹¹ Hıfzurrahman Raşit Öymen, *İslamiyette Öğretim ve Eğitim Hareketleri*, Ankara Üniversitesi İ.F. Dergisi, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1963, 11/77.

¹² Mehmed Zihni Efendi, *Nimeti İslâm*, Huzur Yayın Dağıtım, İstanbul, ts, 196.

¹³ Ahmet Mustafa el-Merâğî, *Tefsîru Merâğî*, Şirketü Matbaatü ve Mektebetü Mustafa el Bâkî el-Halebî,

Mısır, 1946, 5/25-30.

¹⁴ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, Bilmen Yayınevi-Serdar Bilmen, İstanbul, 1985, 3/310.

işlememesine müessir olur ki bunun tatbikinin de yukarıda belirttiğimiz gibi muayyen şartları ve ölçülen olmak gerekir. 10 yaşından küçük çocuklar ise Hz. Peygamber'e (s.a.s) atfolunan bilgilerle dövülmezler. Çünkü bu yaştan önce çocuk mes'ul değildir ve dövmeden maksad ise ıslâhtır.¹⁵ demektedir.

Günümüzde de çocukların dövülmesi üzerine olumlu ve olumsuz görüşler bulunmaktadır. Örneğin; Ahmet Şerbasî, dövmekten kastın çocuğa işkence etmek değil onu terbiye etmek olduğunu söylemiştir. Ayrıca amacın ibadetin önemini çocuğa kavratmak ve dinî görevlerinde ihmalkâr yetişmesini engellemek olduğunu ifade etmiştir.¹⁶ Ahmet Şerbasi, dövmenin ihtiva ettiği anlamın terbiye etmek olduğunu çocuğa ızdırap vermek olmadığını ifade etmişlerdir. M. Zeki Duman, Hz. Peygamber'in (s.a.s) hadîsindeki on yaşına gelince ve namaz kılmadığı için çocuğun dövülmesinin tavsiye edilmesini, çocukların gerektiği zamanlarda dövülebileceğinin delili sayılabileceğini söylemiştir.¹⁷ Duman, lafzi yorumdan hareketle açıkça darbın mübah sayıldığını ifade etmiş ancak bunu gereken zamanlar ifadesiyle sınırlamıştır.

Karadâvî (ö. 2022); "Hakikatin, evde ve okulda dayaağın tamamen kalkmasını savunan ve hayal âleminde dolaşan idealistlerin aşırılığına ayak uyduramayacağını, zira savunulan şeyin idealizm olduğunu" ve "bu idealizmin de her çevreye, her ferde, her duruma elverişli olmadığını" söylemektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.s) de çocuğa, kadına, hizmetçiye veya hayvana eliyle vurduğunun sabit olmamasını da yüce bir ufuk olarak değerlendiren Karadâvî, bazı anne, baba ve eğitimcilerden dayaağa ihtiyaç duymadığını fakat bütün insanların bu dereceye yükselmesinin beklenemeyeceğini bu hakikatin bir parçası olarak görmektedir.¹⁸ Karadâvî, ifadelerinde elden geldikçe insanların bu yola başvurmaması gerektiğini ifade etmiş, bunu da Hz. Peygamber'in

¹⁵ Hıfzurrahman Raşit Öymen, *İslamiyette Öğretim ve Eğitim Hareketleri*, 11/77.

¹⁶ Ahmet Şerbasî, *Sorulu Cevaplı İslâm Fıkhi*, trc: Mustafa Özcan-Ahmet İyibildiren, Özgü Yayınları, İstanbul-1988, 1/102-133.

¹⁷ M. Zeki Duman, *Kur'ân-ı Kerîm'de Âdab-ı Muâşeret ve Görgü Kuralları*, İpek Yayınları, İstanbul, 1986, 160-165.

¹⁸ Yusuf el-Karadâvî, *Temel Nitelikleriyle İslâm*, trc: İbrahim Sarmış, Selam Yayınevi, Konya, 1986, 215-216; Raziye Bozova, *Naslar Çerçevesinde Dövme Meselesi ve Kadınların Dövülmesi*, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, 2016, 80.

(s.a.s) fiili uygulamasıyla desteklemiştir. Ancak realist olarak insanların farklı koşullarda olduğunu ve nefis mertebesinin de farklı olduğunu gözeterek herkesin Hz Peygamber (s.a.s) veçhesi ve sabrıyla yaklaşamayacağını ifade etmiştir.

Ulván, “Çocuklar kendi aralarında zekâ, hırçınlık, çağrıya olumlu cevap verme bakımından farklılık gösterirler. Nitekim kişiliklerine göre karakterleri de farklıdır. Kiminin mizacı sakın ve selimdir. Kiminin mizacı mutedildir. Kiminin de mizacı asabî ve serttir. Bunlarına hepsi genetik yoldan soya yöneliktir, yani veraset yoluyla çocuklara geçer. İkinci olarak çocuğun çevresi, okulu, yetiştirme ve terbiye ortamının te'siri söz konusudur. Çocuklardan öylesi var ki, onları yaramazlıktan kurtarıp ıslâh etmek için bir yüz ekşitme kâfi gelir. Çocuklardan bazıları da kınama, azarlama cezasıyla yola gelir. Öğüt, kınama, azarlama ve benzeri terbiye ölçüleri fayda vermediği zaman terbiyecinin eline değnek alıp dövmeyi uygular. Çünkü bu durumda çocuk ancak dayak ile uslanacak demektir.” demektedir.¹⁹

Kırılan bir bardak, karalanan bir duvar için çocuklarını rahatlıkla dövebilenlerin hele de insafsızca vurabilenlerin, merhamet edebiyatı yapmasını yadırgamanın hakkımız olduğunu söyleyen Kalay, “Dayak hiçbir zaman gaye değildir. Esasen diğer cezalandırma yolları da gaye değildir. Elbetteki mükâfatlandırma, cezalandırmadan daha iyi bir yoldur. Tesir gücü de daha fazladır. Ancak bütün bunların fayda vermediği, cezalandırmaya başvurulmak zorunda kalındığı bir hayat gerçeğidir.” demektedir. Bunlara ilaveten “Eğer aksi olsaydı ceza kanununa, cinayet hukukuna ihtiyaç olmazdı. Olmasını arzu etmesek de bazı şeyler vardır ve hayatın gerçekleridir.” demektedir.²⁰

Dobson, sopa ve azarlamanın çocuğa bilgelik verdiğini ancak kendi haline bırakılan çocuğun annesine utanç getireceğini söylemektedir.²¹ Mehmet Emin Ay ise “Gereği gibi yerine getirilen eğitim-öğretim faaliyetlerinden sonra çocuk namaz kılmamakta direniyorsa ve başvurulman manevî cezaların da fayda vermediği

¹⁹ Abdullah Nâsîh Ulvan, *İslâm'da Aile Eğitimi*, trc. Celâl Yıldırım, Uysal Kitabevi-Ramazan Uysal, Konya, ts. 2/202.

²⁰ M. Şerafeddin Kalay, *Asrı Saadet'te ve Günümüzde Çocuklar*, Tahlil Yayınları, İstanbul, 2011, 237.

²¹ James Dobson, *Ağaç Yaşken Eğilir*, Beyaz Balina Yayınları, İstanbul, 2004, 318.

görülyorsa, artık bu durumda cezaî bir müeyyide olan dayağa, çocuğun psikolojik durumu göz önüne alınarak ve çeşitli sınırlar dâhilinde başvurulabilir... Kanaatimizce bu hadîs, namazın İslâm dinindeki önemini belirlemesi bakımından eğitim amacıyla çocuğun dövülebileceğine izin verilen tek hadîsdir... Bu hadîsde bile yaş noktaları pedagojik tesbitlerle tam bir uyum içindedir. Burada, dînin temeli olan namaz ibadetini çocuğa kazandırmak için gerektiğinde onların belli şartlara uyarak dövülebileceğine izin verilmektedir.”²² demektedir.

M. Akif Kılavuz, güce dayalı cezaların çocuklarda ve gençlerde daha çok korkuya dayalı bir ahlâk geliştirdiğini, bu tür ceza gören çocuk ve gençte, anne babaya karşı memnuniyetsizliğin arttığını ve onları taklit etme eğiliminin azaldığını söylemektedir.²³ Günümüz din psikologlarından Peker, dayak yiyerek eğitilen çocuklarda, cezalandırana karşı suçlayıcı bir tutum ve saldırganlık gelişebileceğini söylemektedir.²⁴ Peker, temel insani refleks olan suçlamanın korku ve panik halinde de artacağını özellikle de çocukların duygu durum kontrol becerisinin de yetişkinlere göre az olduğunu düşünerek dayağın sakıncalı olduğunu ifade etmiştir.

Yukarıda görüldüğü üzere çocuğun dövülmesi üzerine birtakım olumlu ve olumsuz görüşler bulunmaktadır. Bu görüşler ışığında, çocukları dövmenin, gelişim açısından uygun olmadığı söylenebilir. Nitekim çocukların bireysel gelişimlerinin kritik dönemlerinde darbedilmesi, gelecek dönemlerde olumsuz izler bırakabilir. Çocukların psikolojik açıdan sağlıklı bireyler olması, daha sağlıklı düşünebilen ve davranışlarda bulunabilen nesiller anlamını taşımaktadır. Çocuk namaz kılmadığı takdirde çocuğa sözel uyarılar veya eğitimde sıkça kullanılan olumlu davranışı pekiştirici ödüllemeler kullanılabilir. Bunların sonuç vermediği durumda çocuğu dövmek dışında caydırıcı ceza yöntemlerinin uygulanması en doğru olan yöntemdir.

Öyle ki dövme eylemi Kur’ân’ı Kerim’le ve Hz. Peygamber’in (s.a.s) sünnetiyle de bağdaşmamaktadır. Zira Resûlullah’ın Hz. Enes’i küçükken ihtiyaç için bir yere

²² Mehmet Emin Ay, *Din Eğitiminde Mükâfat ve Ceza*, İzmir, 1994, 185.

²³ M. Akif Kılavuz, *Anne Baba Örnek Davranışlarının Çocukların ve Ergenlerin Dinî Kişiliğinin Oluşumuna Etkileri*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı 2, 14/51.

²⁴ Hüseyin Peker, *Din ve Ahlak Eğitimi*, Aksi Seda Matbaası, Samsun, 1998, 223.

gönderdiği ve Enes'in oyun oynayan çocukları görünce kendisine verilen görevi unuttuğu ve çocuklarla beraber oyuna daldığı fakat Hz. Peygamber'in (s.a.s) Hz. Enes'e kızmadığı²⁵ buna verilebilecek örneklerden sadece birisidir.

Araştırmanın Amacı

İletişimin, dijital ortamın, sosyal medyanın etkili olduğu bu çağda çocukların ahlâkî, toplumsal, sosyal hayatını etkileyecek olan namaz ibadeti konusundaki hadîsi konu alan bu çalışmanın fayda sağlayacağına inanıyoruz. Araştırmanın amacı, çocukların yedi yaşına geldiklerinde namaza yönlendirilmesi ve kılmamaları halinde on yaşına geldiklerinde darbedilmeleri, yataklarının ayrılması ile ilgili günümüze kadar ulaşan rivâyetlerin tahric ve değerlendirilmeleridir. İnsan hayatında önemli yere sahip olan namazın, küçük yaşlarda sözlü ve fiili örneklemelerle çocuğa öğretilmesi, yedi yaşına ulaşan çocuğa namazın emredilmesi, on veya on üç yaşına gelince namazı kılmamaları hâlinde çocuğun darbedilmesi çalışmanın muhtevasında yer alan konulardır.

Bu araştırmanın amacı, çocukların dînî ve ahlaki gelişimlerine katkı sağlayacak, etkili ve uygun namaz eğitimi yöntemlerini belirlemektir. Hadîsin derinlemesine analiz edilmesi, ebeveynler ve eğitimciler için rehber niteliğinde olup, çocukların dini sorumluluk bilinci kazanmalarına ve manevî değerlerle donatılmalarına yardımcı olacaktır. Böylece, çocukların hem dînî hem de ahlâkî değerlerle büyümeleri ve bu değerleri yaşamlarının bir parçası haline getirmeleri sağlanabilecektir.

Araştırmanın Önemi

Rivâyetlerin tahrici, senedlerinin tahlili, metinlerin tenkidi, hangi kaynaklarda ve hangi şekillerde geçtiğinin incelenmesi, bu rivâyetlerin sahliliğini ve güvenilirliğini anlamak açısından büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, hadîsin İslâm'ın temel kaynaklarında nasıl yer aldığı, hangi âlimler tarafından nasıl yorumlandığı ve tarihsel bağlamda nasıl uygulandığı araştırılmalıdır. Bununla birlikte, hadîsin modern eğitim yaklaşımlarıyla uyumu ve çocuklara uygulanan ceza yöntemlerinin pedagojik açıdan

²⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî', *Tabakâtü'l-Kübrâ*, Ali Muhammed Ömer, Mektebe Hancı, Kahire, 2001-1421, 1/329.

nasıl değerlendirildiği ise araştırmanın kapsamında yer alan konulardandır. Mevcut hadîsin değerlendirilmesi için çocukluk dönemi ve gelişimsel özellikleri önemli boyutlarıyla karşımıza çıkmaktadır.

Araştırmanın Metodu

“Yedi-On Yaşları Arasındaki Çocuklara Namazın Öğretilmesi ile İlgili Rivâyetlerin Tahrirci ve Değerler Eğitimi Açısından Tahlili” adlı bu tez çalışması yapılırken nitel araştırma yöntemlerinden veri analizi yöntemi kullanılmıştır. Veri analizi yöntemi, hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır. Bu bağlamda konuyla ilgisine binaen, temel hadîs kaynaklarından tasnif dönemi ve tedvin dönemi eserlerinden istifade edilmiştir. Yine aynı kaynaklar kullanılarak, klâsik Arapça lügatler ve güncel Türkçe sözlüklerden, ilgili makalelerden, tezlerden, ibadet, çocuk, çocuk gelişimi, çocuk eğitimi içeren kaynaklardan faydalanılmıştır. Ayrıca bu çalışmada tanımlayıcı ve açıklayıcı araştırma modelleri esas alınmıştır. Hadîste geçen “çocuk” ve “darbedin” kelimelerinin anlamları üzerinde durulmuştur.

Konu İle İlgili Çalışmalar

“Yedi-On Yaşları Arasındaki Çocuklara Namazın Öğretilmesi İle İlgili Rivâyetlerin Tahrirci ve Değerler Eğitimi Açısından Tahlili” adlı tez konusuyla ilgili Mustafa Ertürk, Ahmet Tahir Dayhan, Tahsin Kazan ve Ali Akyüz’ün yazmış olduğu makaleler tesbit edilmiştir.²⁶ Mustafa Ertürk, hadîsi temel alarak, hadîsin tahrircini yaptıktan sonra hadîsi sened, metin, lâfız, mânâ, Nebevî Sünnete ve pratiğe uygunluk, psikoloji ve modern din eğitimi’nin verilerine uygunluk gibi açılardan değerlendirmiştir. Ahmet Tahir Dayhan ise, Mustafa Ertürk’ün çıkarımlarını tek tek ele alıp eleştiri yaparak sonuç ve çıkarımlarda bulunmuştur. Tahsin Kazan hadîsin sened ve metin

²⁶ Mustafa Ertürk, *Çocuğun Dînî Eğitiminde Kullanılan Bir Hadîs ve Tahlîli*, Marife, yıl 2, sayı 2, 2002, 53-79; Ahmet Tahir Dayhan, *Çocuğun Namaz Eğitimi ile İlgili Bir Hadîs Tahlilinin Tahlili*, Marife, yıl 3, sayı 2, 2003, 29-58; Tahsin Kazan, *Namazın Terki Nedeniyle Çocuğun Dövülmesini İfade Eden Rivayetin Farklı Yorumlanması*, Iğdır Üniversitesi İ.F. Dergisi, sayı 14, Ekim, 2019, 109-149; Ali Akyüz, *Çocuk ve Namaz*, Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, Ekim, 2002, 85-88.

tahlilini yaparak sıhhat değerlendirmesinde bulunmuştur. Ali Akyüz ise makalesinde “ضرب” fiilinin anlamı üzerinde durmuştur.

Kavramsal Kelimeler

“Evlâd” Kavramı

Erkek, kadın, ikil ve çoğul olan her canlıyı kapsayan veled kelimesinin çoğulu “أولاد” ve “ولدة” olarak gelmekle birlikte doğan herşey mânâsında kullanılmaktadır.²⁷ “Veled” kelimesi Kurân-ı Kerim’de de birçok yerde geçmektedir. Çocuk mânâsına gelen “veled” kelimesi bazı ayetlerde tekil, bazı ayetlerde çoğul olarak geçmektedir.²⁸

“Sabii” Kavramı

“صبي” kelimesi “ي ب ص” harflerinden bir araya gelmektedir. Çoğulu “صبية” ve “صبیان” olmakla birlikte müennesi “الصبية”dür. Henüz sütten kesilmemiş bebek, yağmur tanesinin küçüğü, buzun küçük parçası anlamındadır.²⁹ “صبي” kelimesi çocuk mânâsında Kurân-ı Kerim’de bazı âyetlerde geçmektedir.³⁰

“Gulâm” Kavramı

Çoğulu “غلمان” ve “غلمة” olmakla birlikte doğumundan gençliğine kadar olan çocuk, bulûğ çağına yaklaşmış çocuk ve mecazi olarak ise küçük hizmetçi mânâsına gelmektedir.³¹ Üzerinde çalışma yapılan mezkûr hadîste “غلام” kelimesi çocuk anlamına gelmekte ve bu kelime aynı şekilde çocuk mânâsında Kur’ân-ı Kerim’in birçok sûresinde geçmektedir.³²

“Darebe” Kavramı

“ضرب” fiili, “ب ر ض” harflerinden meydana gelmiş sülasi mücerred bir fiil olmakla birlikte ikinci babdan gelmektedir. Arapçada çok yönlü bir kelimedir ve

²⁷ İbrahim Mustafa vd., *el-Mu'cemü'l-Vasit*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1986,2/1056.

²⁸ İlgili âyetler için bkz. Bakara 2/233, Âl-i İmran 3/10, Âl-i İmran 3/116, Nisa 4/11-12, Enfal 8/28, Tevbe 9/55, Yusuf 12/21, İsra’ 17/64, Sebe’ 34/37.

²⁹ İbrahim Mustafa vd., *el-Mu'cemü'l-Vasit*, 1/507.

³⁰ İlgili âyetler için bkz. Meryem 19/12 ve Meryem 19/29.

³¹ İbrahim Mustafa vd., *el-Mu'cemü'l-Vasit*, 2/660.

³² Âl-i İmran 3/40, 12/19, Hicr 15/53, Yusuf 12/19, Kehf 18/80, Meryem 19/7, Meryem 19/8, Meryem 19/19, Meryem 19/20, Saffât 37/101, Zâriyât 51/28.

kullanıldığı edatlarla farklı mânâlara gelmektedir. “ضرب” fiili hareket etmek, kalp çarpmak, nabız atmak, titreşmek, şiddetli diş ağrısı çekmek, gitmek, dolaşmak, kaldırmak, el sıkışmak, hızlı hızlı yürümek, mektubu mühürlemek, vurmak, çarpmak, (akrep) sokması, yerine getirmek, vazgeçmek, yolculuğa çıkmak, hareket etmek, tutmak ve yakalamak, engellemek gibi mânâlara gelmektedir.³³ Dalgalanmak, işi bozulmak, örnek vermek, rızık talep etmek için yola çıkmak,³⁴ “ضرب الأرض / Yeryüzüne vurmak, yürümek, seyahat etmek”, “ضرب المال / Para basmak”, “ضرب الأمثال / Örnek vermek, misal getirmek”, “ضرب الشيء / Ses çıkarmak”, “ضرب الوجه / Yüzüne vurmak”, “ضرب الشيء / Bir şeyi vurmak, darbe indirmek”,³⁵ “ضرب الحديد / Demiri dövmek”, “ضرب في الأرض / Yeryüzünde dolaşmak, seyahat etmek”, “ضرب الأمثال / Misal vermek, örnek göstermek”, “ضرب على وتر / Bir tel veya telli çalgıya vurmak, dokunmak”, “ضرب على / sıkıştırmak, zorlamak”³⁶ “ضربه / Ona vurmak”, “ضرب في الأرض / Yeryüzünde dolaşmak, seyahat etmek”, “ضرب العملة / Para basmak”, “ضرب على شيء / Bir şeyi çarpmak”³⁷ “ضرب بالسيف / Kılıçla vurmak”, “ضرب مثلاً / Örnek vermek, misal getirmek”, “ضرب يده / Elini vurmak, çarpmak”, “ضرب الطبل / Davula vurmak, çalmak”³⁸ “ضرب على يده / tutmak, birşeyden men etmek, alıkoymak”³⁹ anlamında da kullanılmaktadır. Lügatlerden alınan yukarıdaki örnekler, fiilin geniş kullanım yelpazesini göstermektedir. Kur’ân-ı Kerim’de de “ضرب” fiili, “ب” harf-i cerr’i ile kullanıldığı zaman vurmak, dokunmak, değdirmek,⁴⁰ salmak, sarkıtmak⁴¹ anlamlarında geçmektedir. “على” harf-i cerr’i ile kullanıldığında ise yoksulluk mührü vurulması,⁴² layık olmak, alçaklık (damgası) vurulmak,⁴³ perde

³³ İbrahim Mustafa vd., *el-Mu'cemü'l-Vasit*, 1, 536; Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed, *Lisânu'l-Arab*, Dârü Sadr, Beyrût, 1414, 1/543-549.

³⁴ Ebu Abdullah Zeynüddin Muhammed b. Ebi Bekr b. Abdülkâdir er-Râzi, *Muhtaru's-Sihah*, Beyrut-Lübnan, 378-379.

³⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 1/543-549.

³⁶ İbrahim Mustafa vd., *el-Mu'cemü'l-Vasit*, 1/536.

³⁷ Muhammed el-Murtaza b. Abdurrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî, *Tâcu'l-Ârus*, thk. Cema'tü mine'l-muhtasîn, 1965-2001, 3/237-240.

³⁸ Mecdüddîn Ya'kub b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, Mektebü Tahkîk-u et'turâsu fî Müessesetü'r-risâle, nşr. Müessesetü'r-risâle li't-tabâ'ati ve'n-neşri ve't-tevzî, Beyrut-Lübnan, 2005, 138.

³⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 1/545.

⁴⁰ Bakara, 2/60; Araf, 7/160; Şuarâ, 26/63; Saffat, 37/93; Sâd, 38/44; Enfâl, 8/12.

⁴¹ Nûr, 24/31.

⁴² Bakara, 2/61;

⁴³ Âl-i İmrân, 3/112.

koymak, mühürlemek, kulaklarını dış dünyaya kapatmak, uyutmak,⁴⁴ anlamlarında kullanılmaktadır.

⁴⁴ Kehf, 18/11.

BİRİNCİ BÖLÜM

YEDİ-ON YAŞLARI ARASINDAKİ ÇOCUKLARA NAMAZIN ÖĞRETİLMESİ İLE İLGİLİ RİVÂYETLERDE GEÇEN RÂVİLERİN DEĞERLENDİRİLMELERİ

Araştırmanın temelini oluşturan bu bölümde, yedi-on yaş grubu çocuklarda namaz eğitimi ve öğretimiyle ilgili Hz. Peygamber'den (s.a.s) nakledilen “Çocuk yedi yaşına gelince namaz kılmasını emredin, on yaşına gelince kılması için darbedin.”⁴⁵ rivâyetinin senedlerinin tahlili yapılacaktır. Bu tahlil yapılırken cerh ve ta'dil ilmiyle ilgili eserlere müracaat edilmiştir. Böylece râvîlerin güvenilir olup olmadığı ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Çocuk eğitim ve öğretiminde önemli bir yere sahip olan mezkûr hadîsin beş farklı isnadla geldiği tesbit edilmiştir.

1.1. Abdumelik b. Rebî' b. Sebre'nin Naklettiği Rivâyetin Senedi

Mezkûr rivâyete, İbn Ebî Şeybe (ö. 235/849),⁴⁶ Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855),⁴⁷ Dârimî (ö. 255/869),⁴⁸ Ebû Dâvûd (ö. 275/889),⁴⁹ Tirmizî (ö. 279/892),⁵⁰ İbn Ebî'd-

⁴⁵ Ebû Dâvûd, *Sünen*, Salat, 26, no:494.

⁴⁶ Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm, *el-Musannef*, Kemal Yusuf el-Hût, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1409, 1/304, no: 3482.

⁴⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Şuayb el-Arnâvud-Adil Mürşit vd., Müessesetü'r-Risâle, 1421-2001, 24/56, no: 15339.

⁴⁸ Abdullah b. Abdurrahmân ed-Dârimî, *Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, 1/273, Kitâbu's-Salat 141, no:1438.

⁴⁹ Ebû Dâvûd, Salat, 26 no:494.

⁵⁰ Tirmizî, *Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, 2/259, Salat, 182, no: 407.

Dünyâ (ö. 281/894),⁵¹ İbn Huzeyme (ö. 311/924),⁵² Taberânî (ö.360/971),⁵³ Hâkim (ö.405/1014),⁵⁴ Beyhâkî (ö. 458/1066)⁵⁵ eserlerinde yer vermişlerdir.

⁵¹ Abdullah b. Muhammed b. Ubeyd, *el-İyâl*, Necmüddin Abdurrahman Half, Dârü İbni'l-Kayyim, Suudi Arabistan, 1410-1990, 1/463, no:294.

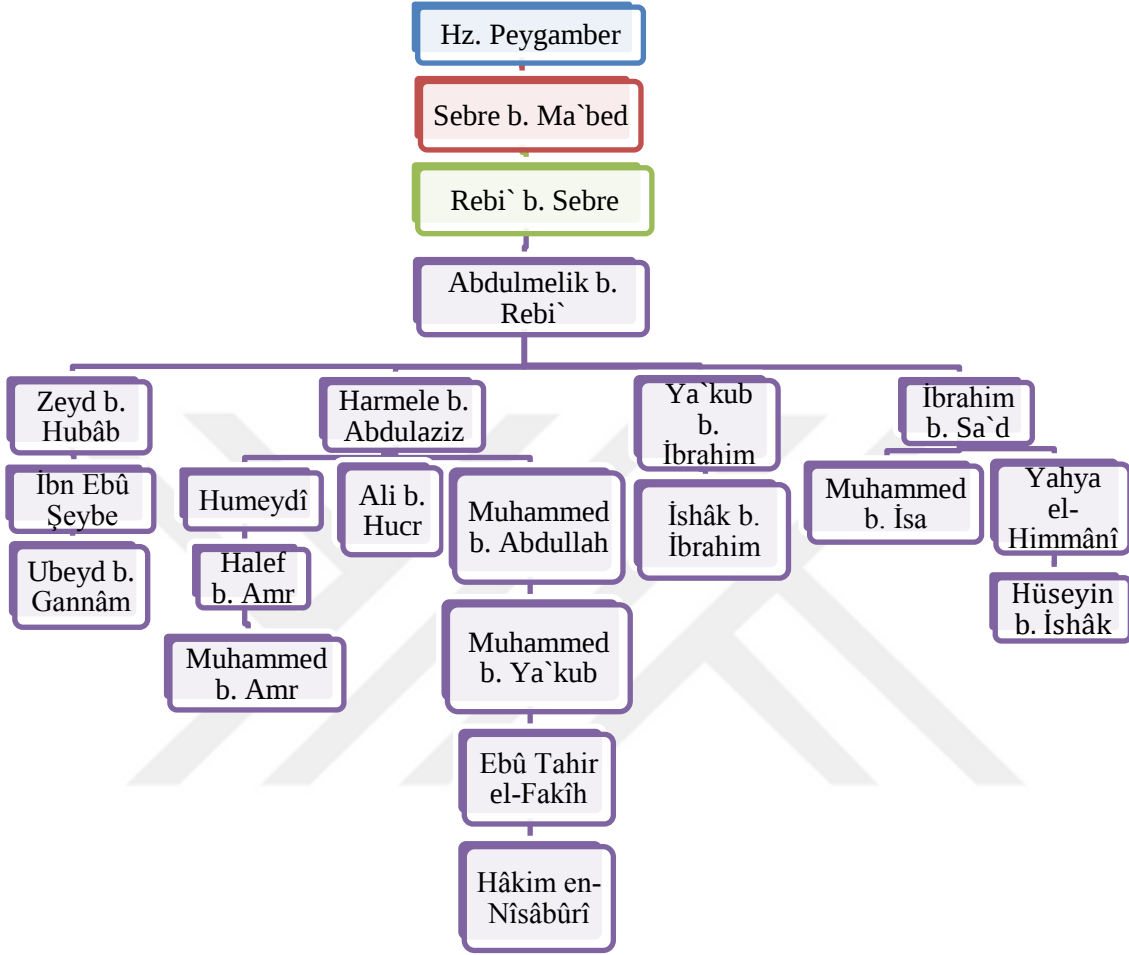
⁵² Muhammed b. İshâk b. Huzeyme, *Sahih*, Muhammed Mustafa el-Azami, Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut, 2003, 1/495, Kitâbu's-Salat, 412 no: 1002.

⁵³ Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, Hamdi b. Abdulmecîd b. es-Selefi, Mektebet'ü İbn Teymiyye, Kahire, 115 no:6546; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 115 no:6547-6548.

⁵⁴ Muhammed b. Abdillâh el-Hâkim en-Nîsâbü'rî, *el-Müstedrek Ale's-Sahihayn*, Mustafa Abdulkadir Ata, Dârü Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1411-1990, 1/389, no: 948.

⁵⁵ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *Sünen-ü's-Sağir*, Abdülmu'tî Emîn Kal'ecî, Camiatü'd-Dirasatil-İslamiyye, Pakistan, 1410-1989, 1/216, Salat, 52 no:556.

Şekil 1.1: Abdulmelik b. Rebi` b. Sebre'nin Naklettiği Rivâyetin Senedinin Şeması

1.1.1. Sebre b. Ma`bed

Künyesi Ebû Seriiye⁵⁶ olan Sebre b. Ma`bed el-Cühenî, Rebi` b. Sebre'nin babasıdır⁵⁷ ve sahâbedendir.⁵⁸ Medine'de bir evinin olduğu orada yaşadığı ve son

⁵⁶ Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *Meşâhîru 'ulemâ'i'l-emsâr ve a'lâmü 'ulemâ'i'l-aktâr*, thk. Merzuk Ali İbrahim, Dâru'l-vefâi li't-tabağati ve'n-neşri ve't-tevzî, Mensura, 1991, 63; Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Abdülberr, *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-aşhâb*, Ali Muhammed el-Bicâvî, Dâru'l-Ceyl, Beyrut, 1992, 2/579; Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâi'r-ricâl*, Ebû Abdurrahman Adil b. Muhammed-Ebû Muhammed Usame b. İbrahim, el-Fâruku'l-hadîse li't-Tabâğati ve'n-neşr, 2001, 5/211.

günlerde Merve'ye taşındığı bilinmektedir.⁵⁹ Müslim ve başkaları ondan hadîs almıştır.⁶⁰ Babasından hadîs işitmiştir. Ondan ise İshâk b. Yezîd ve Ya'kub b. Muhammed hadîs işitmiştir. O, Harmele'nin kardeşidir.⁶¹ Ebû Mûsâ Harun, ona Sebre b. Ma'bed derken onun dışındakiler Sebre b. Avsece demiştir. Mervan b. Muaviye de ona İbn Avsece demektedir. Ondan oğlu Rebi`, Rebi`'den ise oğulları Abdulaziz ve Abdulmelik rivâyette bulunmuşlardır. Sebre b. Ma'bed "Yedi yaşında çocuklarınıza namazı öğretin, on yaşında kılmazlarsa onları darbedin." hadîsini nakletmiştir.⁶² Sebre b. Ma'bed, Muaviye b. Ebû Süfyan'ın halifeliği sırasında vefat etmiştir.⁶³

1.1.2. Rebi` b. Sebre

İbn Avsece el-Cühenî el-Medenî olarak bilinen Rebi` b. Sebre tâbiîn âlimlerindendir. Abdulmelik b. Rebi` b. Sebre ve Abdulaziz b. Rebi` b. Sebre'nin babasıdır. Babası Sebre b. Ma'bed'den, Ömer b. Abdulaziz'den, Amr b. Mürre el-Cühenî'den, Yahya b. Saîd b. el-Âs'dan rivâyette bulunmuştur. Ondan ise Abdullah b. Lehî'a, oğulları Abdulaziz b. Rebi` b. Sebre ve Abdulmelik b. Rebi` b. Sebre, Abdulaziz b. Ömer b. Abdulaziz rivâyette bulunmuştur. Şihâb ez-Zührî, Leys b. Sa'd, Yunus b. Abdullah, Amr b. Ebî Amr Mevlâ Amr b. el-Hâris el-Mısri, Yezîd b. Habîb el-Mısri, ondan önce vefat etmiştir. Muhammed b. Sa'd onu Medine ehlinde ikinci tabakada zikretmiş, İclî onun Hicaz'lı, sikâ bir tabiîn olduğunu söylemiştir. İbn Hibbân "*Sikât*"ta onu zikrederken Nesâî de Rebi` b. Sebre için sikâ demektedir. Buhârî dışında bir grup

⁵⁷ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, İhsan Abbas, Dârü Sadr, Beyrut, 1968, 4, 348; İbn Abdülberr, *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-aşhâb*, 2/579; Zehebî, *Târihu'l-İslâm ve Vefeyâtü Meşâhiru ve'l-A'lâm*, Beşşar Avvad Ma'ruf, Dâru'l-Garbi İslâmî, Beyrut, 1424-2003, 2/490.

⁵⁸ İbn Manzûr, *Muhtasarü Tarihi Dimaşk li-İbn Asakir*, Ruhiyye en-Nehhas vd., Dâru'l-fikr, Dimeşk, Sûriye, 1402-1984, 9/206.

⁵⁹ İbn Abdülberr, *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-aşhâb*, 2/579; Abdullâh b. Muhammed b. Abdilazîz b. el-Merzûbân el-Begavî, *Mu'cemü's-Sahâbe*, Muhammedü'l-Emin b. Muhammed el-Cakni, Mektebet-ü Dâru'l-Beyân, Kuveyt, 2000, 3/245 no: 1181.

⁶⁰ Zehebî, *Târihu'l-İslâm ve Vefeyâtü Meşâhiru ve'l-A'lâm*, 2/490.

⁶¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *Târihu'l-Kebîr*, Dâiretü'l-me'arif Osmaniyye, Haydarabad, tsz. 4/189.

⁶² Muhammed b. İshâk b. Muhammed el-İsfahânî ibn Mende, *Ma'rifetü's-sahâbe*, Amir Hasan Sabri, Metbû'ati'l-Câmî'ati'l-İmârâti'l-Arabiyye, 2005, 819; Beğâvî, *Mu'cemü's-sahâbe*, 3/245 no:1181.

⁶³ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, Muhammed Abdulkadir Ata, Dâru'l Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1990, 4/259; İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, 4, 348; Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâi'r-ricâl*, 5/211.

ondan rivâyette bulunmuştur.⁶⁴ Tâbiünden olan Rebî b. Sebre el-Cühenî, İbn Hibbân'a göre sikâ bir râvîdir.

Yapılan araştırma sonucunda Rebi` b. Sebre hakkında cerh ifâdesine rastlanmadığı ve sikâ bir râvî olarak değerlendirildiği görülmektedir.

1.1.3. Abdülmelik b. Rebi`

Hadîsi babası Rebi` b. Sebre'den alan Abdülmelik b. Rebi` b. Sebre babasından hadîs nakletmiştir. İbrahim b. Sa`d, Harmele b. Abdulaziz, Zeyd b. el-Hubâb, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, İbn Mâce ise Abdülmelik b. Rebi`'den rivâyet nakletmişlerdir.⁶⁵ Zehebî, Abdülmelik b. Rebi` için “İnşallah doğru sözlüdür.”<sup>66</sup> demektedir. Buhârî ve Mizzî ise Abdülmelik hakkında herhangi bir değerlendirme yapmamışlardır.<sup>67</sup> İbnu'l Kattân, Abdülmelik b. Rebi`'in hadîs rivâyetinde âdil oluşunun sabit olmadığını, bu yüzden onun hadîsiyle ihticac edilemeyeceğini⁶⁸ söylerken, İclî, Abdülmelik'in “sikâ” olduğunu söylemektedir.⁶⁹ Elbânî ise namaz eğitimi ve öğretimiyle ilgili hadîsin tahkikini yaparken Abdülmelik b. Rebi`'in hadîsinin muhâlefet edilmediği takdirde hasenü'l hadîs olduğunu söylemiştir. Hadîs hakkında ise şu hükmü vermektedir: “Abdülmelik'in hadîsi, şâhidi olan Amr b. Şuayb rivâyetiyle birlikte sıhhat derecesine yükselir.”⁷⁰

1.1.4. Zeyd b. Hubâb

⁶⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâ'i'r-Ricâl*, Beşşâr Avvad Maruf, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1400-1980, 35, 9/82-86; Zehebî, *Târihu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhiru ve'l-a'lâm*, 3/233; Ebû'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin, *Târihu Dimaşk*, Amr Garama el-'amrevî, Dârru'l-Fikr li't-tabağati ve'n-neşri ve't-tevzi`, 1995, 18/73.

⁶⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 18/305; İbn Hibbân, *Târihu's-Sikât, es-Sikât mine's-Sahâbe ve'T-âbi'in ve Etbâ'i't-Tâbi'in*, Abdülmü'tî el-Kal'acî, Beyrut, 1984, 156.

⁶⁶ Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*, nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî, Dârru'l-fikr, trs., 2/654-655, no:5205.

⁶⁷ Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *et-Târihu'l-Kebîr*, nşr. Dârru'l-fikr, Beyrut, 1986, 5/413, no:1344; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 18/305-307.

⁶⁸ Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb, Dârrü İhyâi't-Türâsi'l-arabî*, Beyrut, 1991, 3/496.

⁶⁹ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Beyrut, 1996, 3/495.

⁷⁰ Muhammed Nâsiruddîn Elbânî, *İrvâü'l-Ğalîl fî Tahrîci e-hâdîs-i Menâri's-Sebîl*, Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1405-1985, 1/267.

Rivâyeti Abdülmelik b. Rebi' b. Sebre'den aktaran râvi Zeyd b. el-Hubâb b. er-Reyyân/Rûmân et-Teymî Ebû'l-Hüseyn el-'Uklî el-Kûfî'nin doğumunun 130 civarında olduğu bilinmektedir.⁷¹ Dedesinin adı Rûmân olarak bilinen ve Ukl kabilesinin âzatlısı olan Zeyd, aslen Horasanlıdır ve genç yaşta ilim tahsili için yolculuklara çıkmış, Malik b. Enes'den de ders almıştır.⁷² “Zeyd’in talebeleri arasında Ebû Bekir İbn Ebî Şeybe, Ali b. Medîni ve Ahmed b. Hanbel gibi isimler vardır.”⁷³ Ebû Hâtim, Zeyd b. Hubâb hakkında “Sâlihu'l-Hadîs” ve “sadûk” ifadelerini kullanmıştır.⁷⁴ Ebû Zür'a er-Râzi (ö. 264/878) ise onun Sevrî'den aktardığı rivâyetlerde hata ettiğini fakat “sadûk” olduğunu söylemektedir.⁷⁵ Buhârî, Zeyd b. Hubâb'ın hâfızasından rivâyet ettiği sıralarda zaman zaman hata yaptığını belirtmiştir.⁷⁶ İbn Hibbân, Zeyd b. Hubâb'ın meşhur râvilerden rivâyette bulunması şartıyla hadîsine itibar edileceğini, meçhul râvilerden yaptığı rivâyetlerde münker rivâyetlerin bulunduğunu söylemekte ve onu hata yapan râvilerden kabul etmektedir.⁷⁷ İbn Adî ise onun Süfyân es-Sevrî'den aktardığı bazı hadîslerde hata yaptığını fakat ondan naklettiği rivâyetlerin büyük çoğunluğunun ve diğer hocalardan naklettiği hadîslerinin doğru olduğunu belirterek Zeyd b. Hubâb'ı “sıdk” yani şüphe olmayan Kûfeli muhaddislerden saymıştır.⁷⁸ Ahmed b. Hanbel, Zeyd'in bazı hadîslerde hatalar yaptığını belirtmiş, hafızasından aktardığı rivâyetler ile kitabından aktardığı rivâyetler arasında bazen farklılıklar olduğunu ifade etmiş buna rağmen onu “tevsik” yani güvenilir bulmuştur.⁷⁹ Zeyd b. Hubâb Me'mûn'un halifelik zamanında 203 yılında Zilhicce ayında Kûfe'de vefat etmiştir.⁸⁰

⁷¹ Zehebî, *Siyer-u A'lam*, Şu'ayb el-Arnâvut. Müessesetü'r-Risâle, IXXV, 1405-1985, 9/393.

⁷² Muhammed Enes Topgöl, “Zeyd b. Hubâb”, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 2013, 321.

⁷³ Muhammed Enes Topgöl, “Zeyd b. Hubâb”, 321.

⁷⁴ Abdurrahman b. Ebû Hâtim er-Râzi, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 1-9, Haydarâbâd 1371-1373/1952-1953, 3/561.

⁷⁵ Ebû Zür'a Ubeydullah b. Abdilkerîm b. Yezîd er-Râzi, *Ebû Zür'a er-Râzi ve Cuhûdehû fi's-Sunneti'n-Nebeviyye*, 2/384.

⁷⁶ Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, Haydarâbâd, 1352, 5/12.

⁷⁷ Muhammed b. Hibbân, *Kitâbü's-Sikât*, 1-9, Haydarâbâd 1393-1399/1973-1979, 8/250.

⁷⁸ İbn Adî, *el-Kâmil*, Âdil Ahmed Abdülmevcûd v.dğr., Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, ts., 4/165-167.

⁷⁹ Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'l-İlâle ve ma'rifeti'r-ricâl*, nşr. Vasiyyullah b. Muhammed Abbas, 1-3, Beyrut-Riyad, 1408-1988, 1/159.

⁸⁰ Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, 1-8, Haydarâbâd, trs. 3/391.

Zeyd b. Hubâb hakkında âlimlerin görüşlerine bakıldığında onun kitaptaki rivâyetlerinin sağlam fakat ezbere naklettiklerinde hataya düştüğü anlaşılmaktadır. Onun hakkında hem cerh hem de ta'dil lafızlarının kullanılması onun rivâyetlerinin itibar için alınacağını göstermektedir.

1.1.5. Ebû Bekr İbn Ebî Şeybe

Künyesi Ebû Bekr⁸¹ olarak bilinen Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe, h. 159 yılında dünyaya gelmiştir.⁸² Hadîs ilmi ile meşgul olan, ilim ehli bir aileye sahipti.⁸³ Vâsıt kadısı olan dedesi İbrahim b. Osman,⁸⁴ adaletiyle meşhurdur fakat hadîs ilminde zayıf olması, onun hadîslerine itibar edilmemesine sebep olmuştur.⁸⁵ Fars kadısı olan babası Muhammed'in (ö.182/798) hadîs rivâyetinde sikâ ve güvenilir olduğu bilinmektedir.⁸⁶ İbn Ebî Şeybe çocuk yaşlarda ilim tahsiline başlamıştır.⁸⁷ "Abdullah b. Mübârek, Halef b. Halîfe, Cerîr b. Abdülhamîd, Muhammed b. Fudayl, Vekî' b. Cerrâh, Süfyân b. Uyeyne, Yahyâ b. Saîd el-Kattân gibi muhaddislerden hadîs okudu. Talebeleri arasında Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, İbn Mâce, İbn Sa'd, Bakî b. Mahled, İbn Vaddâh, Ebû Zûr'a er-Râzî, Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, Ca'fer b. Muhammed el-Firyâbî, Ebû'l-Kâsım el-Begavî gibi âlimler yer almaktadır."⁸⁸ Hadîslerin rivâyeti, müzakeresi ve kitaplaştırılması hususunda meziyetleri olduğu bilinmektedir.⁸⁹ Maktu' hadîsleri çok iyi bilir⁹⁰ ve hadîsleri kuvvetli bir şekilde ezberlerdi.⁹¹ İbn Ebî Şeybe'nin, "En az yirmi bin

⁸¹ Abdülaziz b. Şah Veliyyullah ed-Dehlevî, *Bustânü'l-Muhaddisîn*, trc. Ali Osman Koçkuzu, DİB Yayınları, Ankara, 1986, 98.

⁸² Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, tsz., 10/66; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifîn Terâcimü Musannifî'l-Kütübi'l-Arabiyye*, Matbaatü't-Terakkî, Dımaşk 1961, 6/107; Nur Seyf, Ahmed Muhammed, *Mevsûatü'l-Hadâreti'l-İslâmiyye*, Ammân, 1993, 120.

⁸³ Zehebî, *Siyeru A'lâm*, 11/122.

⁸⁴ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, Beyrut, 1966, 6/384.

⁸⁵ İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalanî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Matbaatü Meclisi Dâireti'l-Maarif, Haydarabad 1910, 6/2.

⁸⁶ Hatîb el-Bağdâdî, *Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî*, 1/383-384.

⁸⁷ Zehebî, *Siyer-u A'lâm*, 11/122.

⁸⁸ Ali Yardım, İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1999, 19/442-443.

⁸⁹ Muhammed Zâhid b. el-Hasen el-Kevserî, *en-Nüketü't-Tarîfe fi't-Tahaddüs'an Rudûdi İbn Ebî Şeybe alâ Ebî Hanîfe*, Matbaatü'l-Envâr, Kahire 1356, 3.

⁹⁰ İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalanî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 6/4.

⁹¹ Zehebî, *Siyer-u A'lâm*, 11/125; İbn Hacer, *Tehzîb*, 6/4.

hadîsi imlâ yoluyla yazdırmayan birine hadîsçi denilmez.”⁹² sözü, onun hadîse ne kadar önem verdiğinin göstergesidir. Nitekim Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm (ö. 222/837), hadîs ilminin dört kişiye varıp dayandığını; bunlardan birincisinin Ebû Bekr İbn Ebî Şeybe olduğunu söylemekte ve onun hadîsi en güzel serdeden, tasnif ve düzene koyan kişi olduğunu belirtmektedir.⁹³ Sâlih b. Muhammed Cezere (ö. 279/892) ise “Benim yetiştığım âlimlerden, hadîsi ve ilelini en iyi bilen Alî b. el-Medînî (ö.234/848), yaşlıların hatalarını en iyi tesbit eden Yahya b. Maîn, hafızası en kuvvetli olanı da Ebû Bekr İbn Ebî Şeybe idi.”⁹⁴ demektedir. “İbn Ebî Şeybe’nin hadîs bilgisini kardeşi Osman’dan üstün bulan Ahmed b. Hanbel ile Yahyâ b. Maîn onu sadûk diye nitelendirmiş, Ebû’l-Hasan el-İclî ve Ebû Hâtim er-Râzî de sikâ olduğunu söylemişlerdir.”⁹⁵ İbn Ebî Şeybe, 235/849 yılında Kûfe’de vefat etmiştir.⁹⁶

1.1.6. Harmele b. Abdulaziz b. Rebi`

Harmele b. Abdulaziz b. Rebi`’nin Zil Merve ehlinden Abdulkakîm b. Şuayb’dan, babası Abdulaziz b. Sebre ve amcası Abdumelik b. Sebre ve Osman b. Mudars b. Osman el-Cühenî ve kardeşi Ömer’den (Amr b. Mudars) rivâyette bulunmuştur. Ondan ise, Ebû Tâhir Ahmed b. Amr es-Serh, Hakem b. Mûsâ, Sehl b. Mahmûd, Abdullah b. Zübeyr el-Humeydî, Abdurrahman b. İbrahim Hadîm, Ali b. Hucr, Amr b. Halid, Muhammed b. Abdullah b. Abdulkakem gibi muhaddisler rivâyette bulunmuştur. Yahya b. Maîn, Harmele b. Abdulaziz’de bir be’s olmadığını söylemiştir. İbn Hibbân *Sikât* adlı kitabında onu zikretmiştir. Tirmizî ise Harmele b. Abdulziz’den bir hadîs rivâyet etmiştir.⁹⁷ İbn Hucr, Harmele b. Abdualziz’i Vadi’l-Kura yakınında Zil Merve’de gördüğünü söylemiştir.⁹⁸

Harmele b. Abdulaziz hakkında olumsuz bir yoruma rastlanmamıştır.

1.1.7. Abdullah b. Zübeyr el-Humeydî

⁹² Ahmed Naim, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi*, DİB Yay., Ankara 1976, 9.

⁹³ İbn Hacer, *Tehzîb*, 6/3-4; Zehebî, *Siyer-u A`lam*, 11/124.

⁹⁴ Zehebî, *Siyer-u A`lam*, 11/125; İbn Hacer, *Tehzîbü’l-Tehzîb*, 6/4.

⁹⁵ Yardım, "İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir", 442-443.

⁹⁶ Şemsüddin Muhammed b. Ali b. Ahmed ed-Dâvûdî, *Tabakâtü’l-Müfessirîn*, Ali Muhammed Ömer, Matbaatü’l-İstiklâlî’l-Kübrâ, Kahire, 1972, 246.

⁹⁷ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 5/543-545.

⁹⁸ Buhârî, *Târîhu’l-Kebîr*, 3/69.

Benî Esed b. Abdu'l-Uzza b. Kusay'dan olan Ebû Bekr Abdullah b. ez-Zübeyr b. İsmâ el-Humeydî el-Esedî Mekke'lidir. Humeydî'nin sünnet, fazilet ve din adamı olduğu bilinmektedir.⁹⁹ “Soyu Kusay'da Hz. Peygamber'in soyu ile birleşen Humeydî Mekki nisbesiyle de anılır. Fudayl b. İyâz, Derâverdî, Velîd b. Müslim, Vekî' b. Cerrâh, Süfyân b. Uyeyne gibi âlimlerden hadîs, İmam Şâfi'î'den fıkıh tahsil etti. Kendisinden Buhârî, Zührlî, Ebû Zûr'a er-Râzî, Hanbel b. İshâk, Fesevî, Ebû Hâtim Muhammed b. İdrîs er-Râzî gibi âlimler rivâyette bulundular.”¹⁰⁰ Müsned sahibi Humeydî, İmam Şâfi'î ile birlikte Mekke'den Mısır'a gitmiş ve vefatına kadar onun yanında kalmıştır. Şâfi'î'nin ölümünden sonra Mısır'dan Mekke'ye dönüp 219 yılına kadar orada fetva vermiştir. Ebû Hatim, onun İbn Uyeyne'nin arkadaşı ve sikâ bir imam olduğunu nakletmiştir. Buhârî ondan 75 hadîs rivâyet etmiş, Müslim ise kitabının girişinde ondan bahsetmiştir. Mekke'de vefat etmiştir. Birinci cildi Hindistan'da olan “Müsned” adlı eseri vardır.¹⁰¹ “İshâk b. Râhûye, Ahmed b. Hanbel ve Buhârî'nin “imam” dediği, diğer cerh ve ta'dîl âlimlerinin de hüccet, hâfız ve sikâ diye andığı Humeydî'nin rivâyetleri İbn Mâce'nin es-Sünen'i dışındaki Kütüb-i Sitte'de yer almıştır.”¹⁰² Sikâ olan Humeydi, 219 senesinin Rebiülevvel ayında Mekke'de vefât etmiştir.¹⁰³ 220 senesinde vefat ettiği de söylenmektedir.¹⁰⁴

Abdullah b. Zübeyr'in, Buhârî'nin râvîlerinden sikâ bir râvî olduğu anlaşılmaktadır.

1.1.8. İbrahim b. Sa'd

⁹⁹ İsmâîl b. Muhammed b. el-Fazl et-Teymî et-Talhî el-İsfahânî, *Siyerü's-selefi's-sâlihîn*, Kerim b. Halemi b. Ferhat b. Ahmed, Dâru'r-Râye li'n-neşrî ve't-tevzi', Riyâd, ts. 1133; Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, nşr. Dâru'l-ilmî li'l-mülayin, 2002, 4/87; Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, 5/502.

¹⁰⁰ Ahmet Yücel, *Humeydî, Abdullah b. Zübeyr*, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1998, 18/357.

¹⁰¹ Abdurrahmân b. Ebî Bekr Celâlüddîn es-Süyûtî, *Hüsni'l-muhâdara*, Muhammed Ebû Fazl İbrahim, Dâru İhyâ-i Kütübi'l-Arabî, Mısır, 1967, 1/347; Ziriklî, *el-A'lâm*, 4/87.

¹⁰² Yücel, *Humeydî, Abdullah b. Zübeyr*, 18/357.

¹⁰³ İbn. Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, 5/502.

¹⁰⁴ Sirâcüddîn Ömer b. Alî b. Ahmed, *el-İkdü'l-müzheb fî tabakâti hameleti'l-mezheb*, Eymen Nasr el-Ezherî-Seyyid Muhenna, Dâru Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan, 1997, 22 no:10.

108/727 yılında doğduğu bilinmektedir.¹⁰⁵ Künyesi Ebû İshâk olmakla beraber asıl ismi İbrâhim b. Sa'd b. İbrâhim b. Abdurrahmân b. Avf'tır. ¹⁰⁶ Aşere-i mübeşşereden Abdurrahman b. Avf'ın soyundan gelmektedir. Zührî, Kuraşî, Medenî ve Avfî nisbeleriyle anılmaktadır.¹⁰⁷ Babası Sa'd b. İbrâhim, Medine'de kadılık yapmış ve 72 yaşındayken 127/744 yılında orada vefat etmiştir.¹⁰⁸ İbrâhim b. Sa'd küçük yaşta babasının kendisine sarık sardığını ve çevresinde bulunan çocukların da kendisi gibi sarıklı olduklarını ifade etmektedir.¹⁰⁹ Babası oğlu İbrahim b. Sa'd'ı akrabaları olan Zührî'nin gözetimine vermiştir.¹¹⁰ İbrahim b. Sa'd babası gibi kadılık yapmıştır¹¹¹ ve kendisine Beytül-mâl'in idaresi verilmiştir.¹¹² Muhaddis olan İbrâhim b. Sa'd hadîste sikâtün hucetün,¹¹³ sikâ,¹¹⁴ leyse bihî be's¹¹⁵ gibi vasıflarla anılan İbrahim b. Sa'd muhaddistir.¹¹⁶ Kayıtlarda Medine'de en fazla hadîs bilenlerden birisi olarak geçen İbrahim b. Sa'd'ın,¹¹⁷ hadîs rivâyetinde titiz olduğu belirtilmektedir.¹¹⁸ Nüşatü İbrâhîm b. Sa'd ez-Zührî adlı bir hadîs cüzü günümüze ulaşmıştır.¹¹⁹ Zehebî, İbrâhim b. Sa'd'ın şarkı söylemeye cevaz verdiği için tenkid edildiğini söylemiştir.¹²⁰ Babası Sa'd

¹⁰⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, 6/603.

¹⁰⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî, *Tabakâtü'l-Kübrâ el-Kısmü'l-Mütemmim li-Tâbi'i Ehli'l-Medîne ve min ba'dihim*, Ziyâd Muhammed Mansûr, Mektebetü'l-'Ulûm ve'l-Hikem, Medine, 1408, 456.

¹⁰⁷ Buhârî, *Târihu'l-Kebîr*, ed. Muhammed Abdülmü'îd Hân, Dâiratü'l-Me'ârifî'l-Osmâniyye, Dekken, ts., 1/288.

¹⁰⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ el-kısmü'l-mütemmim*, Ziyâd Muhammed Mansûr, Mektebetü'l-'Ulûm ve'l-Hikem, Medine, 1408, 204-205.

¹⁰⁹ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ el-kısmü'l-mütemmim*, 205.

¹¹⁰ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Matba'atü Meclisi Dâireti'l-Me'ârifî'n-Nizâmiyye, Dekken, 1325, 1/123.

¹¹¹ Zehebî, *Târihu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, 4/796.

¹¹² İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ el-kısmü'l-mütemmim*, 457.

¹¹³ Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî, *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*, Ahmed Âdil Abdülmevcûd vd. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1418, 1/401.

¹¹⁴ Ebû'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih el-İclî, *Ma'rifetü's-sikât min ricâli ehli'l-'ilm ve'l-hadîs ve mine'd-du'afâ' ve zikri mezâbihim ve ahhâbihim*, Abdülalîm Abdülazîm el-Bestevî, Mektebetü'd-Dâr, Medine, 1405, 1/201; İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, 7/322.

¹¹⁵ Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî İbn Ebî Hâtîm, *Cerh ve't-ta'dîl*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1371, 2/102; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 2/91.

¹¹⁶ Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd el-Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, Süheyl Zekkâr, Riyâd Ziriklî Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1417, 10/44.

¹¹⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 2/92.

¹¹⁸ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ el-kısmü'l-mütemmim*, 457.

¹¹⁹ İbn Hacer, *el-Mu'cemü'l-müfrehes ev tecridü 'esânîdi'l-kütübi'l-meşhûra ve'l-'eczâi'l-mensûra*, thk. Muhammed Şekkûr el-Meyâdînî, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1418, 296.

¹²⁰ Zehebî, *A'lâm* (Risâle), 8/306.

b. İbrâhim, Şu'be b. Haccâc, Zührî, İbn İshâk, Sâlih b. Keysân, Hişâm b. Urve ve Muhammed b. Abdillâh b. Müslim ez-Zührî kendisinden rivâyet naklettiği önemli hocalarındandır.¹²¹ Oğulları Sa'd b. İbrâhim ve Ya'kûb b. İbrâhim, Ahmed b. Hanbel, Vekî' b. Cerrâh, Abdurrahmân b. Mehdî, Mûsâ b. Dâvûd, Tayâlisî, Süleyman b. Dâvûd, Ahmed b. Muhammed, Nûh b. Yezîd, Abdullâh b. Sâlih, Hâşim b. Kâsım, Abdullâh b. Mesleme ve Yezîd b. Hârûn talebeleri arasında zikredilmektedir.¹²² İbrâhim b. Sa'd'ın rivâyetleri *Kütüb-i Sitte*'de yer almaktadır. Kendisi 183/799'da Bağdat'ta vefat etmiştir. Vefat tarihi hakkında farklı görüşler de bulunmaktadır.¹²³

Yukarıda zikredilen İbrahim b. Sa'd'ın güvenilir bir muhaddis olduğu görülmektedir.

1.1.9. Muhammed b. İsa b. el-Tabbâ'

Muhammed b. İsa el-Tabbâ'nın 150/767 senesinde Bağdat'ta doğduğu bilinmektedir.¹²⁴ İbnu't-Tabbâ için çoğunlukla "Ebû Ca'fer" künyesi kullanılmakla birlikte, "Ebû Hafs" da denilmektedir.¹²⁵ İbnu't-Tabbâ'nın küçük yaşta babasını kaybettiği, ağabeyi İshâk b. İsa b. Necîh'in himayesinde büyüdüğü, Harun Reşid döneminde Adana'ya murâbıt olarak 176/792 senesinde müslümanları koruması ve İslam'ı tebliğ için görevlendirildiği bilinmektedir. İbnu't-Tabbâ, uzun süre yaşadığı Adana'da 224/839 yılında vefat etmiştir.¹²⁶ "Ebû Hatim Muhammed b. İdris b. Münzir erRâzî ve Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eşas es-Sicistânî de İbnüt-Tabbâ'nın öğrencisidir. İbn Mâce, en-Nesâî; İbn Hibbân Muhammed b. Cerîr et-Taberânî (ö. 360/970) ve Dârekutnî (ö. 385/995) gibi muhaddisler ise İbn Tabbâ'nın öğrencileri vasıtasıyla ondan hadîs rivâyet eden muhaddislerdir."¹²⁷ İbrâhim b. Sa'd (ö. 183/798),¹²⁸ Hasân b. İbrâhim

¹²¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 2/88-89.

¹²² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 2/89-90.

¹²³ Toksarî, "İbrahim b. Sa'd", 349.

¹²⁴ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ts, 2/396.

¹²⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 26/258; Şihabuddin Ahmed b. Ali b. Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, Dâru'l-fikir, 1-14, Beyrut, 1984, 9/348.

¹²⁶ Muhammed b. Hibbân b. Ahmed, *Sikât*, es-Seyyid Şerifüddin Ahmed, Dâru'l-fikir, Beyrut 1975-1390, 9/64; Zehebî, Hamd b. Ahmed Ebû Abdillâh, *el-Kâşif fî ma'rifeti men lehu rivâyetün fî'l-kütübi's-sitte*, Muhammed Avvâme, Dâru'l-kıble li's-sakâfeti'l-İslâmiyye, Cidde, 1413-1992, 1/203.

¹²⁷ Recep Tuzcu, *Adanalı Muhammed B. İsa B. Necîh Et-Tabbâ' (ö. 224/839) ve Hadîs İlmindeki Yeri*, Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2014, 3.

b. Abdillâh (ö. 186/802),¹²⁹ Eşas b. Şu'be (ö. 190/806),¹³⁰ İsmâil b. İbrâhîm b. Uleyye (ö. 193/809)¹³¹ İbn Tabba'nın hocalarındandır.¹³² İmam Mâlik'in önde gelen öğrencilerinden olan Hüseyim b. Beşîr'in hadîslerini en iyi bilen öğrencisi olarak tanınır.¹³³

Muhammed b. İsâ b. Necîh et-Tabbâ' hâfız, sikâ, fâkih bir muhaddistir.¹³⁴ Öğrencilerinden Ahmed b. Hanbel, İbnu't-Tabbâ' için "lebîbu'n-keyyisun" (akıldâne) tabirini kullanmıştır.¹³⁵ Ayrıca hadîs konusunda geniş bilgisi ve kuvvetli hafızası sebebiyle Ebû Dâvûd, Nesâî ve İbn Hibbân gibi münekkîd muhaddislerin övgüsüne mazhar olmuş ve muhaddisler onun kırk bin hadîsi ezbere bildiğini nakletmişlerdir.¹³⁶ Öğrencileri Ebû Dâvûd ile Dârekutnî, İbn Tabbâ'ı bazı rivâyetlerinde tedlis yapmakla eleştirmişlerdir.¹³⁷

Muhammed b. İsa el-Tabba'nın bazı rivâyetlerinde tedlis yaptığına dair eleştiri yapılmasına rağmen, onun hafızasının güçlü olduğu, güvenilir olduğu görülmektedir.

1.1.10. Ali b. Hucr

Ali b. Hucr b. İyâs es-Sa'dî el-Mervezî h. 154 yılında dünyaya gelmiştir. Aslen Horasanlı'dır. Bağdât, Kûfe ve Dımaşk gibi ilim merkezlerinin beraberinde çeşitli ülkelere ilmî seyahatler yapmıştır. Bu yüzden kendisine rahhâl-cevvâl lakabı

¹²⁸ Ebû Dâvûd, , *Sünen*, Muhyiddîn Abdilhamid, Dâru'l-fikr, yy., ts., 1/187, Salât, 26.

¹²⁹ Ebû Dâvûd, Salât, 223, 1/352.

¹³⁰ Ebû Dâvûd, Salât, 194, 1/230.

¹³¹ Ebû'l-Huseyn Ali. b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *Sünen*, thk. Seyyid Haşim Yemâî el-Medenî, nşr. Dâru'l-marife, Beyrut, 1386-1966, 2/178.

¹³² İbn Tabba'nın hocaları ve öğrencileri hakkında geniş bilgi için bakınız: Recep Tuzcu, *Adanah Muhammed B. İsâ B. Necîh Et-Tabbâ' (ö. 224/839) ve Hadîs İlmindeki Yeri*, 3-8.

¹³³ Buhârî, *Târîhu'l-kebir*, es-Seyyid Hişâm en-Nedvî, Dâru'l-fikr, Beyrut, ts, 1/203.

¹³⁴ Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Ebî Hatim b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî, *Cerh ve't-ta'dîl*, İhyâu't-türasi'l-Arabî, Beyrut, 1372-1952, 7/38; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 3/395; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, Abdurrahman el-Muallimî, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1374, 1/438.

¹³⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 2/396.

¹³⁶ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 2/396; Ebû'l-Velîd Süleymân b. Halef b. Sa'd, *et-Ta'dîl ve'l-cerh*, Ebû Lübâbe Huseyn, Dâru'l-livâ, Riyâd, 1986-1406, 2/272; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 26/258; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 9/348; İbn Hacer, Ta'rifu ehli'-takkîs bi meratibi'l-mevsufine bi'ttedlîs, Asım b. Abdillâh el-Karyûnî, Mektebetu'l-menâr, Ürdün, ts. 44.

¹³⁷ İbn Hacer, Ta'rifu ehli'-takkîs, Ürdün, ts., 1/44.

verilmiştir.¹³⁸ “Başta babası Hucr b. İyâs olmak üzere Süfyân b. Uyeyne, Halef b. Halîfe ve Abdullah b. Mübârek gibi âlimlerden hadîs rivâyet etti. Kaynaklar onun talebeleri arasında, Ebû Dâvûd ve İbn Mâce hariç, diğer *Kütüb-i Sitte* müelliflerini, Horasanlı muhaddislerin birçoğunu ve daha başka âlimleri sayarlar.”¹³⁹ Hatîb el-Bağdâdî, Nesâî,¹⁴⁰ Mizzî, Zehebî¹⁴¹ Ali b. Hucr’u tavsif etmişler, onun zabt ve adalet yönünden kusursuzluğuna ve hadîs rivâyetindeki titizliğine dikkat çekmişlerdir. Edebiyat ve şiirle de meşgul olan Ali b. Hucr’un *Ahkâmü’l-Kur’ân* ve *Fevâ’id fi’l-hadîs* adlı iki eserinin olduğu kaydedilmektedir. Ali b. Hucr aynı zamanda İsmâil b. Ca’fer’in hadîs cüzünün râvisidir. İsmail b. Ca’fer’in bahsi geçen eseri günümüze Ali b. Hucr rivâyetiyle ulaşmıştır.¹⁴² Bağdat’da bir zaman yaşadıktan sonra Merv’e dönmüş ve orada vefat etmiştir.¹⁴³

Ali b. Hucr hakkında herhangi bir cerh ifadesine rastlanmamıştır. Ali b. Hucr sıkâ bir râvîdir.

1.1.11. İshâk b. Râhuye

Ebû Ya’kub İshâk b. İbrahim b. Mahled¹⁴⁴ Oğlu Muhammed’in söylemine göre 163/780,¹⁴⁵ diğer rivâyetlere göre ise 161/778¹⁴⁶ veya 166/783¹⁴⁷ yılında Merv’de

¹³⁸ Ebû Bekr el-Hatîb Ahmed b. Ali b. Sabit Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd ev Medîneti’s-selâm*; Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut, 13/362; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 20/355-357.

¹³⁹ Mehmet Ali Sönmez, "Ali b. Hucr", TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1989, 2/399.

¹⁴⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 13/362; Zehebî, *Siyer-u A’lam*, 1-25, Şuayb el-Arnâvut, vd., Müessesetü’r-Risâle, Beyrut, 1402-1417/1982-1996, 11/509.

¹⁴¹ Zehebî, *Siyer-u A’lam*, 11/507.

¹⁴² Dilek Tekin, *Yazılı-Şifâhî Rivâyetler Bağlamında Müslim’in Eser Sahibi Hocalarından Rivâyetleri*, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2015, 92.

¹⁴³ İbn Hacer, *Tehzîbü’l-tehzîb*, 1-12, 7/293.

¹⁴⁴ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîh-u Bağdâd ev Medînetü’sselam*, Dârü’l-fikr, Beyrut, 6/346, 347; İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, 8/123; Ebü’l-Abbâs Şemseddin Ahmed b. Muhammed İbn Hallikân, *Vefeyâtü’l-â’lân ve enbâu ebnâi’z-zaman*, Dârü Sadr, Beyrut, 1978, 1/199; Sâlihî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdülhadi Dimaşki, *Tabakâtu ulemâi’l-hadîs*, Ekrem el-Buşî, Müessesetü’r-risâle, Beyrut, 1989, 2/85; Zehebî, *Târîhü’l-İslâm ve vefeyâtü’l-meşahir ve’l-a’lâm*, Ömer Abdüsselam Tedmuri, Dârü’l-Kitâbi’l-Arabî, Beyrut, 1987, 17/ 81; Zehebî, *Siyer-u A’lam*, 11/358.

¹⁴⁵ İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, 8, 124; İbn Hallikân, *Vefeyât*, 1/199.

¹⁴⁶ Buhârî, *Târîhü’l-kebir*, Mektebe Dârü’t-Türâs, Kahire, 1976, 2/179; Buhârî, et-Târîhü’s-sağîr, Mektebe Dârü’t-Türâs, Kahire, 1976, 2/368; Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed b. Hüseyin Kelâbâzî, *Ricâlu Sahîhi’l-Buhârî: el-Hidâye ve’l-İrşâd*, Abdullah Leysi, Dârü’lma’rife, Beyrut, 1987, 1/72; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 6/346; İbnü’l-Cevzî, Ebü’l-Ferec Cemaleddin Abdurrahman b. Ali, *el-Müntazam fî tarihi’l-mülûk ve’l-ümem*, Muhammed Abdülkadir Ata, Mustafa Abdülkadir Ata, Nuaym Zerzevir,

dünyaya gelmiştir.¹⁴⁸ Râhûye, daha sonra Nîşâbur'a yerleşmiş ve ölünceye kadar orada yaşamıştır.¹⁴⁹ İshâk b. Râhûye'nin ilim için Irak, Hicaz, Yemen, Şam ve Horasan bölgelerindeki şehirlere gittiği bilinmektedir.¹⁵⁰

“*Abdullah b. Mübârek, Vekî' b. Cerrâh, Abdurrahman b. Mehdî, Süfyân b. Uyeyne, Şâfî, İbn Uleyye, Gunder, Yezîd b. Hârûn gibi âlimlerden hadîs rivâyet etti. Kendisinden de başta hocaları Yahyâ b. Saîd el-Kattân, Bakıyye b. Velîd, Yahyâ b. Âdem, Abdürrezzâk b. Hemmâm olmak üzere Yahyâ b. Maîn, Ahmed b. Hanbel, Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî, Hasan b. Süfyân ve Osman b. Saîd ed-Dârimî rivâyette bulundular. Dâvûd ez-Zâhirî ve İbn Kuteybe de ondan ders almışlardır.*”¹⁵¹

İbn Hibbân, İshâk b. Râhûye'nin fıkıh, ilim ve hıfz açısından zamanının önde gelenlerinden birisi olduğunu, Ebû Zür'a, hafıza konusunda ondan daha iyi birisini görmediğini söylemiştir. Mizzî ise; kendisinde hadîs, fıkıh, hıfz, sıdk ve veranın bulunduğu bir din âlimi olduğunu zikretmiştir.¹⁵² Zehebî, İshâk b. Rahûye'yi büyük imam, doğu'nun şeyhi, hafızların efendisi¹⁵³ olarak nitelendirirken, İbn Hâcer ise onun için sikâ, hafız ve müçtehit¹⁵⁴ ifadelerini kullanarak onu tevsîk etmiştir. İshâk b. Râhûye bir rivâyete göre Şa'ban ayının on dördüncü günü Cumartesi gecesi yetmiş yedi yaşında¹⁵⁵, bir diğer rivâyete göre ise yetmiş beş yaşında¹⁵⁶ 238/853 yılında¹⁵⁷ Nîşâbur'da vefat etmiştir.¹⁵⁸

Dârü'l-kütübî'l-ilmiyye, Beyrut, 1992, 11/259; İbn Hallikân, *Vefeyât*, 1/200; Sâlihî, *Tabakâtu ulemâi'l-hadîs*, 2/86.

¹⁴⁷ İbn Hallikân, *Vefeyât*, 1, 199; İbn Asâkir, *Târihu Medîneti Dimaşk*, 8/126; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 1/140.

¹⁴⁸ Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî, *el-İntikâ' fî fezâilî's-selâseti'l-eimmeti'l-fukahâi: Malik b. 149 Enes el-Asbahi el-Medenî*, Muhammed b. İdris eş-Şâfî el-Muttalibi, Ebû Hanîfe Numan b. Sabit el-Kufî, *Dârü'l-beşairi'l-islâmiyye*, 1997, 167-168.

¹⁴⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, 6, 346; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 2, 373; İbn Hallikân, *Vefeyât*, 1, 200; Zehebî, *Siyer-u A'lam*, 11/369.

¹⁵⁰ İbn Asâkir, *Târihu Medîneti Dimaşk*, 8/139; İbnü'l-Cevzî, *el-Müntazam fî tarihi'l-mülûk ve'l-ümem*, 11/259; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 2/373; İbn Hallikân, *Vefeyât*, 1/200.

¹⁵¹ Abdullah Aydın, *İbn Râhûye*, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1999, 20/241.

¹⁵² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 2/382-383.

¹⁵³ Zehebî, *Siyer-u A'lam*, 11/358.

¹⁵⁴ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, Muhammed Avvâme, Dârü'r-Reşîd, Haleb, 1991, 99.

¹⁵⁵ Buhârî, *Tarihü'l-kebir*, 2/379; Buhârî, *et-Tarihü's-sağir*, 2/368; İbn Hibbân, *Sikât*, 8/216; İbn Asâkir, *Târihu Medîneti Dimaşk*, 8/124; Salahuddin Halil b. Aybek Safedî, *Kitabu'l-vâfi bi'l-vefeyât*,

İshâk b. Râhuye'nin sikâ ve güvenilir bir râvî olduğu anlaşılmaktadır.

1.1.12. Halef b. Amr

Halef b. Amr b. Abdurrahman b. Îsâ, Abdullah b. Zübeyr el-Humeydî, Muhammed b. Muaviye en-Nîsâbü'rî, Hasan b. Rebi`, Sa'îd b. Mansûr, İbrahim b. Muhammed'den hadîs işitmiştir. Ondan ise Ebû Amr b. es-Simâk, Ca'fer el-Halledî, İsmail b. Ali, Abdulaziz b. Muhammed ve Abdussamet ed-Dustû, Habîb b. el-Hasan ve Muhammed b. Abdullah b. Buheyrt hadîs işitmiştir. Dârekutnî, Halef b. Amr'ın sikâ olduğunu nakletmektedir.¹⁵⁹ Başka bir kaynaktan geçen bilgiye göre İbnü'l Munâdî: "Onun hakkında yazdık. O, geniş görüşlü, geniş fikirli ve güvenilir biriydi." derken İbnü'l İmâd ve Zehebî ise onun şeyh, muhteşem, mütevazî, asil, güvenilir olduğunu söylemişlerdir.¹⁶⁰ Halef b. Amr 296 senesinde vefat etmiştir.¹⁶¹

Halef b. Amr'ın hakkında olumsuz bir görüş bulunmamaktadır. Dolayısıyla Halef b. Amr sikâ bir râvîdir.

1.1.13. Muhammed b. Amr b. Halid

Zehebî, Muhammed b. Amr b. Halid'i, Muhammed b. Amr b. Halid el-Harrânî olarak zikretmiştir. Harrânî babasından rivâyette bulunmuştur. Ondan ise Taberânî ve başkaları rivâyette bulunmuştur. 292 senesinde vefat etmiştir.¹⁶² İbn Yûnus, Târih-u Mısır adlı eserinde Harrânî'nin sikâ olduğunu söylemiştir. İbnü'l Kattân da aynı şeyi

Franz Steiner Verlag, Wiesbaden, 1982, 8/387; Ebü'l-Felah Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed, İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'zzeheb fî ahhârî men zeheb*, Dâru'l-ihyâi't-Türâsî'l-Arabî, Beyrut, 2/89.

¹⁵⁶ Buhârî, *Tarihü's-sağîr*, 2/368.

¹⁵⁷ Buhârî, *Tarihü'l-kebir*, 2/379; Buhârî, *Tarihü's-sağîr*, 2/368; Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, 6/354; İbn Asâkir, *Târihu medîneti Dimaşk*, 8/140; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 2/380; Zehebî, *Siyer-u A'lam*, 11/377; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 1/141; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 2/89.

¹⁵⁸ İbn Hibbân, *Sikât*, 8/216; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb fî ahhâr men zeheb*, 2/89.

¹⁵⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, 8/327 no: 4422; Nayef b. Salah b. Ali el-Mansûrî, *İrşad el-Kasî ve'd-dânî ila Terâcim Şuyûhi't-Taberânî*, Sa'd bin Abdullah el-Hamîd, Dâru'l-Kiyâb, Riyad, 303 no: 440.

¹⁶⁰ Nayef b. Salah b. Ali, *İrşad el-Kasî ve'd-dânî ila Terâcim Şuyûhi't-Taberânî*, 303, no: 440.

¹⁶¹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, 9/284, no: 4376; Nayef b. Salah b. Ali, *İrşad el-Kasî ve'd-dânî ila Terâcim Şuyûhi't-Taberânî*, 303, no: 440.

¹⁶² Zehebî, *Târihu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, 6/1040.

ifade etmiştir. Ebû Ca`fer et-Tehâvî: “Muhammed b. Amr b. Hâlid, Rebiyyul evvelde 293 senesinde vefat etti.” demiştir.¹⁶³

1.1.14. Yahya el-Himmanî

Yahya b. Abdulhamid b. Abdurrahman el-Himmânî,¹⁶⁴ Kûfe'deki Müsned'i ilk tasnif eden hadîs hafızıdır. 10.000 hadîsi ezberlemiş ve detaylı bir şekilde rivâyet etmiştir. Onun rivâyetlerinin güvenilir olduğu konusunda ihtilaf edilmiştir.¹⁶⁵ Hafız ve imam olan Ebû Zekerîyya, sikâ bir muhaddisin oğludur. Yahya el-Himmânî el-Kûffî Müsned sahibidir. Yaklaşık olarak 150 yılında dünyaya gelmiştir.¹⁶⁶ Dedesi Beşmîn lakablı Abdurrahman b. Meymûn'dur. İbrahim b. Sa`d, İsmail b. Ayyâş, Cerir b. Abdulhamid, Ca`fer b. Süleyman, Ömer b. Abdurrahman, Hammad b. Zeyd, Hammad b. Şuayb, Süfyan b. Uyeyne, Süleyman b. Bilal, Abdullah b. Mübarek ve babası Abdulhamid b. Abdurrahman el-Himmânî, Veki` b. Cerrah ve birçok muhaddisden rivâyette bulunmuştur. Ondan ise Ahmed b. Mûs'a b. Yezîd, Ahmed b. Hârûn, Ahmed b. Yahya b. İshâk, Hüseyin b. İshâk et-Tüsterî, Abdullah b. Ahmed b. İbrahim, İbn Ebi'd-Dünyâ, Begavî, Ali b. Ebî Talib, Hamdân b. Ali el-Verrâk, Ebû Hâtîm er-Râzi ve birçok muhaddis rivâyette bulunmuştur.¹⁶⁷ 230 yılının Ramazan ayında Samarra'da vefat ettiği bilinmektedir.¹⁶⁸ Bir başka kaynakta geçen bilgiye göre ise Yahya el-Himmânî, 228 yılının Ramazan ayında vefat etmiştir.¹⁶⁹ Kaynakların birisinde hafız olduğu fakat hadîs hırsızlığı ile suçlandığı bilgisi mevcuttur.¹⁷⁰ Ebû Hâtîm, Yahya b. Ma'in'e El-Himânî'yi sorduğunda onun hakkında en güzel şeyleri söylediğini nakletmektedir. Osman ed-Dârîmî, Yahya b. Main'in şöyle dediğini işitmiştir: “İbn Cu`âbî, İbn

¹⁶³ Târik b. Muhammed Âl b. Nâcî, *Tezyilü Ali Kutubu'l-Cerh ve't-Ta'dîl*, Mektebetü'l-Müsennâ el-İslâmiyye, Havlî Şâri` el-Müsennâ, 1425-2004, 1/285.

¹⁶⁴ İbn Sa`d, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, 1968, 6/411.

¹⁶⁵ Zirikî, *el-A`lâm*, 8/152.

¹⁶⁶ Zehebî, *Siyer-u A`lam*, 10/526-527.

¹⁶⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 31/419-421; Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr, *et-Tekmil fî Ma'rifeti's-sikât ve'z-zu'afâ ve'l-mecâhil*, Şadi b. Muhammed b. Sâlim Âli Nu'man, Merkezu'l-Nu'man li'l-Buhûsi ve'd-derâsâti'l-İslâmiyye ve tahkiki'l-turâsi ve't-terceme, Yemen, 2011, 2/238; Zehebî, *Siyer-u A`lam*, 10/527.

¹⁶⁸ İbn Sa`d, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, 6/411.

¹⁶⁹ Ebû'l-Hüseyn Muhammed b. Muhammed b. el-Hüseyn, *Tabakâtü'l-Hanâbile*, Muhammed Hamid Elfaki, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1/401.

¹⁷⁰ Ebû Amr Nureddin bin Ali bin Abdullah el-Sada'i el-Vasabi, *Tuhfet el-Lebib*, Muhammed b. Abdullah el-İmam, Mektebet-ü İbn Abbas li'n-neşri ve't-tevzi`, Mısır, 1431-2010, 2/149.

Hammanî gibi Kûfe’de meşhur ve saduktur.”¹⁷¹ Yine bir rivâyete göre ehl-i hadîs Yahya el-Himmânî’nin kapısında beklerken Yahya b. Main gelmiş ve Yahya el-Himmânî’nin yanına girmiş ve çıkmıştır. Yahya b. Main’e onun durumunu sorduklarında ise “ثقة ابن ثقة” cevabını almışlardır. Ahmed b. Hanbel’e Yahya el-Himmani sorulduğunda onun sustuğu ve bir şey söylemediği nakledilmektedir. Başka bir rivâyete göre ise Ahmed b. Hanbel, onun için “Ebû Gassan’da bir sorun yok.” derken, bir keresinde de elini sıkıp “Bilmiyorum.” cevabını vermiştir. İbn Nümejr’e, Yahyâ el-Himmânî sorulduğunda onun sikâ ve iyi bir âlim olduğunu, ondan istediğini yazabileceğini söylemiştir. Nesâî ise onun sikâ olmadığını söylemiştir.¹⁷² İbrahim el-Cüzcânî onun hadîslerinin terkedildiğini söylemiştir. Kaynakta geçen bilgiye göre Ahmed b. Hanbel onu zayıflatmış ve itham etmiştir.¹⁷³

1.1.15. Hüseyin b. İshâk et-Tüsterî

Zehebî’nin naklettiği bilgiye göre Hüseyin b. İshâk sikâ bir muhaddistir. Saîd b. Mansûr, Ali b. Hucr, Hammâd b. Yahya, Yahya b. Süleyman, Şeyban b. Ferrûh ve Yahya el-Himmânî’den hadîs işitmiştir. Ondan ise Ebû Ca`fer el-Ukaylî, Ebû’l-Kâsım et-Taberânî hadîs işitmiştir. İbn Kâni 89 senesinde vefât ettiğini nakletmiştir.¹⁷⁴ Ebû Bekir el-Hallal ondan söz ederek şöyle demiştir: Yetmiş beş yılında Kerman'a gittiğimde kendisinden haber aldığım seçkin bir şeyh, Ebû Abdullah'ın izniyle kendisiyle bazı önemli meseleleri vardı ve o da kendisiydi. Musa bin İshâk el-Kadî'nın onu şereflendirdiğini ve takdim ettiğini gördüm.¹⁷⁵

1.1.16. Ubeyd b. Gannâm

İbn Ukde'nin söylediğine göre Ubeyd b. Gannâm b. el-Gâzî Hafs b. Kıyâs el-Kûfî 211 yılında dünyaya gelmiştir. Kufeli, saduk, muhaddis ve imam olarak bilinmektedir. Adının Abdullah olduğu söylenmektedir. 297 yılında Rebiyyülâhir ayının ortalarında vefat etmiştir. Ebû Nuaym’ın eserleri İbn Gannâm’ın hadîsleri ile doludur ve

¹⁷¹ İbn Ebî Ya`la, *Tabakâtü'l-Hanâbile*, 1/402.

¹⁷² Zehebî, *Siyer-u A`lam*, 10/528-531.

¹⁷³ Zehebî, *Tarihu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhiru ve'la`lâm*, 5/726.

¹⁷⁴ Zehebî, *Tarihu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhiru ve'la`lâm*, 6/739.

¹⁷⁵ İbn Ebû Ya`lâ, *Tabakâtü'l-Hanâbile*, Muhammed Hamid el-Faki, Dâru'l-Ma`rife, Beyrut, 1/142.

o güvenilirirdir.¹⁷⁶ İbn Ebî Şeybe, Muhammed b. Abdullah b. Numeyr, Ali b. Hakîm'den rivâyette bulunmuştur. Ondan ise Ebû'l- Abbas el-Ukde, Yezîd b. Muhammed b. İyâs, Abdullah b. Yahya, Taberânî ve başkaları rivâyette bulunmuştur.¹⁷⁷ Zehebî Ubeyd b. Gannâm'ın saduk ve sikâ olduğunu söylemiştir. İbnu'l-İmâd ise, İbn Me'kul'un onu Abdullah b. Gannâm olarak isimlendirdiğini ve onun saduk olduğunu söylemiştir.¹⁷⁸

1.1.17. Muhammed b. Abdullah b. Abdülhakem el-Mısırî

Muhammed b. Abdullah b. Abdülhakem el-Mısırî, 15 Zilhicce 182 (27 Ocak 799)'de dünyaya gelmiş ve 15 Zilkade 268'de (6 Haziran 882), başka bir rivâyete göre ise 269 (882-83) senesinde Kahire'de vefat etmiştir.¹⁷⁹ Hadîs, tarih, fıkıh ve edebiyat alanında zamanın en büyük âlimlerinden aynı zamanda Mâlikî mezhebi müctehidlerinden biri olan el-Mısırî Mısır'da yetişmiştir.¹⁸⁰ Babası Abdullah b. Abdülhakem, kıymetli eserler telif etmiş ve yaşadığı dönemde Mısır'da şahsına üstadlık ve fetvâ yetkisi layık görülmüştür.¹⁸¹ İbn Hâcer ve İbn Hibbân, Abdülhakem'in sikâ bir râvi olduğundan bahsetmişlerdir.¹⁸² “Abdullah b. Vehb, İbn Ebî Fudeyk, Eşheb b. Abdulaziz, babası Muhammed b. Abdullah b. Abdülhakem, Harmele b. Abdulaziz, Abdullah b. Nafi' gibi muhaddislerden hadîs rivâyet etmiştir. Nesai, Muhammed b. Huzeyme, A'mr b. Osman el-Mekki, Ebû Cafer et-Tahavi, Abdurrahman b. Ebi Hatim ve Ebû'l Abbas el-Asam gibi muhaddisler ondan hadîs almışlardır.”¹⁸³ “İbn Huzeyme, “Fukaha içerisinde sahâbî ve tâbiînlerin görüşlerini ondan daha iyi bilen birini görmedim.” derken Muhammed b. Futays, ‘Yolculuğum sırasında 200 kadar âlimle

¹⁷⁶ Zehebî, *Siyer-u A`lam*, 13/558, no. 282.

¹⁷⁷ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a`lâm*, 6/980, no. 297.

¹⁷⁸ Ebû'l-Tayyîb Nâif Salâh b. Ali el-Mansûrî, *İrşâd el-Kâsî vâlidânî ilâ Terâcim Şuyûh-u Taberânî*, Sa'd b. Abdullah el-Humeyd, Dâru'l- Keyân-Riyâz, Mektebet-ü İbn Teymiyye-el-İmârât, 403, no. 627.

¹⁷⁹ Saffet Köse, *İbn Abdülhakem, Ebû Abdullah*, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1999, 277-278.

¹⁸⁰ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, Mustafa Abdulkadir Ata, Beyrut 1995, 1/488.

¹⁸¹ İbnu'l-İmâd, *Şezeratu'z-zeheb*, Abdulkadir Arnavud, Dımaşk, 1406, 2/321.

¹⁸² İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 1, 488; Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *Kitabu's-sikât*, Seyyid Şerifuddîn Ahmed, Suriye, 1975, 9/132.

¹⁸³ Muhammed Hamidi, *Gelenekselci ve Modernist Paradigmalar Kıskaçında imam Şâfiî*, ed. M. Mahfuz Söylemez, Araştırma Yayınları, Ankara, 2014, 590.

görüştüm, içlerinde Muhammed b. Abdülhakem gibisine rastlamadım' sözüyle takdirini belirtmiştir.¹⁸⁴

1.1.18. Muhammed b. Ya`kub el-Esâm

247/861 senesinde Nîşâbur'da doğduğu, Benî Ümeyye ile olan münasebetinden dolayı Ümevî nisbesiyle anıldığı ve otuz yaşından sonra işitme duyusunu kaybettiği için esam (sağır) lakabıyla tanındığı bilinmektedir.¹⁸⁵ Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Ya`kub el-Esâm'dir. İbn Kesîr'in naklettiğine göre, babası Ebü'l Abbâs'ı Bağdat'a, Cezire'ye, Mekke'ye, Mısır'a, İsfahân'a, Şam'a göndermiştir ve Ebü'l Abbâs oralarda birçok hadîs âliminden hadîs öğrenmiştir. Otuz senelik bir sürede müezzinlik yapmış ve uzun yıllar boyunca hadîs nakletmiştir. Hadîşçilerin dedeleri ile torunlarını birleştirmiştir. Buna mukabil İbn Kesîr onun hâfız, zâbıt, saduk ve sikâ bir hadîşçi olduğunu bildirmiştir.¹⁸⁶ "Babası muhaddis ve verrak Ebü'l-Fazl Ya'kûb b. Yûsuf, İshâk b. Râhûye ve Ali b. Hucr gibi âlimlerden ders almış, İbn Mahled el-Attâr, İbn Ebû Hâtîm gibi tanınmış simalara hocalık yapmış bir âlimdir."¹⁸⁷ Ebü'l-Abbâs vefat etmeden bir ay önce gözlerini kaybetmiş ve 346/957 senesinde doksan dokuz yaşında vefat etmiştir.¹⁸⁸

1.1.19. Ebû Tahir el-Fakîh

Ziyâdî olarak tanınan Ebû Tâhir el-Fakîh 313 yılında dünyaya gelmiştir. Ebû Tahir el-Fakîh'in Horasan'da hadîs ehlinin imamı Abdurrahman b. Ziyâd meydanında oturduğu, sanatta ve edebiyatta çok bilgili olduğu bilinmektedir.¹⁸⁹ Nîşabur'da hadîs âlimlerinin imamı, onların fakihleri ve müftüsüydü. Çok iyi Arapça bilgisine sahip olan Ebû Tahir el-Fakîh, sanatta öncüydü ve o alanda kitap yazdı. Ebû Abbas el-Esam, Ebû Hâmid b. Bilâl ve başkalarından hadîs rivâyet etti. Ondan ise Hâkim rivâyette

¹⁸⁴ Saffet Köse, 'İbn Abdülhakem, Ebû Abdullah', 277-278.

¹⁸⁵ M. Yaşar Kandemir, "Esam, Ebü'l-Abbâs", TDV İslâm Ansiklopedisi, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1995, 355.

¹⁸⁶ İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-nihaye*, trc. Mehmet Keskin, İstanbul, 2000, 11/389.

¹⁸⁷ Kandemir, "Esam, Ebü'l-Abbâs", 355.

¹⁸⁸ Ebü's-Sıdk Takıyyüddin Ebû Bekr b. Ahmed İbn Kadi Şühbe, *Tabakâtü'l-fukahai'sh-Şâfiyye*, thk. Hâfız Abdu'l-alîm Hân, Beyrut, 1407, 1/133.

¹⁸⁹ Takıyyüddin Ebû İshâk İbrahim b. Muhammed b. El-Ezher b. Ahmed, *el-Müntehab min Kitâbi's-Siyâk li-Tarihi Nîsâbûr*, Hâlid Haydar, Dâru'l-fikr li't-tabâğati ve'n-neşru't-tevzi`, 1414, 18, no:3; Zehebî, *Tarihu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhiru ve'l-A'lâm*, 9/157.

bulunmuştur ve onu çok övmüştür.¹⁹⁰ 410 senesinde Şaban'da vefat etmiş ve Hira mezarlığına defnedilmiştir.¹⁹¹

1.1. 20. Hâkim en-Nîsâbûrî

321 yılında 3 Rebûlevvel'de Pazartesi günü dünyaya gelmiştir.¹⁹² Hadîs, fıkıh ve tefsir âlimidir. Künyesi Ebû Abdullah olmakla birlikte Hâkim ismiyle meşhûrdur. İbn-ül-Beyyî' olarak da tanınmaktadır. Ebû Abdullah, en büyük hadîs hafızlarından ve musanneflerden birisidir. Nişabur'da doğmuş ve orada vefat etmiştir. İlim öğrenmek için 341'de Irak'a yolculuk yapmıştır.¹⁹³ Müslim b. Haccac'ı görmüş olan babasından, Muhammed b. Ali, Muhammed b. Ya'kub el-Esâm, Ebû Ali el-Hâfız, Ebû Sehl b. Ziyâd, Muhammed b. Salih, Muhammed b. Yusuf ve birçoğundan hadîs rivâyet etmiştir. Kendisinden ise Dârekutnî, Ebû'l-Kâsım Kuşeyrî, Ebû Ya'lâ el-Halîlî, Beyhakî, Muhammed b. Ali el-Vasiti, Muhammed b. Ahmed b. Yakub ve başka birçok kişi hadîs rivâyet etmiştir. Hocalarından Ebû'l-Hüseyn Muhammed b. Muhammed el-Haccâcî, onun kendisinden daha kuvvetli bir hâfız olduğunu söylemiştir.¹⁹⁴ Dârekutnî'ye İbn Mende'nin mi Hâkim en-Nîsâbûrî'nin mi hafızasının güçlü olduğu sorulduğunda Hâkim en-Nîsâbûrî cevabını vermiştir.¹⁹⁵ Hâkim el-Kebîr, öğrencisi Hâkim en-Nîsâbûrî için "Benden sonra yerime birisi geçecekse bu kişi Ebû Abdullah'tır." demiştir.¹⁹⁶ Hâkim'in hadîs ilimleri sahasında kendini iyi yetiştirdiği, hadîslerin sağlamını ve zayıfını bilme,

¹⁹⁰ İbn Kesîr, *Tabakâtü's-şâfiğîyyin*, Ahmed Ömer Hâşim-Muhammed Zeynihim Muhammed Azb, Mektebetü's-sikâfeti'd-diniyye, 1413-1993, 1/361; Zehebî, *Tarihu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhiru ve'l-A'lâm*, 9/157.

¹⁹¹ Takiyüddin Ebû İshâk İbrahim b. Muhammed b. El-Ezher b. Ahmed, *el-Müntehab min Kitâbi's-Siyâk li-Tarihi Nîsâbûr*, 18, no:3; Zehebî, *Tarihu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhiru ve'l-A'lâm*, 9/157; İbn Kesîr, *Tabakâtü's-şâfiğîyyin*, 1/361.

¹⁹² Zehebî, *Tarihu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-Meşâhiru ve'l-A'lâm*, 9/89.

¹⁹³ Zirikî, *el-A'lâm*, 6/227.

¹⁹⁴ Zehebî, *Tarihu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-Meşâhiru ve'l-A'lâm*, 9/89.

¹⁹⁵ Zehebî, *Siyer-u A'lâm*, 17/171.

¹⁹⁶ Ebû'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin, *Tebyînu kezibi'l-müfterî fî mâ nûsibe ile'l-İmâm Ebi'l-Haseni'l-Eş'arî*, Muhammed Zahid el-Kevserî, el-Mektebetü'l-Ezheriyye, Kahire, t.y. 177; Kandemir, '*Hâkim en-Nîsâbûrî*', TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1997, 15/190-193; Receb Köklü, *Hâkim en-Nîsâbûrî ve Ma'rifetü ulûmi'l-hadîs'in Hadîs Usulü Tarihindeki Yeri*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Samsun, 2023, 53.

râvileri cerh ve ta‘dîl etme konularında devrinin en tanınmış âlimleri arasında yer aldığı ifade edilmektedir.¹⁹⁷ Hâkim en-Nîsâbü’rî 3 Safer 405 yılında vefat etmiştir.¹⁹⁸

1.2. Amr b. Şuayb’ın Naklettiği Rivâyetin Senedi

Mezkûr rivâyeti İbn Ebî Şeybe,¹⁹⁹ Ebû Dâvûd,²⁰⁰ İbn Ebî’ d-Dünyâ,²⁰¹ Dûlâbî (ö. 310/923),²⁰² Ukaylî (ö. 322/934),²⁰³ İbn Hibbân (ö. 354/965),²⁰⁴ Begavî (ö. 516/1122)²⁰⁵ eserlerinde nakletmişlerdir.

Şekil 1.2: Amr b. Şuayb’ın Naklettiği Rivâyetin Senedinin Şeması

¹⁹⁷ Kandemir, ‘*Hâkim en-Nîsâbü’rî*’, 190-193.

¹⁹⁸ Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, 3/509 no: 1044

¹⁹⁹ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 1/304 no: 3482.

²⁰⁰ Ebû Dâvûd, *Sünen*, Salat, 26 no:495.

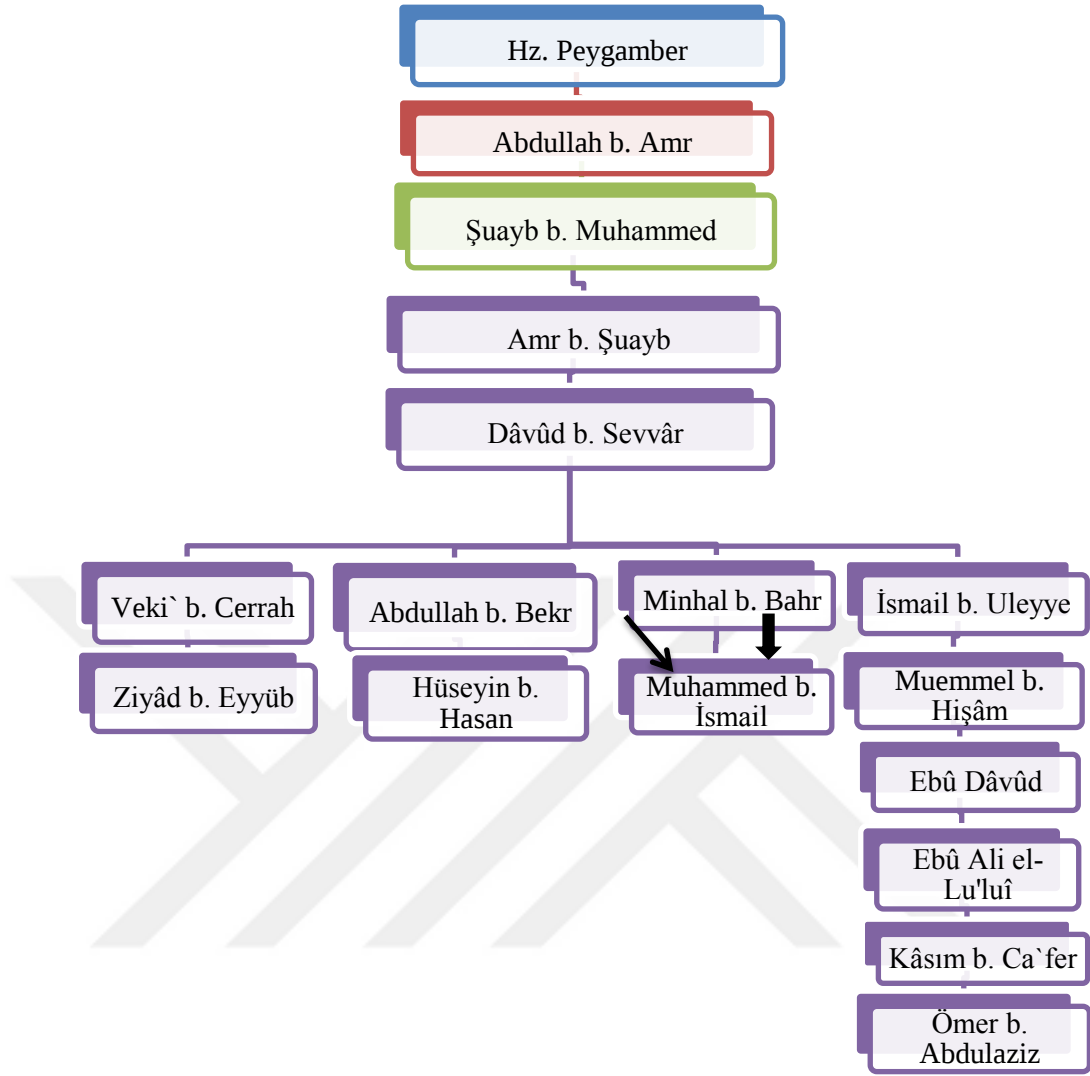
²⁰¹ İbn Ebû’ d-Dünyâ, *el- İyâl*, 1/467 no:297.

²⁰² Ebû Bişr Muhammed b. Ahmed b Hammad b. Said b. Müslim el Ensari ed-Dûlâbî er- Razi, *el- Künye ve’l Esmâ-u*, Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fariyabi, Dar-u İbn-ü Hazm, Beyrut-Lübnan, 1421, 2/491, no:892.

²⁰³ Muhammed b. Amr b. Mûsâ el-Ukaylî, *ed-Duafa-i’l-Kebîr*, thk. Abdu’l Mu’ti Emin el-Kal’aci, nşr. Dârü’l-Mektebetü’l İlmiyye, Beyrut, 2/167, no:682.

²⁰⁴ İbn Hibbân, *Kitâbü (Ma’rifeti)’l-mecrûhîn mine’l-muhaddisîn ve’d-du’afâ’ ve’l-metrûkîn*, Hamdi Abdülmecid Es Selefi, Dâr-ü Sümei’i li’n-Neşri ve’t-Tevzi’, Riyâd, 1420, 355, no:321.

²⁰⁵ Hüseyin b. Mes’ûd b. Muhammed el-Ferrâ’ el-Begavî, Şerhu’s-sünne, Şuayb el-Arnâvud-Muhammed Zühayr e’ş-Şaveys, Mektebetü’l İslâmî, Dımeşk, Beyrut, 1983, 2/406, Salât, 54 (No:505).

1.2.1. Abdullah b. Amr

Abdullah b. Amr, hicretten 7 yıl önce 615 Mekke'de Amr b. el-Âs'ın Râite bnt. Münibe (56-676) adlı hanımından dünyaya gelmiştir.²⁰⁶ Abdullah b. Amr b. el-Âs olarak bildiğimiz sahâbinin uzun ismi; Abdullah b. Amr b. el-Âs b. Vâil b. Hâşim b. Suayd b. Sehm b. Amr b. Husays b. Ka'b b. Lüey b. Gâlip el-Kureşî'dir.²⁰⁷ Abdullah b. Amr'ın önceden ismi el-Âs olup toplumda kendisine el-Âs şeklinde hitap edilirdi. Hz.

²⁰⁶ Kandemir, 'Abdullah b. Âmr b. el-Âs', DİA, 1/85.

²⁰⁷ Ebû'l Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 1-4, İbrahim Zeybek-Adil Mürşit, Müessesetü'r-Risale, yy.,tsz., 2/393; İbn Abdülberr en-Nemerî, *el-İstiâb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, Dâru'l-`Alâm, yy., 2002, 421.

Peygamber (s.a.s) bazı sebeplerden dolayı ashâbtan bazı kimselerin isimlerini değiştirmiştir. Hz. Peygamber (s.a.s) onun ismini de Abdullah olarak değiştirmiştir.²⁰⁸ Abdullah b. Amr'ın Ebû Abdîrrahman, Ebû Muhammed ve Ebû Nusayr olmak üzere üç künyesi mevcuttur. Oğlu Muhammed'e nispet edilen Ebû Muhammed, bu künyelerin en meşhurdur.²⁰⁹ Ebû Nusayr ise, Abdullah b. Amr'ın az bilinen bir künyesidir.²¹⁰

Abdullah b. Amr'ın babası Mısır fatihi olarak bilinen Ebû Abdillâh ve Ebû Muhammed künyeli meşhûr sahâbi Amr b. el-Âs'tır.²¹¹ Abdullah b. Amr, babasından önce İslam dinine girerek hicretin yedinci yılında Müslüman olmuştur.²¹² İbnü'l-Esîr, Abdullah b. Amr'ın kadim kitapları (geçmiş milletlerin kitaplarını) okuduğunu ifade etmiştir.²¹³ Yedi yüz hadîs rivâyet etmiştir.²¹⁴ İbn Sa'd'ın rivâyetine göre, Abdullah b. Amr Süryânice okumuştur.²¹⁵ Zehebî, Abdullah b. Amr'ı 'el-İmâmu'l-Habr' ve 'el-Âlimu'r-Rabbânî olarak tavsif etmektedir.²¹⁶ Abdullah'ın ibadete oldukça düşkün bir şahsiyeti vardı. Geceyi sürekli olarak namazla geçirir, gündüzleri sürekli oruç tutardı.²¹⁷ Bir rivâyete göre Abdullah b. Amr'ın, ömrünün sonuna doğru sürekli ağladığı bilinmektedir.²¹⁸ Abdullah'ın ağlamaktan göz kapakları kapanacak duruma gelmişti. Bu yüzden gündüzleri gözleri çok az görüyor, geceleri hiç görmüyordu. Bu rahatsızlığından dolayı gözlerine sürme çekmekteydi.²¹⁹ Ona neden bu kadar ağladığı sorulunca 'Eğer benim bildiklerimi bilseydiniz; az güler çok ağlardınız. Eğer ilmin hakîkâtini bilseydiniz; sesiniz kısılana kadar bağırır, kuvvetiniz kesilinceye kadar da secdeden

²⁰⁸ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 2/393; Zehebî, *Siyer-u A'lâm*, 3/80.

²⁰⁹ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 2/393; İbn Abdülberr, *el-İstiâb*, 421; Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed, *Üstü'l-Gâbe fî Tehzîbu't-Tehzîb Ma'rifeti's-Sahâbe*, 1-8, Dâru'l-Kutûbi'l-İlmiyye, Beyrut, tsz, 3/345.

²¹⁰ İbn Abdülberr, *el-İstiâb*, 421.

²¹¹ İbn Abdülberr, *el-İstiâb*, 496; İbn'ül-Esîr, *Üstü'l-Gâbe*, 421.

²¹² İbn Sâ'd, *Tabakât*, 5/83; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 2/351; İbn Abdülberr, *el-İstiâb*, 421; Zehebî, *Siyer-u A'lâm*, 3/91; Kandemir, 'Abdullah b. Amr b. Âs, 85.

²¹³ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, 3/346.

²¹⁴ Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm, *Esma'us Sahâbe ve Mali Kulli Vahid minhum minel Aded*, Mes'ud Abdulhamid el-Sa'dani, Kahire, 33.

²¹⁵ İbn Sâ'd, *Tabakât*, 5/87.

²¹⁶ Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, 1/41.

²¹⁷ İbn Sâ'd, *Tabakât*, 5/85.

²¹⁸ Zehebî, *Siyer-u A'lâm*, 3/94.

²¹⁹ Zehebî, *Siyer-u A'lâm*, 3/91.

kalkmazdınız.’ cevabını vermiştir.²²⁰ Vehb b. Münebbih, kardeşi Hemman b. Münebbih’e dayanarak şöyle rivâyet etmiştir: “Ebû Hureyre’nin şöyle dediğini işittim: ‘Rasûlullah’ın Ashâbı arasında benden daha fazla sayıda hadîs rivâyet eden yoktur. Abdullah ibn Amr müstesna. O işittiğini anında yazardı, ben bunu yapamazdım.”²²¹ Bu zat Hz. Peygamber’in (s.a.s) sözlerini, O’nun malumat ve müsaadesiyle unutmamak için not ederdi. İnsanlar ondan böyle yapmamasını talebettiler ve dediler ki: “Hz. Peygamber ne de olsa bir insandır, neşeli veya öfkeli olduğu haller olur ve bu hallerde hiçbir tefrik yapılmaksızın söylediği bütün sözlerin yazılması doğru olmaz.” Teklif, hassas bir konuya temas ediyordu. Abdullah, Rasûlullah’a (s.a.s) gitti ve sordu: “Sizden her işittiğimi yazabilir miyim?” Efendimiz (s.a.s) cevap verdi: “Evet”. Bir ihtiyat tedbiri olmak üzere Abdullah tekrar sordu: “Hem keyifli hem öfkeli olduğunuz zamanlar da mı?” Resûl-i Ekrem (s.a.s) ağzını işaret ederek şöyle dedi: “Vallahi buradan ne çıkarsa o mutlaka doğrudur ve hakikattir.”²²² Ebû Bekir bin Abdullah bin Ebî Uveys Abdullah b. Amr’ın şöyle dediğini aktarmaktadır: “Peygamber’den (s.a.s) ondan her duyduğumu yazayım diye izin istedim. O da bana izin verdi ve ben de yazdım.” Abdullah b. Amr topladığı hadîslerin koleksiyonuna “*Sadık Kitap*” veya “*Vesika*” anlamına gelen es-Sahîfetü’s-Sadîka adını verdi ve bu kitapta sadece Peygamber’den (s.a.s) işittiği hadîslerin olduğunu ve O’nunla kendisi arasında kimsenin olmadığını söyledi.”²²³ Abdullah b. Amr es-Sahîfetü’s-Sadîka adını verdiği kitabı ömrü boyunca korumuştur. Abdullah b. Amr’ın bu esere nasıl bir hassasiyet gösterdiği şu rivâyetten anlaşılmaktadır: ‘Abdullah b. Amr’ın yanına gitmiştim. Başının altında bulunan (yastığının dibindeki) sahîfeyi almak için uzandığımda, beni engelledi. Ona dokunmaktan alıkoyduğum bu kitap nedir? diye sordum. O es-Sahîfetü’s-Sâdîka’dır...

²²⁰Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî, *Hilyetü’l-Evliyâ’ ve Tabakâtü’l-asfiya*, 1-5, Dâru’l-Kutûbi’l-İlmiyye, Beyrut, 1988-1409, 1/289.

²²¹Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu’fî el-Buhârî, *Sahihu’l-Buhârî*, Mustafa Deyyib el-Begâ, Dâru İbn Kesir-Dâru’l-Yemame, Dimeşk, no:113, 54; Tirmizî, *Sünen*, Ahmed Muhammed Şakir-Muhammed Fevaid Abdalbaki, Şirket’ü Mektebe, Mısır, no:2668, 40; Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi’ es-San’ânî el-Himyerî, *Musannef*, Merkezu’l-Buhûs, Dâru’t-Ta’sîl, no:21562, 293, İmam Suyuti, *el-Camiü’s-Sağir Muhtasari, Tecüme ve şerhi*, İsmail Mutlu-Şaban Döğen-Abdulaziz Hatip, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 2008, 35, no:51.

²²²İbn Sa’d, *Tabakât*, 4/8-9.

²²³İbn Sa’d, *Tabakât*, 83.

diye cevap verdi.²²⁴Günümüze kadar müstakil olarak ulaşmayan es-Sahîfetü's-Sadîka'daki hadîs sayısı kesin olarak bilinmemekle beraber, 1000 civarında olduğuna dair rivâyetler vardır. Bu eser daha sonra Abdullah'ın büyük torunu Amr b. Şuayb'a intikal etmiş ve onun tarafından rivâyet edilmiştir. Eserin büyük bir bölümü, Amr b. Şuayb'ın rivâyetiyle Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde yer almıştır.²²⁵ Abdullah b. Amr; Ebû Bekr Sıddîk,²²⁶ Ömer b. Hattâb,²²⁷ Muaz b. Cebel,²²⁸ Suraka b. Mâlik b. Cu'sum,²²⁹ Amr b. el-Âs,²³⁰ Abdurrahman b. Avf,²³¹ Ebû Sa'lebe el-Huşennî,²³² Ebû Derdâ,²³³ Ebû Muveybihe,²³⁴ Abdullah b. Selâm,²³⁵ gibi sahâbi râvilerden rivâyete bulunmuştur. Abdullah b. Amr'ın rivâyet ettiği hadîsler konuları bakımında geniş bir yelpaze oluşturduğu gibi ondan rivâyet eden râviler de geniş bir yelpazede olmuştur. Kaynaklarda Abdullah b. Amr'dan rivâyet eden 127 şahsın ismi bulunmaktadır.²³⁶ Babasının zorlaması sonucunda Sıffîn savaşında Mu'aviye saflarında bulunmuş fakat silah kullanmamıştır.²³⁷

Abdullah b Amr'ın nerede ve kaç yılında vefat ettiğine dair birçok farklı rivâyet bulunmaktadır. Ahmed b. Hanbel'den rivâyet edildiğine göre Abdullah b. Amr, h. 63 yılında Zi'l-Hicce ayında Harre vakasının akşamında²³⁸; Yahya b. Bukeyr'den rivâyet edildiğine göre h. 65 yılında Zilhicce ayında, 72 yaşında Mısır'da²³⁹ vefat etmiştir. Leys

²²⁴ Zehebî, *Siyer-u A'lâm*, 3/89; Muhammed Ali b. Sıddîk, *Sahîfeta Amr b. Şuayb ve Behz b. Hakîm inde'l-muhaddisîn ve'lfukahâ*, Rabat, Vezaratü'l-evkâf ve Şuûni'l-İslâmiyye, 1992, 58.

²²⁵ Kandemir, 'Abdullah b. Âmr b. el-Âs', 85.

²²⁶ İbn Abdülberr, *el-İstiâb*, 779; İbnu'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, 6/34.

²²⁷ İbn Abdülberr, *el-İstiâb*, 473; İbnu'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, 4/137.

²²⁸ İbn Abdülberr, *el-İstiâb*, 650; İbnu'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, 5/187.

²²⁹ İbn Abdülberr, *el-İstiâb*, 320; İbnu'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, 2/412.

²³⁰ İbn Abdülberr, *el-İstiâb*, 496; İbnu'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, 4/232.

²³¹ İbn Abdülberr, *el-İstiâb*, 442; İbnu'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, 3/475.

²³² İbn Abdülberr, *el-İstiâb*, 785; İbnu'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, 6/43.

²³³ İbn Abdülberr, *el-İstiâb*, 298; İbnu'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, 6/94; Zehebî, *Siyer-u A'lâm*, 2, 335.

²³⁴ İbn Abdülberr, *el-İstiâb*, 854; İbnu'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, 6/302.

²³⁵ İbn Abdülberr, *el-İstiâb*, 437.

²³⁶ Abdullah b. Amr'dan hadîs rivâyet eden 127 şahsın listesi için bkz. Veysel Özdemir, *Abdullah b. Amr ve es-Sahîfetü's-Sadîka'sı*, Ankara, 2015, 88-92.

²³⁷ Ahmed, Abdürrezzak el-Halefi, *Mevsuatü'l-A'lam*, Beyrut 2006, 1/354.

²³⁸ İbn Abdülberr, *el-İstiâb*, 422; Zehebî, *Siyer-u A'lâm*, 3/94; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 15/362.

²³⁹ Zehebî, *Siyer-u A'lâm*, 3/94; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 15, 362.

b. S'ad'dan rivâyet edildiğine göre, h. 68 yılında²⁴⁰ ve Vâkidî'nin rivâyet ettiğine göre ise, Şam'da h. 65 yılında 72 yaşında²⁴¹ vefat etmiştir. Abdullah b. Amr'ın vefat ettiği yerler arasında Mekke, Tâif, Mısır, Filistin zikredilmektedir.²⁴²

1.2.2. Şuayb b. Muhammed

Şuayb b. Muhammed²⁴³ Muhammed'in oğlu, Abdullah b. Amr'ın torunudur.²⁴⁴ Kureşi nisbesi dedesine dayanmaktadır. Dedesi Abdullah b. Amr, Abdullah b. Abbâs, Abdullah b. Ömer, Muâviye b. Ebi Süfyân, Ubâde b. Sâmit, babası Muhammed b. Abdullah'dan rivâyette bulunmuştur. Ondan ise oğulları Amr b. Şuayb ve Ömer b. Şuayb, Sâbit el-Bünânî, Ziyâd b. Amr, Seleme b. Ebi'l-Husâm, Osmân b. Hakîm b. Atâ rivâyette bulunmuşlardır.²⁴⁵ Buhârî ve Ebû Dâvûd onun dedesinden, İbn Abbas'dan ve İbn Ömer'den hadîs işittiğini zikretmişlerdir. Zehebî, onun ne zaman öldüğünü bilmediğini nakletmekte ve seksen yaşında, Abdülmelik'in hükümdarlığı döneminde vefat etmiş olabileceğini söylemektedir.²⁴⁶ İbn Hibbân (ö. 354/965), *Kitabu's-Sikât*'ta Şuayb b. Muhammed'i zikretmiş ve onun dedesi Abdullah b. Amr'dan semai olduğuna dair olan bilginin sahih olmadığını söylemiştir. Hâkim, onun hadîslerini “*Müstedrek*” adlı eserine almış ve İbn Merdeveyh onu “*Evlâdu'l-muhaddisîn*”de zikretmiştir.²⁴⁷

Yapılan araştırma sonucunda Şuayb b. Abdullah hakkında olumsuz bir yorum bulunmamaktadır.

1.2.3. Amr b. Şuayb

²⁴⁰ İbn Abdülberr, *el-İstiâb*, 422; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 15/362; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 2/393; İbn'ül-Esîr, *Üstü'l-Ğâbe*, 3/348.

²⁴¹ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 2/352.

²⁴² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 15/362.

²⁴³ Muhammed b. Sa'd b. Menî', *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/243.

²⁴⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/20; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 12/534; İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, 1-3, Halep,

tsz, 2/72.

²⁴⁵ Zehebî, *Siyer-u A'lam*, 5, 181; Buhârî, *Tarihu'l-Kebîr*, 4/218; Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir, *el-Muvatta*, thk. Muhammed Mustafa el-Azam, nşr. Müessesetü Zâyid b. Sultan Âl Nehyân li'l-A'mâl, 2004, 6/57 no: 122.

²⁴⁶ Zehebî, *Siyer-u A'lam*, 5/181.

²⁴⁷ Moğultay b. Kılıç, *İkmalu Tehzibi'l-Kemal fi Esmâ'r-Rical*, 6/281.

Abdullah b. Amr b. el-Âs'ın torununun oğludur. Babası Şuayb b. Muhammed, annesi ise Habîbe bnt. Mürre el-Cumâhiyye'dir.²⁴⁸ Künyesi Ebû İbrahim'dir. Tâif ehlinde olan Amr b. Şuayb'ın esas ikâmet yeri Tâiftir, ancak sık sık Mekke'ye giderek hadîs rivâyet etmiştir.²⁴⁹ Zehebî, Amr b. Şuayb'ı: İmâm, muhaddis, Ebû İbrâhîm, Ebû Abdillâh el-Kuraşî es-Sehmî, el-Hicâzî, Tâif'in fakihi olarak tanıtmaktadır. Babasından çok sayıda hadîs rivâyet ettiğini ve Saîd b. Müseyyeb (ö.107/725), Urve b. Zubeyr (ö.94/713)'in hadîs rivâyet ettiği hocalarından bazıları olduğunu nakletmiştir.²⁵⁰ Büyük dedesi Abdullah b. Amr'ın Hz. Peygamber'in (s.a.s) ağzından ihtiva eden es-Sahîfetü's-sâdıka adlı eser ona intikal etmiştir. Devamlı sûrette Tâif'te oturan Amr, sık sık Mekke'ye gitmiş ve bu hadîsleri talebelerine rivâyet etmiştir.²⁵¹ 118/736 yılında Taif'te vefat etmiştir.²⁵²

Amr b. Şuayb için kaynaklarda bazı olumlu ve olumsuz ifadelere rastlanmaktadır. Âlimlerin bir kısmı, “*Amr b. Şuayb an ebîhi an ceddihî*” isnâdının zayıf olduğunu nakletmişlerdir. Tasnif dönemi hadîs ve ricâl âlimlerinden Yahyâ b. Maîn, “*Amr b. Şuayb an ebîhi an ceddihî*” isnâdıyla nakledilen hadîslerin, Abdullah b. Amr'dan miras kalan kitaptan alındığını, isnâdının zayıflığının bu yüzden kaynaklandığını söylemektedir.²⁵³ Yahyâ b. Maîn “Amr'ın hadîsinin zayıflığı; babasından ve dedesinden demesinden gelir.” demektedir.²⁵⁴ İbn Abdülberr'in et-Tekassî adlı Muvatta şerhinde, Amr b. Şuayb'ın babasından, onun da dedesinden rivâyet ettiği hadîslerin nakil âlimlerinin çoğunluğu nezdinde makbul olduğu bilinmektedir.²⁵⁵ Ebû Amr b. Âlâ: “Katâde (117/735) ve Amr b. Suayb'ın her duyduklarını

²⁴⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, 7/412.

²⁴⁹ Kandemir, “Amr b. Suayb”, DİA, 3/92.

²⁵⁰ Zehebî, *Siyer-u A'lâm*, 1-25, Şuayb el Arnavut, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1405-1985, 5/165.

²⁵¹ Mehmet Yaşar Kandemir- İsmail Lütfi Çakan-Raşit Küçük, *Riyâzü's-Sâlihîn Peygamberimizden Hayat Ölçüleri*, Erkam yayınları, İstanbul, 2011, 2/388-389.

²⁵² Zehebî, *Siyer-u A'lâm*, 5, 177; Sihâbüddîn Ebi'l-Felâh Abdi'l-Hayy b. Ahmed b. Muhammed İbn İ'mâd, *Sezerâtu'z-Zeheb fî Ahbâri Men Zeheb*, 1/10, Dâru İbni Kesîr, Beyrut, 1406-1986, 2/83; Kandemir-Çakan- Küçük, *Riyâzü's-Sâlihîn*, 2/388-389.

²⁵³ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1984, 4/333.

²⁵⁴ Ebû Zekeriyâ Yahyâ İbnu Maîn b. Avn, *Târîh-u ibn Maîn*, Mekke 1979, 4/462 no: 5302; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 22/70 no: 4385.

²⁵⁵ Ahmed Muhammed Şâkir, *Şerhu Süneni't-Tirmizî*, İstanbul, 1992, 2/143, 254-255.

nakletmelerinin haricinde herhangi bir kusurları yoktur.” demiştir.²⁵⁶ Ebû Zûr’a ise “Ondan rivâyet edilen münker hadîslerin çoğu el-Müsennâ b. es-Sabbâh’dan (ö. 149/766) ve Abdullah b. Lehîa’dan (ö. 174/790) gelenlerdir. Yoksa bizzat kendisi sikâdır.”²⁵⁷ demektedir. Zehebî (ö. 748/1348), Amr b. Şuayb ile büyük imamların ihticac ettiğini ve onu genel anlamda tevsîk ettiklerini, diğerlerinin ise onun hakkında biraz tevakkuf ettiklerini ancak onu terkeden herhangi birini bilmediğini söylemiştir. Ayrıca bu kaynakta Buhârî ve Zehebî’nin şu ifadelerine yer verilmektedir: “Hiçbir müslüman onun hadîslerini terk etmemiştir. Bu halde sonrakiler de kim oluyor?”²⁵⁸ Buhârî, Mu’temir b. Süleyman’ın Ebû Amr b. el-Alâ’i’den (ö. 154/771) naklettiğine göre o, Katâde (ö. 118/736) ile Amr b. Şuayb’ın (ö. 118/736), sadece her semâ ettikleri şeyi tahdîs etmelerinden dolayı” ayıplanacaklarını söylemektedir.²⁵⁹ Yahya b. Kattân, Amr b. Şuayb’ın sikâ ve ihticac edilen biri olduğunu, Nesâî ise Amr b. Şuayb’da bir be’s olmadığını söylemiştir.²⁶⁰ Muhammed b. Ali el-Cûzecânî el-Verrâk’tan rivâyetle “Ahmed b. Hanbel’e Amr b. Suayb’ın, babasından semâ’ olup olmadığını sordum. O da; babamdan işittim/aldım diyor” diye cevap verdi. Peki, babasının Abdullah b. Amr’dan semâ olmuş mu? diye sordum. Bana; “Evet, buna şahit oldum” diye cevap verdi.”²⁶¹ Sufyân b. Uyeyne, Amr b. Şuayb’ın sikâ olduğunu söylemiştir.²⁶²

Yahya b. Saîd el-Kattân (ö. 198/813), Amr b. Şuayb için vâh ve kezzâb ifâdelerini kullanmıştır.²⁶³ Ebû Hasen el-Meymûnî’den rivâyetle Ahmed b. Hanbel’in (241/855); “Amr’ın hadîslerini i’tibar için yazarız. Bazen hüccet olurlar, bazen ise olmazlar.” dediği bilinmektedir.²⁶⁴ Eyyûb es-Sahtiyânî (ö. 131/749), Amr b. Şuayb’ın rivâyetleri hakkında, “Onun ve Vehb b. Münebbih’in çuvallarından (rivâyetlerinden)

²⁵⁶ Ukaylî, *Duefâi’l-U’kaylî*, 3/273, no: 1280.

²⁵⁷ Zehebî, *Mizânü’l-İ’tidâl fî Nakdi’r-Ricâl*, 5/320.

²⁵⁸ Zehebî, *Siyer-u A’lâm*, Dârü’l-Hadîs, Kahire, 1427, 5/175.

²⁵⁹ Buhârî, *Târîhu’l-Kebîr*, Beyrut, 6/342, no. 2578.

²⁶⁰ Zehebî, *Siyer-u A’lâm*, 5/172.

²⁶¹ İbnü Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, 3/278.

²⁶² Ukaylî, *Duefâi’l-Ukaylî*, 3/273 no: 1280.

²⁶³ Ebû Ca’fer Muhammed b. Amr el-Ukaylî, *ed-Du’afâü’l-Kebîr*, thk. Abdülmu’tî Emîn Kal’acî, Dârü’l-Mektebeti’l-İlmiyye, Beyrut, 1984, 3/273; İbn Adî, *el-Kâmil fî’d-Düefâi’r-Ricâl*, thk. Yahya Muhtar Gazâvî, 1-7, Dârü’l-Fikr, Beyrut, 1409-1988, 5/114.

²⁶⁴ İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, 3/278.

uzak durun, zira her ikisi de kitaptan rivâyet etmişlerdir.” yorumunu yapmıştır.²⁶⁵ Ebû Bekir b. Hayseme, Yahyâ b. Maîn’in Amr b. Şuayb için aradığın gibi kuvvetli değil dediğini aktarmıştır.²⁶⁶

İmam Nevevî, Amr b. Şuayb’ın hadîsinin senedindeki *ceddihi* kelimesinin, dedesi Muhammed’e değil de büyük dedesi Abdullah’a atfedilmesi gerektiğini söylemiştir.²⁶⁷ İbn Ebî Seybe Ali b. el-Medînî’ye Amr b. Şuayb’ı sorduğunda Amr’ın Eyyûb ve İbnu Cüreyc gibilerinden rivâyetlerinin hepsinin sahih olduğu ve *Amr b. Suayb an ebîhi an ceddihi* kanalıyla gelen rivâyetlerin ise *vicâde* ile alınmış bir kitaptan olduğu için zayıf olduğu cevabını almıştır.²⁶⁸ Abbâs ed-Dûrî ve Muâviye b. Sâlih’in, Yahyâ b. Maîn’den aktardığına göre Amr b. Şuayb sikâdır.²⁶⁹ Ali b. el-Medenî de Amr b. Şuayb’ın kendisinin sikâ, kitabının ise sahih olduğunu söylemiştir.²⁷⁰

Yapılan araştırmada Yahya b. Said el-Kattan ve Eyyûb es-Sahtiyânî (ö. 131/749) dışında kimsenin Amr b. Şuayb hakkında cerh ifadelerini kullanmadığı anlaşılmaktadır. Amr b. Şuayb’ın babası Şuayb, dolaylı olarak da babasının dedesi Abdullah b. Amr’dan aktardığı *عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ* rivâyetleri sebebiyle bir takım eleştirilere maruz kaldığı görülmektedir. Amr b. Şuayb’ın hıfzından değil de yanındaki kitaptan naklettiği için eleştirildiği ve naklettiği kitabın da sema yoluyla değil de *vicâde* yoluyla aktarıldığı söylenmektedir. Âlimlerin, Amr b.Şuayb’ın rivâyet ettiği hadîslerle bazen ihticac ettiği bazen de ihticac etmediği dile getirilmiştir. Amr b. Şuayb’ın yanında bulundurduğu bir kitaptan rivâyet etmesi ve bu kitabın da *vicâde* yoluyla elde edilmiş olması Amr b. Şuayb’ın zayıf bir râvi olarak değerlendirilmesine sebep olmaktadır. Bu konuda Zehebî’nin şu açıklaması konuya açıklık getirebilir: “*عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ*” isnâdında *ceddihi* lafzının muhatabı Amr’ın büyük dedesi olan Abdullah b. Amr’dır. Nitekim başka rivâyetlerde Abdullah b. Amr’ın ismi “*عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ Abdullah*” olarak açık bir şekilde

²⁶⁵ Ukaylî, *Duefâi’l-U’kaylî*, 3/273, no.1280.

²⁶⁶ Zehebî, *Siyer-u A`lam*, 5/168-169; İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, 3/278.

²⁶⁷ Ebû’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *Tedribü’r-Râvî fî Şerhi Takrîbi’n-Nevevî*, thk. Ahmed Ömer Hâşim, Beyrut, 1993, 226.

²⁶⁸ Zehebî, *Siyer-u A`lam*, 5/169.

²⁶⁹ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 22/70; Zehebî, *Siyer-u A`lam*, 5/168.

²⁷⁰ İbn Hacer el-Askâlânî, *Tehzîbü’t-tehzîb*, 8/55.

geçmektedir. Böyle olduğu sûrette hadîs *Mürsel* değildir. Bununla beraber Şuayb b. Muhammed'in, dedesi Abdullah b. Amr'dan semai olduğu sabittir. Şuayb'ın İbn-u Ömer, İbn Abbâs, Muâviye ve daha başka sahâbilerden de semai vardır. Şuayb, küçük yaşta yetim kaldığı için dedesi Abdullah b. Amr onu himayesine almıştır ve Şuayb dedesi ile yolculuklara çıkmıştır.²⁷¹ “Vefat ve doğum tarihlerine baktığımızda da, dede ile torunun birbirlerine mülaki olduklarını görürüz. Suayb'ın h. 30'lu yıllarda doğduğu ve h. 80 yılından sonra vefat ettiği, dedesi Abdullah b. Amr'ın ise h. 65 yılında 77 yaşında iken vefat ettiği, dolayısıyla en az dede ile torunun 35 seneye yakın bir beraberliklerinin olduğu (ki rivâyetlerden dedesinin torununa baktığı görülmektedir) ortaya çıkmaktadır.”²⁷²

1.2.4. Dâvûd b. Sevvâr

Sâbit el-Benânî, Tâvûs b. Keysân, Abdulaziz b. Ebî Bekre, Atâ b. Ebî Rebâh ve Amr b. Şuayb'dan rivâyette bulunmuştur. İsmâil b. Uleyye, Sehl b. Eslem, Sehl b. Hammâd, Abdullah b. Bekr es-Sehmî, Abdullah b. Mübârek, Vekî` b. Cerrâh, Müslim b. İbrâhîm ise ondan rivâyette bulunan muhaddislerdendir.²⁷³

Alâî (ö. 761/1359), Sevvâr hakkında şöyle söylemiştir: “İbnü'l-Medini, Dâvûd b. Sevvâr'ı sahâbelerden hiçbirisiyle tanışmayan ve onu kendisine isnat etmeyenler arasında zikretmiştir. Zannımca o, Sevvâr b. Dâvûd el-Müzenî'dir. Tâvus'dan, Atâ'dan ve başkalarından rivâyet etmiştir.²⁷⁴ Ahmed b. Hanbel, Dâvûd b. Sevvâr'ın Basra'lı şeyhlerden olduğunu ve onda bir be's bulunmadığını Vekî` in ondan rivâyette bulunduğunu ve onun adını değiştirdiğini söylemiştir. Yahya b. Main, Dâvûd b. Sevvâr'ın sikâ olduğunu söylemiştir. Dârekutnî, Sevvâr'ın hadîslerine tabii olunmayacağını fakat ona itibar edilebileceğini zikretmiştir. İbn Hibbân, *Sikât* adlı eserinde onu hatalı olarak zikretmiştir. İbn Hibbân, Dâvûd b. Sevvâr'ı aynı şekilde *Mecrûhîn* adlı eserinde de zikretmiştir ve onu Dâvûd b. Sevvâr el-Müzenî Ebû Hamza

²⁷¹ Zehebî, *Siyeru A'lam*, 5/173; Özdemir, *Abdullah b. Amr ve es-Sahifetü's-Sâdıkası*, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 2008, 204-205.

²⁷² Özdemir, *Abdullah b. Amr ve es-Sahifetü's-Sadika'sı*, Erzurum, 2008, 207.

²⁷³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 12/236.

²⁷⁴ Ebû Saîd Salâhuddîn Halîl b. Keykeldî el-Alâî, *Câmi'u't-tahsîl fî ahkâmi'l-merâsîl*, Hamdî Abdulmecîd es-Selefî, Âlemu'l-Kutub, Beyrût, 1407-1986, 269/192.

olarak isimlendirmiş ve söyle demiştir: “Rivâyetleri az olmasına rağmen başkalarının rivâyetlerine benzememesi açısından eşsizdir.” Beyhâkî, onun güçlü olmadığını zikretmiştir. Bezzâr da aynı ifadeyi kullanmış fakat buna ilaveten ilim ehlinen birçoğunun ondan hadîs aldığını söylemiştir.²⁷⁵ İbn Mâce ve Ebû Dâvûd ondan rivâyette bulunmuşlardır.²⁷⁶

1.2.5. Vekî' b. Cerrâh

128 veya 129 yılında dünyaya gelmiş, 196 yılında hac yapmış, geri döndüğünde 197 yılı Muharrem ayında Feyd'de vefat etmiştir.²⁷⁷ Babası Kûfe'de beytûlmâl görevlisiydi ve annesi tarafından kendisine büyük bir miras kalmıştır.²⁷⁸

Vekî'nin hadîse ilgisi çok erken yaşlarda başlamış ve 145/762 yılında A'meş'ten hadîs öğrenmiştir. Bu durumu, bir çocuğun kaç yaşında hadîs dinlemeye başlayabileceği hususunda örnek gösterilmiştir.²⁷⁹ Vekî' b. Cerrâh'ın “Allah'a hadîsten daha faziletli bir şeyle ibadet edilmemiştir.” , “Hadîsin nâfile namazdan daha faziletli olduğunu bilmeseydim hadîs rivâyet etmezdim”²⁸⁰ sözleri onun hadîse ne kadar önem verdiğini göstermektedir. Vekî' babasının yanı sıra İsmâil b. Eymen b. Nâbil, Ebû Hâlid, Hişâm b. Urve, A'meş, İbn Ebû Leylâ, İbn Cüreyc, Mâlik b. Enes, Evzâî, Süfyân es-Sevrî, Şu'be b. Haccâc, İkrime b. Ammâr ve Hammâd b. Seleme gibi şahsiyetlerden rivâyette bulunmuştur. Kendisinden ise oğulları Süfyân, Melîh, İbrâhim ve Ubeyd ile hocası Süfyân es-Sevrî, Abdurrahman b. Mehdî, Abdullah b. Mübârek, Ahmed b. Hanbel, İbn Sa'd, Ali b. Medîni, Yahyâ b. Maîn, Abdullah b. Zübeyr, Ebû Bekir ve İbn Ebî Şeybe, Halîfe b. Hayyât, Sahnûn ve diğerleri hadîs rivâyet etmiştir.²⁸¹ Bir rivâyete göre Ahmed b. Hanbel Vekî' için “Gözlerim onun gibisini görmedi. Hadîsleri iyi ezberliyor, fıkıh

²⁷⁵ Târik b. Muhammed Âl b. Nâcî, *Tezyîlü Ali Kutubu'l-Cerh ve't-Ta'dîl*, 1/132-133; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 12/236-237.

²⁷⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 12/237.

²⁷⁷ İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-Safve*, Ahmed b. Ali, *Dârü'l-Hadîs*, Kahire-Mısır, 1421, 2/99; Alâî, *İsaretü'l-Fevâidi'l-Mecmuah fi'i-İşareti ile'l-Ferâid'l-Mesmuah*, Merzuk b. Heyas Âli Merzuk ez-Zahrânî, *Mektebetül-Ulûm vel-Hukm*, 2004-1425, 1/252.

²⁷⁸ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-tabakâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, 4/1230-1240.

²⁷⁹ Hatîb, *el-Kifâye*, Ebû Abdullah es-Sevrâtî – İbrâhim Hamdî el-Medenî, el-Mektebetü'l-ilmîyye, Medine, ts. 54.

²⁸⁰ Bağdâdî, *Şerefü ashâbi'l-hadîs*, M. Said Hatiboğlu, Ankara 1991, 82/84.

²⁸¹ Mehmet Emin Özafşar, "Vekî' b. Cerrâh", TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 2013, 43/8-9.

okuyor ve iyi iş yapıyor, takva ve gayretle davranır ve hiç kimsenin hakkında kötü konuşmaz.” demiştir. Aynı zamanda Ahmed b. Hanbel ilimde, ezberde, sabırda, tevazu ve takvada Veki` gibi bir adam görmediğini söylemiştir. Yahya b. Main Veki`’den daha iyisini görmediğini söylerken Yahya b. Eksem ise Veki`’e seyahatte ve evde eşlik ettiğini ve onun sürekli oruç tutup namaz kıldığını söylemektedir. Veki` b. Cerrah’ın oğlu İbrahim b. Veki` babasının geceleri namaz kıldığını, evlerinde namaz kılmayan kimsenin kalmadığını söylemiştir.<sup>282</sup> Ebû Hanife’nin naklettiğine göre Veki` kibleye döner, hadîslerini ezberler, yatsı namazını kılar, oruç tutar, fetva verirdi. Süfyan b. Abdülmelik ise şöyle demiştir: Veki’nin hafızası, İbnü’l-Mübarek’ten daha iyi idi.²⁸³

Yapılan araştırmada Veki` b. Cerrah hakkında herhangi bir cerh ifadesine rastlanmamıştır.

1.2.6. İsmâil b. Uleyye

İsmâil b. Uleyye’nin 110/728 yılında dünyaya geldiği bilinmektedir.²⁸⁴ Benû Esed’in mevlâsı olması nedeniyle bir nisbesi “el-Esedî”; Basra’ya taşınıp orada ikâmet etmesi nedeniyle diğer nisbesi “el-Basrî”dir. Aslen Kûfeli olmakla beraber ilim dünyasında İbn Uleyye olarak bilinmektedir.²⁸⁵ İsmâil b. Uleyye’nin dedesi Miksem, Kaykaniyye’nin esirlerinden olarak bilinmektedir.²⁸⁶ İbn Uleyye’nin Muhammed, Hammâd ve İbrahim adlarında üç çocuğu vardı.²⁸⁷ “İlk dinî bilgileri Abdülvâris b. Saîd et-Teymî’den öğrenen İbn Uleyye daha sonra Eyyûb es-Sahtiyânî, Atâ b. Sâib, Humeyd et-Tavîl, Abdullah b. Avn ve İbn Ebû Arûbe gibi hocalardan istifade etti. Aynı zamanda hocaları olan İbn Cüreyc ve Şu‘be b. Haccâc ile Abdurrahman b. Mehdî, Ali b. Medîni, Yahyâ b. Maîn, Ebû Hayseme Züheyr b. Harb, İshâk b. Râhûye, Ahmed b. Hanbel,

²⁸² İbnü’l Cevzî, *Sıfatü’s-Safve*, 98-99.

²⁸³ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 30/473.

²⁸⁴ Buhârî, *Târîhu’l-kebîr*, Dârü’l-kütübi’lilmiyye, Beyrut, 1/342; İbn Hibbân, *Sikât*, Müessesetü Kütübi’s-Selefiyye, y.y, 6/44; Kelâbâzî, *Ricâlü Sahîhi’l-Buhârî*, 1/60; İbn Mencûye el-İsbahânî, *Ricâlü Sahîhi’l-Müslim*, Abdullah el-Leysî, Darü’l-Ma’rife, Beyrut, 1/54.

²⁸⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, Beşşâr Avvâd Ma’rûf, Darü’l-Garbi’l-İslâm, Beyrut, 2001, 7/196; İbn Ebî Ya‘la, *Tabakâtü’l-Hanâbile*, Abdurrahman b. Süleyman el-Useymîn, Mektebetü’l-Melîk, Riyâd, 1/259; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 3/23.

²⁸⁶ İbn Sa‘d, *Tabakâtü’l-Kübrâ*, Ali Muhammed, Mektebetü’l-Hancî, Kâhire, 2001, 9/327.

²⁸⁷ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 3/23.

Halîfe b. Hayyât ve Fellâs gibi âlimler de onun talebeleri arasında yer aldı.”²⁸⁸ Ahmed b. Hanbel, İsmâil b. Uleyye’nin namazda ellerini kaldırırdığını ve namazı ile iyi biri olduğunu (hüsnü’s-salât) rivâyet etmiştir.²⁸⁹ Gunder, hadîs ilminde İbn Uleyye’ye tercih edilen kimseyi görmediğini aktarırken; Alî b. Medînî, hadîs konusunda İsmâil’den daha sağlamını görmediğini söylemiştir. Yahya b. Ma‘în İbn Uleyye’yi doğru, güvenilir ve takva sahibi birisi olarak nitelendirmiştir. Şu‘be ise, İbn Uleyye’yi muhaddislerin efendisi olduğunu zikretmiştir.²⁹⁰ Kaynakların bazılarında hadîste yanılmayan iki ya da dört kişinin bulunduğu ve bunlardan birisinin de İbn Uleyye olduğu vurgulanmaktadır.²⁹¹ Ayrıca öğrencisi olan Ahmed b. Hanbel’in “Malik b. Enes’e yetişemedim. Allah bana Süfyan b. Uyeyne’yi verdi. Hammâd b. Zeyd’e yetişemedim, Allah bana İsmâil b. Uleyye’yi verdi.”²⁹² Sözü İsmail b. Uleyye’nin ilmi mevkiini ortaya koymasından önem arz etmektedir. İsmail b. Uleyye’nin hakkında bazı olumsuz görüşler de bulunmaktadır. Onun rivâyet ettiği bir hadîste köle ile efendisinin ismini karıştırarak hata ettiği nakledilmektedir.²⁹³ İbn Uleyye’nin nebiz içmesi sonucu eleştirilmiştir.²⁹⁴

Bir rivâyete göre İsmail b. Uleyye 193 senesinde Zilkâde ayında çarşamba günü Bağdat’ta vefat etmiş ve Perşembe günü defnedilmiştir.²⁹⁵ Buhârî (ö. 256/870) ise 194 senesinde vefat ettiğini nakletmiştir.²⁹⁶ İbn Hibbân ise 193 veya 194 senesinde Zilkâde ayının 13. günü vefat ettiğini söylemiştir.²⁹⁷ Abdullah b. Malik kabristanına defnedildiği bilinmektedir.²⁹⁸

1.2.7. Muemmel b. Hişâm

²⁸⁸ Salahattin Polat, ‘İbn Uleyye’, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1999, 20/428-429.

²⁸⁹ Ebû’l-Me‘âtî en-Nevrî, Ahmed Abdürezzâk ve Mahmûd Muhammed Halîl, *Mevsû‘atü akvâli’l-İmâm Ahmed b. Hanbel fî ricâli’l-hadîs ve ilelihi*, ‘Âlemü’l-Kütüb, Beyrut, 1997, 4/159.

²⁹⁰ Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, 7/200-205; Zehebî, *Siyeru A‘lam*, 9/107.

²⁹¹ Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, 7/202.

²⁹² Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, 7/204.

²⁹³ Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, 7/203.

²⁹⁴ Ayrıntı için bkz. Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, 7/207; Zehebî, *Siyer-u A‘lam*, 7/545.

²⁹⁵ İbn Sa‘d, *Kitâbu Tabakâtü’l-kebîr*, 9/327.

²⁹⁶ Buhârî, *et-Târîh*, 1/342.

²⁹⁷ İbn Hibbân, *Sikât*, 6/44.

²⁹⁸ Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, 204.

Muettel b. Hîşâm el-Yeşkürîyye Basralı'dır. Muhammed b. Hâzm, Ebî `İbâd Yahya b. `İbâd ed-Dabğî'den rivâyette bulunmuştur. Kendisinden ise Buhârî, Ebû Dâvûd, Nesâî, İbrahim b. Muhammed ve kardeşi Ahmed b. Muhammed, Ahmed b. Ya`kûb, Hüseyin b. Muhammed el-Harrânî, Ebû Hâtîm er-Râzî, Hakîm et-Tirmizî gibi muhaddisler hadîs nakletmişlerdir. Ebû Hâtîm, Muettel b. Hîşâm'ı saduk olarak nitelendirirken Ebû Dâvûd ve Nesâî onu sikâ olarak değerlendirmişlerdir. İbn Hibbân, Muettel b. Hîşâm'ı “*Sikât*” adlı eserinde zikretmiştir. Ebû'l-Kasım onun 253 yılında Rebiü'l-Evvel'de vefat ettiğini söylemiştir.²⁹⁹

1.2.8. Abdullah b. Bekr es-Sehmî

Hâfız ve hucce olarak bilinen Ebû Vehb Abdullah b. Bekr es-Sehmî, Hîşâm b. Abdulmelik'in hilâfetinde dünyaya gelmiştir.³⁰⁰ İsmâîl b. Ya'la, Bîşr b. Numeyr el-Kuşeyrî, babası Bekr b. Habîb es-Sehmî, Sevvâr Ebî Hamza, Abdullah b. Avn, Hîşâm b. Hasan ve birçok muhaddisten rivâyette bulunmuştur. Ondan ise İbrâhîm b. Merzûk, İbrâhîm b. Ya`kub, Ahmed b. Hanbel, Ahmed b. Halîl, Ahmed b. Saîd, İshâk b. Mansûr, Hüseyin b. Hasan, Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe, Alî b.Saîd b. Cerîr en-Nesâî, Alî b. el-Medenî, Kuteybe b. Saîd, Ya`kub b. İbrâhîm b. ed-Devrâkî ve başka muhaddisler hadîs nakletmişlerdir.³⁰¹ Künyesi Ebû Vehb'dir ve Ebû Muhammed denilir ve 208 yılının Muharrem ayının onüçüncü Salı gecesi Bağdat'ta vefat ettiği söylenmektedir. İbn Kâni', *Vefeyât* kitabında Abdullah b. Bekr'i sikâ olarak zikretmiştir. Aynı şekilde Dârekutnî de onun sikâ olduğunu söylemiştir. İbn Hibbân onu güvenilir kişiler listesinde zikretmiş ve şöyle demiştir:³⁰² Dürüst ve sikâdır.³⁰³

1.2.9. Hüseyin b. Hasan

İmam, hafız, sâduk, Ebû Abdullah es-Sülemî, el-Mervezî, İbnu'l-Mübârek'in arkadaşısıdır. İbnu'l Mübârek'den birçok şey anlatmıştır. Süfyan b. Uyeyne, Mu`temir b. Süleyman, Hüseyin b. Beşîr, Fazl b. Mûsa, Velîd b. Müslim ve başkalarından rivâyette

²⁹⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 29/186-187.

³⁰⁰ Zehebî, *Siyer-u A`lam*, 9/450.

³⁰¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 14/341-342.

³⁰² Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâ'i'r-ricâl*, 7/265.

³⁰³ Muhammed b. Sa'd b. Menî', *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, İhsân Abbâs, Dâru Sadr, Beyrût, 1968, 7/295; İbn Hibbân, *Meşâhîru 'ulemâ'i'l-emsâr ve a'lâmü 'ulemâ'i'l-aktâr*, 256.

bulunmuştur. Ondan ise Tirmizî, İbn Mâce, Dâvûd b. Ali ez-Zâhirî, Yahya b. Sâid, Ca'fer b. Ahmed, İbrahim b. Abdussamed el-Hâşimî ve başkaları hadîs nakletmişlerdir. Ebû Hâtîm, Hüseyin b. Hasan'ın saduk olduğunu söylemiştir.³⁰⁴ İbn Hibbân, Hüseyin b. Hasan'ın 246 yılında vefat ettiğini söylemektedir.³⁰⁵ Zehebî ise onun 90 yaşında vefat ettiğini ve Ahmed b. Hanbel'in "Züh'd" adlı kitabının râvîsi olduğunu söylemektedir.³⁰⁶

1.2.10. Ziyâd b. Eyyûb Ebû Hâşim

Ebû Hâşim Ziyâd b. Eyyûb et-Tûsî, hafızdır. Delluveyh olarak bilinmekle beraber ilmi ve ustalığı sebebiyle Şu'be es-Sağîr olarak da bilinir. Ebû Bekr b. Ayyaş, Abdullah b. İdris, Ziyad b. Abdullah ve başkalarından hadîs rivâyet etmiştir. Ondan ise, Buhârî, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî, Ahmed b. Ebî Kasım, Abdullah b. Muhammed el-Begavî ve babası, Ebû Bekr Ebî Dâvûd, İbn Huzeyme, İbn Sâid, Muhammed b. el-Müseyyeb, Mehâmilî, Ahmed b. Hanbel hadîs nakletmişlerdir. Ebû İshâk el-Asbahânî, yeryüzünde Ziyâd b. Eyyûb'den daha güvenilir kimse olmadığını söylemiştir. Ahmed b. Hanbel : "Onun hakkında yazın çünkü o, Şu'be es-Sağîr'dir." demektedir. Ebû Hatim onun saduk olduğunu zikretmektedir. Serrâc, Ziyâd b. Eyyub Ebû Hâşim'den "166 yılında doğdum." işittiğini nakletmektedir. Zehebî, onun Rebiyyul evvelde 252 yılında vefat ettiğini söylemektedir.³⁰⁷

1.2.11. Minhal b. Bahr Ebû Seleme

Zehebî, onu Minhal b. Bahr Ebû Seleme el-Kuşeyrî, el-Ukaylî olarak tanıtmış, Ebû Hâtîm'in onu sikâ kabul ettiğini fakat kitaplarda onun hakkında bir şey olmadığını söylemiştir. İbn Avn, Hişâm b. Hasân ve birçok muhaddisten hadîs nakletmiştir. Ondan ise Ebû Velîd, Ali b. el-Medenî, Ebû Hafs el-Fellâs ve başkaları rivâyette bulunmuştur.³⁰⁸ Minhal b. Bahr Ebû Seleme, Hammâd b. Seleme'den rivâyette bulunmuştur. Ebû Hâtîm ondan hadîs nakletmiştir ve onu sikâ olarak değerlendirmiştir. İbn Adî ise Minhal

³⁰⁴ Zehebî, *Siyer-u A'lam*, 12/190-191; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, 5/1122; Ebû't-Tayyib Takıyyüddîn Muhammed b. Ahmed b. Alî el-Hasenî el-Fâsî, *el-'İkdü's-semîn fî târîhi'l-beledi'l-emîn*, Muhammed Abdulkadir Ata, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1998, 3/416-417.

³⁰⁵ Zehebî, *Siyer-u A'lam*, 12/191; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, 5/1122; Takıyyüddîn el-Fâsî, *el-'İkdü's-semîn fî târîhi'l-beledi'l-emîn*, 3/417.

³⁰⁶ Zehebî, *Siyer-u A'lam*, 12/190.

³⁰⁷ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve Vefayâtü'l-Meşahiru ve'l-A'lam*, 6/85.

³⁰⁸ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, 4/984.

b. Bahr'ı *Kamile*'de zikretmiş ve leyyin olduğunu belirtmiştir.³⁰⁹ İbn Hibbân *Sikât*'ta Minhal b. Bahr'ı zikrederek şöyle demiştir: “el-Kuşeyrî Basra ehliendir ve ondan Basralılar rivâyette bulunmuştur.” 220 senesinde vefat etmiştir.³¹⁰

1.2.12. Muhammed b. İsmail b. Sâlim

Babası İsmail b. Sâlim, Ahmet b. Hanbel, Dâvûd b. Muhabber, Abdullah b. Bekr es-Sehmî, Abdullah b. Zübeyr el-Humeydî, Abdullah b. Sâlih el-İclî, Ali b. el-Medenî, Minhal b. Bahr ve birçok kişiden hadîs rivâyet etmiştir. Ondan ise Ebu Dâvûd, Abdurrahman b. Ebî Hâtim er-Râzî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr el-Ukaylî ve başkaları rivâyette bulunmuştur. İbn Hibbân, onu “*Sikât*”ta zikretmiştir.³¹¹ İbn Ebî Hâtim, Muhammed b. İsmail için saduk demiştir. Cemaziyel evvelde 196/276 yılında vefat etmiştir.³¹²

1.2.13. Ebû Ali el-Lu'luî

“es-Sünen'i Ebû Dâvûd'dan rivâyet eden talebelerinden biri onu hocasından yirmi yıl boyunca birkaç defa ve Ebû Dâvûd'un vefatından önce dinleyen Ebû Ali Muhammed b. Ahmed b. Amr el-Lü'lûî'dir.”³¹³ Basralıdır, meşhûr ve sikâdır. Ya'kub b. İshâk, Hasan b. Ali b. Bahr, Kâsım b. Nasr ve Alî b. Abdulhamîd el-Gazveynî'den hadîs rivâyet etmiştir. Ondan ise Hasan b. Alî, Ebû Ömer Kâsım b. Ca'fer, Ebû'l-Hüseyn el-Fesevî, Muhammed b. Ahmed rivâyette bulunmuştur. Ebû Ömer el-Haşimi şöyle dedi: Ebû Ali el-Lu'luî'nin Ebû Dâvûd'a yirmi yıl boyunca “Sünen” kitabını okuduğu ve Varrak olarak isimlendirildiği bilinmektedir.³¹⁴

1.2.14. Ebû Ömer Kâsım b. Ca'fer

³⁰⁹ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*, Ali Muhammed el-Becavî, Dâru'l-Ma'rifeti li't-Tabağati ve'n-neşr, Beyrut-Lübnan, 1382-1963, 4/191; Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Kesîr, *et-Tekmil fî ma'rifeti's-sikât ve'z-zu'afâ' ve'l-mecâhîl*, 1/209.

³¹⁰ İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, Abdulfettah Ebû Gidde, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmîyye, 2002, 8/173.

³¹¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 24/477.

³¹² Zehebî, *Siyer-u A'lam*, 13/126.

³¹³ Kandemir, *es-Sünen*, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 2010, 38/146.

³¹⁴ Zehebî, *Târihu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lam*, 7/671; Ebû Bekr Muînüddîn Muhammed b. Abdilganî b. Ebî Bekr b. Şücâ', *et-Takyîd li-ma'rifeti ruvâti's-sünen ve'l-mesânîd*, Kemâl Yusûf Hût, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1988, 49.

Ebû Ömer Kâsım b. Ca'fer b. Abdulvâhid el-Hâşimî³¹⁵ Sünen-i Ebû Dâvûd'un râvilerindendir. 322 yılında Recep ayında dünyaya gelmiştir.³¹⁶ Hatîb el-Bağdâdî, Kâsım b. Ca'fer'in Basra ehlinde sika emin bir râvi olduğunu nakletmiştir. Kâsım b. Ca'fer, Muhammed b. Ahmed el-Esrem, Alî b. İshâk, Ebû Alî el-Lu'luî, Yezîd b. İsmâîl, Muhammed b. Hüseyin ve Hasan b. Muhammed'den hadîs işitmiştir. Hatîb el-Bağdâdî, Kâsım b. Ca'fer'in güvenilir sikâ olduğundan, Basra'ya kadı olarak atandığından bahsetmiştir. Bağdâdî, Sünen-i Ebû Dâvûd ve diğerlerini ondan dinlediğini söylemiştir. Vefatı ile ilgili olarak ise şöyle demiştir: "Duyduğumuza göre, Perşembe gecesi vefat etti ve o gecenin sabahı, yani 414. yılı Zilkade ayının 29. perşembe günü defnedildi."³¹⁷ İbnu's-Salâh Tabakât'ta onu zikretmiştir.³¹⁸

1.2.15. Ömer b. Abdulaziz

Ebû Tâhir Ömer b. Abdulaziz, 385 yılında dünyaya gelmiştir. Bağdat'ta fıkıh ve kelâm okumuştur. Basra'da el-Kâzî Ebi Ömer el-Hâşimî'den Ebû Dâvûd'un Sünen'ini dinlemiştir. İbnü's-Sem'ani, onun faziletli bir imam, parlak bir fakîh ve açık sözlü bir hatip olduğunu nakletmektedir. Begavî ve başkaları ondan hadîs nakletmişlerdir. Ömer b. Abdulaziz Cemâziyel-evvel'de 463 yılında Merv'de vefat etmiş ve Merv'in köylerinden olan Fâşân köyüne defnedilmiştir.³¹⁹

Abdullah b. Amr'ın Hz. Peygamber'den (s.a.s) naklettiği rivâyette bulunan râvîler, hadîsin sıhhati bakımından değerlendirilebilmesi için incelenmiştir. Rivâyetin isnad zincirinde bulunan râvîler incelendiğinde râvîlerin güvenilir olduğu tesbit edilmiştir. Dolayısıyla mezkûr rivâyetin isnâdı sahihtir denilebilir.

1.3. Enes b. Mâlik'in Naklettiği Rivâyetin Senedi

³¹⁵ Muînüddîn Muhammed b. Abdilganî b. Ebî Bekr b. Şücâ', *et-Takyîd li-ma'rifeti ruvâtî's-sünen ve'l-mesânîd*, Kemâl Yusûf Hût, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1408-1988, 427.

³¹⁶ Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'îyyeti'l-kübrâ*, Mahmûd Muhammed ed-Danâhî-Abdulfettâh Muhammed el-Halev, Hacez li't-Tabâ'ati ve'n-Neşrî ve't-Tevzî', 1413, 5/310, no. 533.

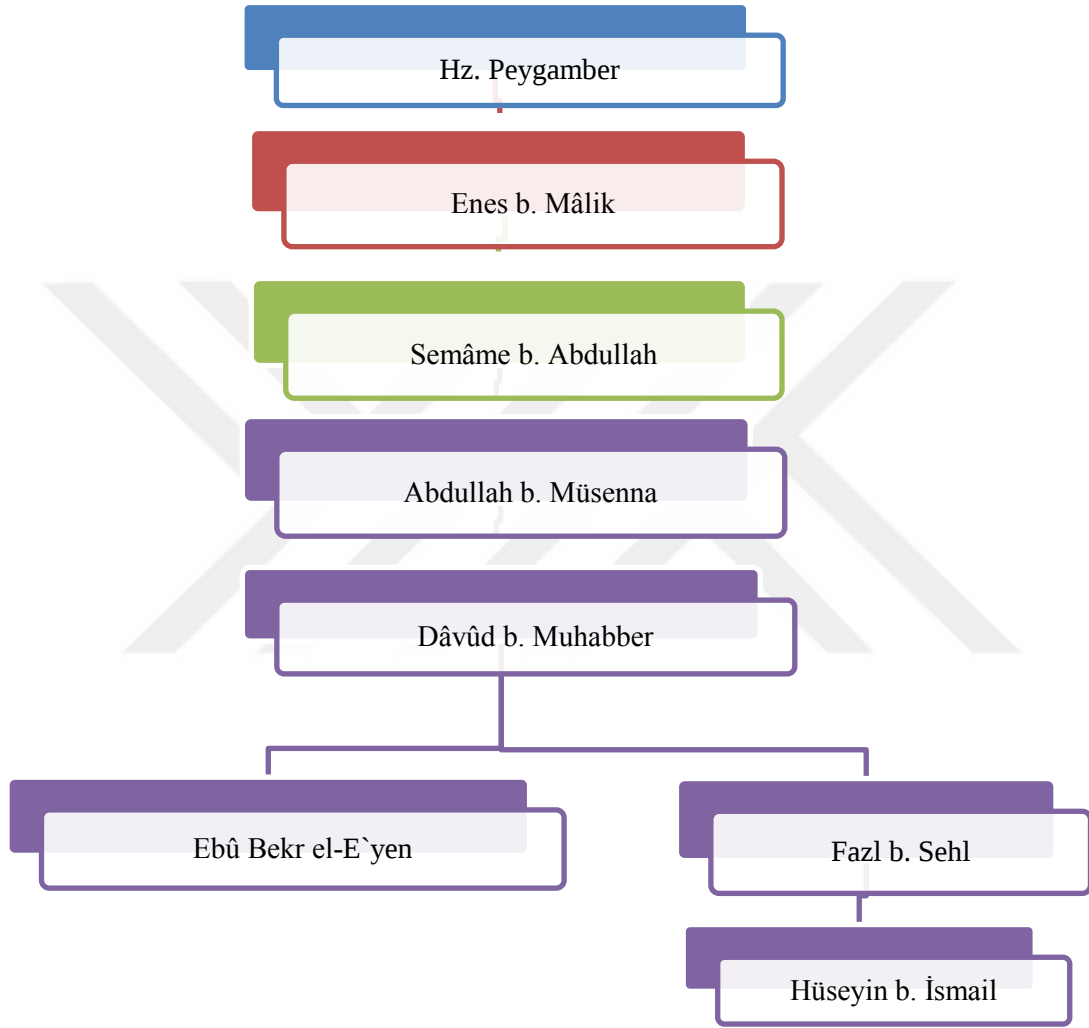
³¹⁷ Bağdâdî, *Târih-u Bağdâd*, Beşşar Avvâd Ma'ruf, Dâru'l-Ğarbî İslâmî, Beyrût, 1422-2002, 14/462, no. 6887; Subkî, *Tabakât*, 5/311, no. 533.

³¹⁸ İbn Kesîr, *Tabakâtü's-Şâfi'îyyin*, 1/376.

³¹⁹ Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'îyyeti'l-Kübrâ*, 5/301 no: 524; Zehebî, *Târihu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-Meşâhiru ve'l-A'lâm*, 10/195; Sirâcüddîn Ömer b. Alî b. Ahmed el-Ensârî el-Mısrî, *el-İkdü'l-müzheb fi Tabâkati hameleti'l-mezheb*, 99, no:249.

Mezkûr rivâyeti; Hâris b. Ebî Üsâme (ö. 282/895),³²⁰ Taberânî,³²¹ Dârekutnî (ö. 385/995)³²², Enes b. Mâlik > Semâme > Abdullah b. Müsenna > Dâvûd b. Muhabber tarikiyle nakletmektedir.

Şekil 1.3: Enes b. Mâlik'in Naklettiği Rivâyetin Senedinin Şeması

r

³²⁰ Ebû Muhammed el-Hâris b. Muhammed b. Dâhir et-Temîmî, *Buğyetü'l-Bâhis an zevâ'idî Müsnedi'l-Hâris*, thk. Hüseyin Ahmed Salih el-Barikî, Merkez Hadimetü's-Sünneti ve's-Siretü'l-Nebeviyyeti, Medine-i Münevvere, 1413-1992, 1/238, Salât, 2, no:106.

³²¹ Taberânî, *Mu'cemü'l-Evsat*, Abdu'l-Muhsin b. İbrahim e'l-Hüseyni, Darü'l-Harameyn, Kahire, 1407, 4/256 no: 4129.

³²² Dârekutnî, *Sünen*, Şuayb el-Arnâvud, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1424, 1/432 no: 891.

1.3.1. Enes b. Mâlik

İsmi Ebû Hamza, Enes b. Mâlik b. Nadr el-Ensârî'dir. Hicretten on sene önce (612) Medine'de dünyaya gelmiştir. Annesi Medine'de ilk Müslüman olanlardandır. Hz. Peygamber'in (s.a.s) Medine'ye hicreti esnasında Enes b. Mâlik sekiz-dokuz yaşlarındaydı. Bu zamandan sonra Hz. Peygamber'e (s.a.s) on sene hizmet ettiği için "Hâdimü'n-Nebr" lakabıyla anılmıştır.³²³ Hazrec kabilesinin Neccâroğulları sülâlesinden olup topladığı ekşi bir bakla çeşidi sebebiyle kendisine "Ebû Hamza" künyesini ona Hz. Peygamber (s.a.s) vermiştir. Künyesinin Ebü'n-Nadr olduğunu söyleyenler de vardır.³²⁴ Ebû Bekr, Ömer, Osman, Ubey İbn-i Kâ'b (ra) gibi birçok Ashâbdan rivâyet etmiştir. Kendisinden de Hasan-ı Basrî, Zührî, Katâde, Sabit Benânî, Humeyd-i Tavîl, Süleymân-ı Teymî, Yahya İbn-i Saîd ve emsâli bir hayli zevât rivâyet etmişlerdir.³²⁵ Enes b. Mâlik hadîs rivâyeti sırasında titiz davranır, hata yapmaktan korkardı. Hz. Peygamber'den (s.a.s) duyduğunu aynen aktaramamış olabileceği düşüncesiyle hadîsi rivâyet ettikten sonra "veya Resûlullah böyle bir şey dedi" ilâvesinde bulunurdu.³²⁶ Bir rivâyete göre Enes b. Malik Medine, Basra ve Bahreyn'de yaşamıştır. Kardeşiyle birlikte Basra'ya yerleşmiş ve h.93 yılında orada vefat etmiştir.³²⁷ Başka bir bilgiye göre ise Enes b. Malik 90, 91, 92, 93 yıllarında Basra'da en son vefat eden sahabi'dir.³²⁸

Hz. Peygamber'in (s.a.s), vefatına yakın bir zamanda içerisinde zekat miktarlarını barındıran bir belge yazdırdığı ve zekat memurlarına göndermek üzere bu belgeyi kılıcının kabzasına veya vasiyyetinin yanına koyduğu bilinmektedir.³²⁹ Hz. Peygamber (s.a.s), ömrü vefâ etmeyince bu belgeyi zekât memurlarına gönderememiş, nitekim bu vesîka, ilk halife olan Hz. Ebû Bekir'e geçmiştir.³³⁰ Ebû Bekir, o zamanlarda Enes'in genç olmasından endişelenmiş fakat Hz. Ömer, Enes b. Malik'in kâtip ve akıllı

³²³ İbn Abdülberr, *el-İstiab fî Marifeti'l Ashab*, Adil Mürşit, 2002, 35.

³²⁴ İbrahim Canan, "ENES b. MÂLİK", TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1995, 11/234-235.

³²⁵ Zeynü'd-dîn Ahmed b. Abdi'l-Lâtîfî'z-Zebîdî, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, Kâmil Miras, DİB Yayınları, Ankara, 1985, 4/106.

³²⁶ Canan, "Enes b. Mâlik", 234-235.

³²⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî temyizi's-Sahâbe*, Beyrut, 1/126.

³²⁸ Zebîdî, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı*, 106.

³²⁹ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 2/360.

³³⁰ İbn Ebî Şeybe, 2/358, 360.

olduğunu söyleyerek Bahreyn'e gitmesini desteklemiştir. Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer'le istişare neticesinde³³¹ Enes b. Mâlik'i Bahreyn'e zekât memuru tayin etmiş ve Hz. Peygamber'in (s.a.s) mührüyle mühürlediği yazılı belgenin bir nüshasını ona vermiştir.³³² Enes b. Mâlik, bu belgeyi torunu Semâme b. Abdullah b. Enes b. Mâlik'e aktarmıştır.³³³ "Enes'in sahip olduğu üstün meziyetleri, uzun yıllar Resûlullah'ın hizmetinde bulunup onun terbiyesiyle yetişmesi yanında Hz. Peygamber'in sevdiği ve takdir ettiği bir aileye mensup olmasıyla da açıklamak mümkündür. Resûl-i Ekrem zaman zaman Enes'lerin evine uğrar, yemeklerini yer, orada öğle uykusuna yatar, ev halkına cemaatle nâfile namaz kıldırırdı. Hz. Peygamber'in hizmetinde bulunduğu yıllarda ondan birçok hususu öğrenmesi, uzun hayatı boyunca Resûl-i Ekrem'den öğrendiklerini öğretmeye çalışması Enes b. Mâlik'in en önemli yönünü teşkil eder. Resûl-i Ekrem'in eğitim ve öğretim tarzına, insanlara, özellikle de çocuklara karşı hoşgörüsüne ve diğer ahlâkî davranışlarına dair birçok bilgi onun vasıtasıyla rivâyet edilmiştir."³³⁴

1.3.2. Semâme

Bir zaman Basra kadılığı görevinde bulunan, az hadîs rivâyet etmesiyle birlikte, "fâkih" ve "sikâ" olduğu kaydedilen Semâme'nin³³⁵ dedesi Enes b. Malik ile birlikte uzun bir müddet kaldığı bilinmektedir. Zira Semâme'nin dedesi için "Otuz sene dedem Enes ile birlikte kaldım. Onun nebiz içtiğini asla görmedim."³³⁶ dediği nakledilmektedir. Enes b. Malik'den Semâme'ye kalan bir belge olduğuna değinmiştik. Semâme dedesi Enes b. Malik'in Hz. Ebû Bekir'den aldığı zekât belgesini alışını şu sözlerle anlatmıştır: "Babam bana 'Bu Allah'ın farzları ve Resûlünün sünnetleridir'

³³¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 3/37.

³³² Abdülmelik b. Bekir Abdullah Kâdî, *Divânü's-sünen ve'l-âsâr*, Dâru'l-Hasen, Amman, 1415-1995, 2/157.

³³³ Şâfiî, Ebû Abdullah Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, *el-Ümm*, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, 1393, 7/170.

³³⁴ Canan, "Enes b. Mâlik", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/enes-b-malik> (08.03.2024).

³³⁵ İbn Hibbân, *Meşâhîru ulemâi'l-emsâr*, thk. Maufred Fleischhammer, Dâru'l-Kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, 1959, 93; Zehebî, *el-Kâşif fi ma'rifeti men lehû rivâye fi'l-Kütübi's-Sitte*, 1/285.

³³⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 4/406; Zehebî, *Siyer-u A'lam*, Şuayb el-Arnâût, Müessesetü'r-risâle, Beyrût, 1990, 5/205.

diyerek Ebû Bekir'in kendisine yazmış olduğu bir kitap (belge) verdi.”³³⁷ Semâme, h. 106 yılında Basra kâdılığına atanmış ve 110 yılında bu görevden azledilmiştir. Kaynakta geçen bilgiye göre Semâme bu göreve getirilmeden önce, dedesinin mevlâsı Muhammed b. Sîrîn'le müşaverede bulunmuş, onun olumsuz fikrine rağmen bu görevi üstlenmiştir.³³⁸ İbn Adî, Semâme için “Umulur ki onda bir be's yoktur.” derken Yahya b. Mâin Semâme'nin zayıflığına işaret etmiştir.³³⁹

Yapılan görüşler doğrultusunda Semâme'nin sikâ bir râvî olduğu anlaşılmaktadır.

1.3.3. Abdullah b. Müsenna

Abdullah b. Müsenna, Semâme'den başka aile içerisinde babasının iki amcası olan Nadr b. Enes b. Mâlik ve Mûsâ b. Enes b. Mâlik'ten de hadîs rivâyet etmiştir.³⁴⁰ Tirmizî (ö. 279/892) ve İclî (ö. 269/882), Abdullah b. Müsennâ'nın “sikâ”³⁴¹ olduğunu, Ebû Hâtim, İbn Maîn ve Ebû Zûr'a “salih”³⁴² olduğunu zikretmişlerdir. Ebû Davûd “Ben onun hadîslerini eserime almam” derken,³⁴³ Ukaylî ise, onun “zayıf” bir râvî olduğunu ifade etmektedir.³⁴⁴ Beşşâr Avvâd ve Şuayb el-Arnâût, Abdullah b. Müsennâ'yı, “sadûk hasenü'l-hadîs” olarak değerlendirmişlerdir.³⁴⁵ İbn Hibbân ve

³³⁷ Ebû Abdullah Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, *el-Ümm*, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, 1393, 7/170.

³³⁸ Ebû Bekir Muhammed b. Halef b. Hayyân Vekî' ed-Dabbî, *Ahbârü'l-kudât*, Âlemü'l-kütüb, Beyrut, t.y. 2/21.

³³⁹ Zehebî, *Mizanü'l-İtidâl*, 1/372.

³⁴⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 16/25.

³⁴¹ İclî, Ahmed b. Abdullah b. Sâlih el-İclî, *Marifetü's-sikât*, Abdulalîm Abdülazîm el-Büstevî, Mektebetü'd-dâr, Medine, 1985, 2/57; Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre et-Tirmizî, *Câmiü't-Tirmizî*, İstanbul, Çağrı Yayınları, t.y. İlim, 16.

³⁴² İbn Ebû Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Hâtim er-Râzî, *Cerh ve't-ta'dîl*, Beyrut, Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, 1952, 5/177.

³⁴³ Ebû Dâvûd, *Suâlâtü Ebû Ubeyd el-Âcürri li Ebû Dâvûd fi'l-cerhi ve't-ta'dîl*, Muhammed Ali Kâsım el-Umerî, İhyâü't-türâsi'l-İslâmi, Medine, 1979, 232.

³⁴⁴ Ukaylî, *Kitâbü'd-Duafâ*, Abdulmu'ti Emin el-Kal'acî, Dâru'l-mektebeti'l-ilmiyye, Beyrut, 1984, 2/ 304.

³⁴⁵ Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Şuayb el-Arnâût, *Tahrirü Takribi't-Tehzîb*, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1997, 2/260-261.

Hâkim de Abdullah b. Müsennâ için sikâ demektedirler. Ebû Selleme ise, onun hadîslerde zayıf olduğunu söylemiştir.³⁴⁶

1.3.4. Dâvûd b. Muhabber

es-Sekafî, el-Bekrâvî ve el-Basrî nisbeleriyle anılan Dâvûd b. Muhabber'in dedesinin Kahzem'in İsfahan fethi sırasında esir alındığı ve sahâbî Ebû Bekre es-Sekafî'nin kölesi olduğu söylenmektedir. O, babasından, Hammâd b. Seleme, Hammâd b. Zeyd, Şu'be b. Haccâc ve Halîl b. Ahmed ve başka âlimlerden rivâyette bulunmuştur. Kendisinden ise Fazl b. Sehl, Hâris b. Ebû Üsâme gibi muhaddisler rivâyette bulunmuşlardır.³⁴⁷

Basralı olan Dâvûd b. Muhabber (ö. 206), Bağdat'a yerleşmiştir ve sadûk bir râvîdir. Ancak ömrünün sonuna doğru münker ve mevzû türü rivâyetlerde bulunduğu bilinmektedir.³⁴⁸ Yahya b. Maîn, onun için "Hadîs rivâyetiyle maruftur. Hadîs yazarken hadîsle iştiğâli terketti ve sonra mu'tezileden bir grupla arkadaşlık etti. Onlar Dâvûd'u bozdular. Dâvûd sikâdır."³⁴⁹ "Dâvûd yalancı değildir. Babası Muhabber b. Kahzem'den hadîs yazdım. Dâvûd sikâ idi. Ancak hadîsi ihmal etti ve daha sonra hadîs rivâyet etti."³⁵⁰ ifadelerini kullanmıştır. İbn Hacer, Dâvûd b. Muhabber'in hadîsi ihmal ettiğini ve kendisini ibadete verdiğini³⁵¹; İbnü'l Cevzî ise yaşlılığında hadîs naklettiğini ve hata ettiğini³⁵² söylemektedir. İbn Adî ise Dâvûd b. Muhabber'in ihtiyarlığında ehl-i hadîsin ona geldiğini ve Muhabber'in onlara hadîs rivâyet ettiğini, çok hata ve tashif yaptığını ancak sikâ olduğunu söylemektedir.³⁵³ Ayrıca İbn Adî, Dâvûd için şöyle demektedir: "Dâvûd'un aklın faziletleri hakkında tasnif ettiği bir kitabı vardır. Bu kitapta müsned

³⁴⁶ Alâüddîn Moğultay b. Kılıç b. Abdillâh, *İkmâlû Tehzîbi'l-Kemâl*, Ebû Abdurrahman b. Âdil b. Muhammed-Ebû Muhammed Usame b. İbrahim, el-Fâruku'l-hadîse li't-Tabağati ne'n-neşr, 1422-2001, 8/162.

³⁴⁷ Kandemir, "Dâvûd b. Muhabber", 35-36.

³⁴⁸ Ebû Dâvûd, *Suûlâtü Ebî Ubeyd el-Âcirî Ebâ Dâvud es-Sicistânî fî'l-Cerh ve't-Ta'dîl*, Muhammed Ali Kasım el-Umerî, 'İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmî, Medine-i Münevver, 1403/1983, 232.

³⁴⁹ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 3/199-200.

³⁵⁰ İbn Maîn, Ebû Zekeriyâ Yahyâ, *Târîhu İbn Maîn*, Rivâyetü'd-Dûrî, Mekke, 1979, 4/388, 4920.

³⁵¹ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 3/200.

³⁵² İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Abdurrahman, *Kitâbü'd-Duafâi ve'l-Metrûkîn*, Beyrut, 1406, 1/268, 1168.

³⁵³ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, Beyrut 1988, 3/99.

hadîsler bulunmaktadır ki, bunların hepsi ya da çoğu mahfuz değildir (münkerdir). *Kitâbü'l-Akl* dışında Dâvûd'un sahih hadîsleri de vardır. Yahyâ b. Maîn'in dediği gibi, çoğu zaman hatâ ve tashîf yapardı. Yine onun dediği gibi, aslında Dâvûd sadûk'tur.³⁵⁴ Dâvûd 8 Cemâziyelevvel 206/821 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir.³⁵⁵

Elbânî dışındaki âlimler Dâvûd b. el-Muhabber'i sadûk veya sikâ olarak nitelendirirken âlimlerin bir kısmı yukarıda zikredildiği şekilde onun yaşlılığında hadîs naklettiğini ve hata yaptığını nakletmişlerdir.³⁵⁶ Dâvûd b. Muhabber'in namaz eğitim ve öğretimi ile ilgili hadîsi gençliğinde mi yaşlılığında mı naklettiği bilinmediği için onun hadîsi itibar için alınabilir.

1.3.5. Ebû Bekr el-E`yen

Muhammed b. Hasan b. Tarîf Ebû Bekr b. Ebî Gutâb el-E`yen olduğu söylenmektedir.<sup>357</sup> Hatîb, Yahya b. Main'e Ebû Bekr el-E`yen hakkında soru sorulduğunda onun "O, hadîs ehinden değildir." dediğini nakletmektedir.³⁵⁸ Dımeşk'de Muhammed b. Bekkar, Humus'ta Ebû el-Muğîra, Mısır'da Amr b. Ebî Seleme, Salih Kâtib el-Leys, Saîd b. Ebi Meryem, Abdulgaffâr b. Dâvûd el-Harrânî'den ve Abdullah bin Cafer, Vehb b. Cerîr, Esved b. Âmir, Zeyd b. Hubâb, Muemmel b. İsmail ve Abdussamed b. Nu`man'dan hadîs işitmiştir. Ondan ise Muhammed b. Harun, Abbas b. Muhammed, Ebû Şuayb Abdullah b. Hasan, Ahmed b. Ebû Avf ve başkaları rivâyet etmişlerdir. Hadîsleri yazdığı bilinmektedir. Ebû Bekr el-E`yen 240 yılında Cemaziyyel âhirin on üçünde Salı günü Bağdat'ta vefat etmiştir.³⁵⁹

³⁵⁴ İbn Adî, *el-Kâmil*, 3/100.

³⁵⁵ Kandemir, "Dâvûd b. Muhabber", 35-36.

³⁵⁶ Bu durum hadîs ilminde ihtilat olarak geçerken "*Bunama, gözlerini kaybetme veya kitaplarının telef olması ve hafızasına güvenmesi gibi daha başka sebeplerle rivâyetleri karıştıranların, ihtilât öncesinde naklettikleri rivâyetler kabul edilir. İhtilattan sonrasında rivâyet ettikleri ise kabul edilmez veya bunlara şüpheyle bakılır. Bu da onlardan rivâyette bulunanlar dikkate alınarak bilinir.* Ayrıntılı bilgi için bkz. Süyûtî, *Tedribü'r-râvî fi Şerhi Takrîbi'n-nevevî Hadîs Usûlü*, 2/1492.

³⁵⁷ Ebû Bekr el-E`yen'in ismi hakkında farklı söylemler vardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Asakir, *Târihu Dımeşk*, 52/301 no: 6219; İbn Manzûr, *Muhtasarü Târihi Dımaşk li İbn Asakir*, 22/99.

³⁵⁸ İbn Manzûr, *Târihi Dımaşk li İbn Asakir*, 22/99.

³⁵⁹ İbn Asakir, *Târihu Dımeşk*, 52/301-305 no: 6219; İbn Manzûr, *Târihi Dımaşk li İbn Asakir*, 22/99.

1.3.6. Fazl b. Sehl

180 civarında veya daha öncesinde dünyaya gelmiştir. Lakabı Ebû Abbas el-A`rac olan Fazl b. Sehl b. İbrahim'in hafız ve sikâ olduğu bilinmektedir.³⁶⁰ İbrahim b. Abdurrahman, Ahmed b. Hanbel, Hüseyin b. Alî, Hüseyin b. Muhammed, Dâvûd b. Muhabber, Zeyd b. Hubâb, Ali b. el-Medenî ve başka birçok muhaddisten hadîs nakletmiştir. Ondan ise İbn Mâce, Hasan b. Süfyân en-Nesâî, Hüseyin b. İsmâîl, Hüseyin b. Abdullah, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel ve birçok muhaddis hadîs rivâyet etmiştir.³⁶¹

Buhârî ve Müslim, Sahih'lerinde Fazl b. Sehl'den rivâyette bulunmuşlardır. Mizzî'nin rivâyet ettiğine göre Ebû Dâvûd, Fazl b. Sehl'in fazileti hakkında konuşamayacağını çünkü onun iyi olan hiçbir hadîsi kaçırmadığını söylemiştir. Ahmed b. Hüseyin ise onun dâhilerden olduğunu nakletmiştir. Hafız Ebû Bekir ise onun dâhiliğinin zekâ, ilim ve hadîs kalitesi yönünden olduğunu söylemiştir. Bunlara mukabil Ebû Hâtım er-Râzî onun güvenilir olduğunu söylemiştir.³⁶² Sünen'in müellifi Nesai ise, Fazl b. Sehl'in sikâ olduğunu söylemiştir.³⁶³ İbn Hibbân Sikât adlı eserinde Fazl b. Sehl'in 255 yılında vefat ettiğini; Ebû Ubeyd b. Harbeveyh Saferden önce 27sinde Pazartesi günü vefat ettiğini; Muhammed b. İshâk el-Serrâc ise 70 küsur yaşlarında 255 yılında Safere 3 gün kala Pazartesi günü Bağdat'ta vefat ettiğini zikretmiştir.³⁶⁴

1.3.7. Hüseyin b. İsmâîl

Künyesi Ebû Abdullah, lâkabı Mehâmilî olan Hüseyin b. İsmâîl Bağdât'lı ve hafızdır.³⁶⁵ Âilesi Bağdât'ın meşhur ve köklü âilelerindendir.³⁶⁶ Babası İsmâîl b.

³⁶⁰ Zehebî, *Siyer-u A`lam*, 12/209.

³⁶¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 23/225.

³⁶² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 23, 225; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 14/332, no. 6753.

³⁶³ Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *Tesmiyet-ü Meşâyihu ebî Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî vezkurul müdellisîn*, eş-Şeyhu Hâtım b. Ârif el-Avnî, Dâru Âlimu'l-Fevâid, Mekketü'l-Mükerreme, 1423, 156/95.

³⁶⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 23/226.

³⁶⁵ Ebû Abdullah Muhammed bin Ebil Feyz el-Kettânî, *er-Risaletü'l Müstedrife*, Dârü'l Beşairü'l İslâmiyye, 2000, 93.

³⁶⁶ Kettânî, *er-Risale*, 93.

Muhâmmmed el-Mehâmilî hadîs ehlineendir ve oğulları Hüseyin ve Kasım ondan rivâyette bulunmuşlardır.³⁶⁷ İffetli, temiz, güzel âhlaklı ve zeki olan oğlu Ebû Bekir Abdullah b. Hüseyin b. İsmâil el-Mehâmilî ise babası Hüseyin b. İsmâil'den çok hadîs dinleyip rivâyette bulunmuştur.³⁶⁸ Âlimler arasında fetva verenlerden ve aynı zamanda Şâfiî mezhebinden olan fazile ve âlime kızı Süteyte bt. Hüseyin b. İsmâil el-Mehâmilî de babasından ve başka muhaddislerden hadîs dinleyip nakletmiştir.³⁶⁹ İlim tahsiline on yaşındayken 244/858 yılında başlamış ve ilk defa o tarihte hadîs dersini dinlemiştir.³⁷⁰ Câmiu's-Sahîh'in sahibi Buhârî' (194/810), Mehâmilî'nin en meşhur hocalarındandır. Mehâmilî'nin hadîs rivâyet ettiği yaklaşık 500 hocası bulunmaktadır.³⁷¹

“Hadîs öğrenimine 244 (858) yılında Bağdat'ta Muhammed b. Yezîd er-Rifâî'nin yanında başlayan Mehâmilî ayrıca Hammâd b. İshâk, Ya'kûb b. İbrâhim ed-Devrakî, Buhârî, Ebû Ca'fer İbn Ebî Şeybe, Zübeyr b. Bekkâr, İbnü'l-Bâğandî, İbn Vâre gibi muhaddislerden hadîs dinledi. Kendisinden hadîs alanlar arasında Taberânî, Dârekutnî, Da'lec b. Ahmed, Muhammed b. Ömer el-Bağdâdî ve İbn Cümei' el-Gassânî yer almaktadır.”³⁷² Hatîb el-Bağdâdî, Mehâmilî'nin faziletli, doğru sözlü ve dindar birisi olduğunu ifade etmiştir.³⁷³ Zirikli, Mehâmilî'nin çok hadîs bildiğini söylemiştir.³⁷⁴ Ziriklinin bu söyleminden Mehâmilî'nin hadîse verdiği önemi anlamak mümkündür. Dârekutnî ise Mehâmilî'nin asil, kıymetli, fıkıh ve hadîs ilminde önder birisi olduğunu, yaptıkları şeylerin takdire şayan olduğunu, onun kıymetli hocalardan hadîsler naklettiğini zikretmiştir.³⁷⁵ Mehâmilî, 330/942 yılında Rebiyyü'l-âhirin 12. gününde hadîs meclisinde son dersini verdikten sonra hastalanmış ve Rebiülâhirin 22'sinde

³⁶⁷ Abdülkerim b. Muhammed b. Mansurul Temimil es-Semâ'nî, *el-Ensab*, Abdurrahman b. Yahya el-Mu'allimil Yemani, Meclis-ü Dairtü'l Mearifu'l Osmaniyye, 1962, 12/104.

³⁶⁸ Hatîb el- Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, Medinetü'l Münevver, Mektebet'ül Selefîyye, 9/440.

³⁶⁹ İbnü'l-İmâd, *Şezerat'üz-Zeheb fi Ahbari min Zeheb*, Mahmud Arnavud, Dârü İbn Kesîr, Beyrut, 1986, 4/124.

³⁷⁰ es-Semâ'nî, *el-Ensâb*, 12/105.

³⁷¹ İbrâhim el-Kaysî, *Emâliu'l-Mehâmilî*, Dârü'l İbn Kaymer, 1991, 18.

³⁷² M. Kâmil Yaşaroğlu, 'Mehâmilî, Hüseyin b. İsmâil' TDV İslâm Ansiklopedisi, Ankara, 2003, 28/360-361.

³⁷³ Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, 8/9.

³⁷⁴ Ziriklî, *A'lam*, 11/234.

³⁷⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîh-u Bağdâd*, 8/19.

akşamdan önce vefat etmiştir.³⁷⁶ Muhammed b. İshâk b. Muhammed İbn Nedim, Mehâmîlî'nin vefatından sonra yeryüzünde onun gibi güvenilir, doğru sözlü ve fıkıhı iyi bilen birisinin kalmadığını söylemiştir.³⁷⁷

1.4. Ebû Hureyre'nin Naklettiği Rivâyetin Senedi

Mezkûr rivayeti; İbn Ebi'd-Dünyâ (ö. 281)³⁷⁸, Bezzâr (ö. 292),³⁷⁹ Heysemî (ö. 807),³⁸⁰ ve İbn Hacer (ö. 852/1449),³⁸¹ Ebû Hureyre > Muhammed b. Abdurrahman > Muhammed b. Hasan el-Avfî > Muhammed b. Rebî' > Ahmed b. İbrahim ve Muhammed b. Harb tariki ile rivayet etmişlerdir.

³⁷⁶ Hatîb, *Târihu Bağdâd*, 8/21; Kettânî, *er-Risale*, 93; Ebû Bekir Muhammed b. Yahya b. Abdullah el-Sûlî, *Ahbar'ur-Razi Billahi vel-Mütekiillah Târih'u Devleti Abbasiyye*, Matbaatul Savî, Mısır, 1935, 230.

³⁷⁷ Ebû'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kub İshâk b. Muhammed b. İshâk en-Nedîm, *el-Fihrist*, İbrahim Ramazan, Dârü'l Ma'rife, Beyrut, 1997, 284.

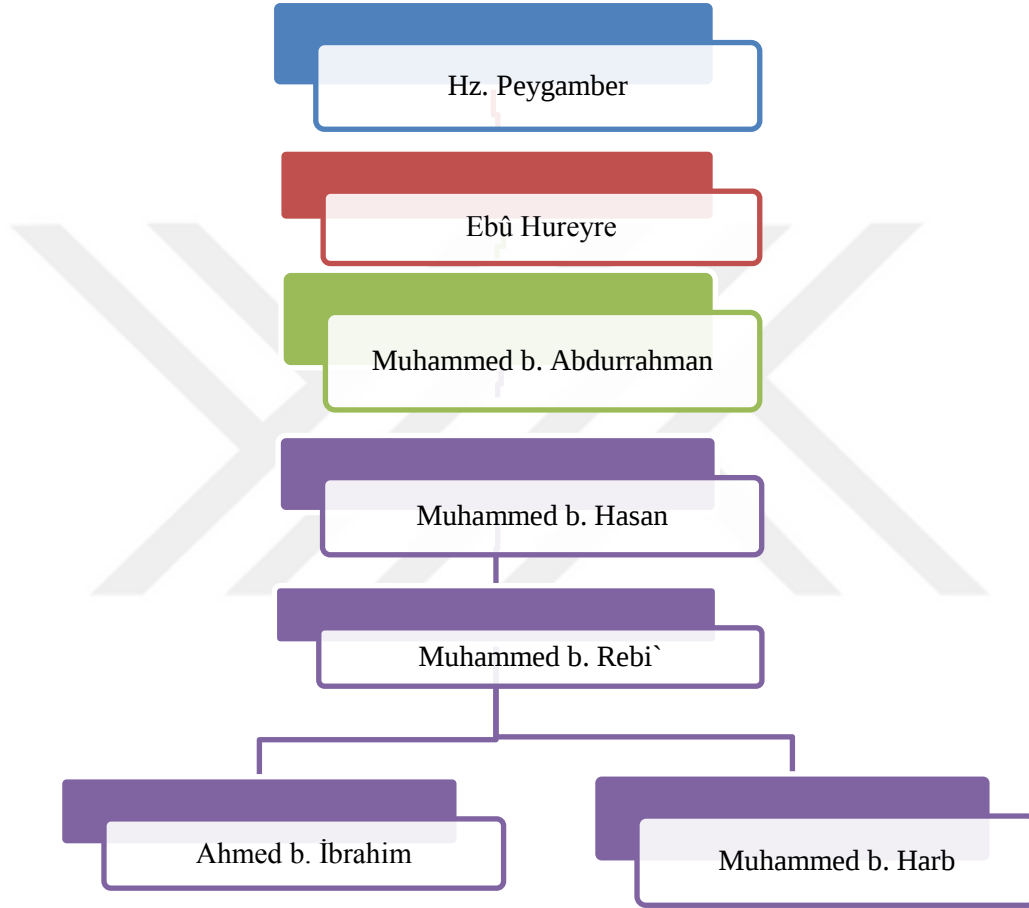
³⁷⁸ İbn Ebi'd-Dünyâ, *el-İyâl*, 1/467.

³⁷⁹ Ahmed b. Amr b. Abdulhalik b. Hallâd b. Ubeydullah Bezzâr, *Müsne-dü'l-Bezzâr*, Mahfûzurrahman Zeynullah vd., Mektebe-tü'l-Ulûm ve'l-Hikem, Medine-i Münevvere, 1988, 2009, 17/189, no: 9823.

³⁸⁰ Nureddîn Ali b. Ebû Bekr b. Süleyman Heysemî, *Keşfu'l-estâr 'an zevâidi'l-Bezzâr*, Habîburrahman el-A'zamî, Muessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1399-1979, 1/172, no: 341.

³⁸¹ İbn Hacer, *Muhtasaru Zevâ'idü'l-Müsne'di'l-Bezzâr 'ale'l-Kütübi's-Sitte ve Müsne'di Ahmed*, Sabri b. Abdulhalik Ebû Zer, Müessesetü'l Kütübi's-Sikâfiyye, Beyrut-Lübnan, 1412-1992, 1/189 no: 222.

Şekil 1.4: Ebû Hureyre'nin Naklettiği Rivâyetin Senedinin Şeması

1.4.1. Ebû Hureyre

Abdurrahmân b. Sahr ed-Devsî el-Yemenî'nin³⁸² adının Abdüamr, Abdüşems, Abdünühm, Amr b. Abdüganm ve Sükeyn³⁸³ olduğuna dair ihtilaflar mevcuttur. Müslüman olduktan sonra Hz. Peygamber (s.a.s) tarafından Abdurrahman veya Abdullah diye isimlendirilmiştir.³⁸⁴ Eşi, ilk Müslüman olanlardan Basra şehrinin kurucusu Utbe b. Gazvân'ın kardeşi ve aynı zamanda Hz. Osman'ın baldızı Büsre bt. Gazvân olarak bilinmektedir.³⁸⁵ “Allah Resûlü'nün ashâbı içinde Abdullah b. Amr'dan başka benden daha fazla hadîs rivâyet eden olmamıştır. Zira o duyduğu hadîsleri yazarken ben yazmıyordum.”³⁸⁶ sözü onun en çok hadîs rivâyet eden sahâbî³⁸⁷ olduğunu göstermektedir. Ebû Hureyre, Hz. Peygamber'den çok hadîs rivâyet etmesi sebebiyle defalarca eleştirilmiştir. O, bu eleştirilere, Bakara sûresi 159.ayetini delil göstererek, bu âyetin Allah Resûlü'nden işittiği hadîsleri rivâyet etmesine vesile olduğunu, eğer bu ayet olmasa kimseye bir şey söylemeyeceğini ifade etmiştir.³⁸⁸ Abdullah b. Ömer, Ebû Hureyre'nin, Hz. Peygamber'i (s.a.s) onlardan iyi tanıdığını ve hadîs ezberleme konusunda hepsinden ileri derecede olduğunu söylemiştir.³⁸⁹ “Ebû Hüreyre başta Resûlullah olmak üzere Übey b. Kâ'b, Ebû Bekir, Ömer, Üsâme b. Zeyd, Âişe, Fazl b. Abbas b. Abdülmuttalib gibi sahâbilerden ve Kâ'b el-Ahbâr gibi tâbiîlerden hadîs rivâyet etti. Kendisinden de sayıları 800'e varan pek çok sahâbî ve tâbiî rivâyette bulunmuştur.”³⁹⁰

Ebû Hureyre ibadetlerine azami surette önem veren bir sahabi olmuştur. Nitekim Osman en-Nehdî, Ebû Hureyre'nin evine misafir olmuş ve gecenin bir bölümünü Ebû

³⁸² Zehebî, *Siyer-u A'lam*, 3/578.

³⁸³ Muhammed b. Sa'd b. Menî', *Kitâbü't-Tabakâtü'l-Kebir*, trc. Adnan Demircan vd., Siyer Yayınları, İstanbul, 2015, 5/240.

³⁸⁴ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâtü'l-kebir*, 5/240; İbn Abdülber en-Nemerî, *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-ashâb*, Dâru'l-Marife, Beyrut, 2012, 850; Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed eş-Şeybânî İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gabe fî ma'rifeti's-sahâbe*, Matbaatu'l-Vehbiyye, Kahire, 1280, 3/301; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2005, 7/349.

³⁸⁵ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâtü'l-kebir*, 5/242; Erdinç Ahatlı, “Utbe b. Gazvân”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul, 2012, 42/235.

³⁸⁶ Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî, *Musannef*, trc. Zekeriya Yıldız, Ocak Yayıncılık, İstanbul, 2013, 11/319, no. 20489.

³⁸⁷ İbn Hazm, *Esma'us Sahâbe ve Mali Kulli Vahid minhum minel Aded*, 31.

³⁸⁸ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâtü'l-kebir*, 5/247.

³⁸⁹ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâtü'l-kebir*, 5/249; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-tehzîb*, 7/524.

³⁹⁰ Kandemir, ‘Ebû Hureyre’, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1994, 10/160-167.

Hureyre'nin, diğer bölümünü hanımlarının ve son bölümünü ise hizmetçilerinin ibadet ederek geçirdiklerini söylemiştir.³⁹¹ Ebû Hureyre'nin “Karın tokluğuna Allah Resûlü'nün (s.a.s) yanında bulunurdum. Ne mayalanmış hamur ekmeği yedim, ne de süslü abâye giyerdim. Bana, ne bir erkek ne bir kadın hizmet ederdi. Açlıktan karnıma taş bağlar, yanımdaki insanlara beni evlerine götürür de yemek yedirirler diye Kur'ân okurdum.”³⁹² sözünden, onun Hz. Peygamber'le sürekli vakit geçirdiği ve Peygamberimiz'in sözlerini, fiillerini ve uygulamalarını takip ettiği anlaşılmaktadır. Buna mukabil bir savaş zamanında ganimet dağıtıldığı esnada Hz. Peygamber'in (s.a.s) Ebû Hureyre'ye “Ganimet malından niçin istemiyorsun?” demesi, onun ise bu soru üzerine, “Allah'ın sana öğrettiklerini bana öğretmeni istiyorum” diyerek cevap vermesi onun ilme verdiği önemin sadece bir örneğidir. Allah Rasûlünün, Ebû Hureyre'yi “Seni emanetlerini kaybetmeyen Allah'a emanet ederim”³⁹³ diyerek uğulaması, ona verdiği değer bir göstergesidir. İbn Hacer, Ebû Hureyre'nin h. 58 yılında Ramazan ayında Hz. Âişe'nin cenaze namazını kıldırıldığını, h. 59 yılında Şevval ayında ise Ümmü Seleme'nin cenaze namazını kıldırıldığını, Ümmü Seleme'nin ise Yezîd'in halifeliğine kadar yaşadığının Sahih'te nakledildiğini söylemiştir.³⁹⁴ Nakledilen başka bir rivâyete göre ise Hâlife b. Hâyyat, Hz. Âişe ve Ebû Hureyre'nin 57 yılında vefat etmiştir.³⁹⁵

1.4.2. Muhammed b. Abdurrahman

Ben-i Ümeyye'nin Mevlası İbn Abdurrahman b. Ebî Aişe'nin İbnü'l-Zübeyr'in onları Medine'den kovması üzerine Beni Ümeyye ile birlikte çıktığı ve Şam'a yerleştiği söyleniyor. Bir rivâyete göre ise Muhammed b. Ebî Aişe Basra'dan Şam'a yerleşmiştir. İbn Ebî Hatim şöyle demektedir: “Muhammed b. Ebî Aişe Ben-i Ümeyye'nin mevlasıdır, Şam'lıdır. Ebû Hureyre'den rivâyette bulunmuştur. Ondan ise Hasan b. Uteybe ve Ebû Kilâbe rivâyette bulunmuştur. Babamın bunu söylediğini duydum.

³⁹¹ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâtü'l-kebîr*, 5/260.

³⁹² Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ' ve tabakâtü'l-asfiyâ*, Darü'l Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2007, 1/464.

³⁹³ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâtü'l-kebîr*, 5/253.

³⁹⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 34/378; İbn Hacer, *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*, 7/362.

³⁹⁵ Hâlife b. Hayyât, *Tarihu Halife b. Hayyât*, trc. Abdullah Bakır, Bizim Büro Basımevi, Ankara, 2008, 284.

Muhammed b. Ebî Şeybe'yi kendisine sordum. Onda bir be's yoktur dedi."³⁹⁶ Câbir b. Abdullah, Ebî Seleme b. Abdurrahman, Ebî Hureyre ve Hz. Peygamber'le (s.a.s) birlikte namaz kılanlar'dan rivâyette bulunmuştur. Ondan ise Hasan b. Uteybe, Ebû Kilâbe Abdullah b. Zeyd, Abdurrahman b. Yezîd b. Câbir, Ebû İshâk el-Hicâzî rivâyette bulunmuştur. Osman b. Said ed-Dârimî, Yahya b. Main'den rivâyette Muhammed b. Abdurrahman'ın sikâ olduğunu nakletmektedir. İbn Hibbân *Sikât*'ta onu zikretmekte ve Ebû Hatim onda bir be's olmadığını söylemektedir. Tirmizî'nin dışındakiler ve Buhârî *Kitâbü'l-Kırâ'e halfe'l-imâm*'da ondan rivâyet etmiştir.³⁹⁷

Muhammed b. Abdurrahman hakkında yapılan olumlu değerlendirmeler sonucunda onun sikâ bir râvî olduğu söylenebilir.

1.4.3. Muhammed b. Hasan el-Avfî

Babası Hasan b. Uteybe el-Avfî ve Muhammed b. Abdurrahman'dan hadîs rivâyet etmiştir. Ondan ise Abdullah b. Dâvûd ve Muhammed b. Rabia el-Kilâbî rivâyette bulunmuştur. Ebû Zür'a *لین الحديث*. İfadesini kullanmıştır. Ebû Hatîm, Muhammed b. Hasan'ın hadîslerinin zayıf olduğunu söylerken, Buhârî, onun hadîslerinin sahih olmadığını söylemiştir.³⁹⁸ Ebû Hatîm ve diğerleri onu zayıf olarak sınıflandırmıştır.³⁹⁹ Zehebî, Muhammed b. Hasan'ın zayıf olduğunu fakat terkedilmediğini söylerken İbn Main sikâ olduğunu belirtmiştir.⁴⁰⁰

Muhammed b. el-Hasan hakkında münekkit âlimlerin genel görüşü onun zayıf olduğu yönündedir. Fakat Zehebî'nin görüşü doğrultusunda Muhammed b. Hasan el-Avfî'nin hadîslerine itibâr edilebilir.

1.4.4. Muhammed b. Rebi` el-Kilabî

³⁹⁶ Cemâlüddîn b. Mükerrrem b. Alî, *Muhtasaru Târîhi Dimaşk li İbn Asakir*, 22/250-251.

³⁹⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l Kemâl*, 25/430-431.

³⁹⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 25/71.

³⁹⁹ Zehebî, *Dîvânü'd-du'afâ' ve'l-metrûkîn*, Hammâd b. Muhammed el-Ensari, Mektebetü'n-Nehidatü'l-Hadîse, Mekke, 1967, 347/3663.

⁴⁰⁰ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Matba'at-ü Dâiret-ü Mearif, Hind, 1326, 9/118.

Muhammed b. Rebî` el-Kilâbî er-Ruâsî Kûfe’lidir ve Vekî`b. el-Cerrah’in amcasının oğludur.⁴⁰¹ İsmâîl b. ebî Hâlid, Süfyân es-Sevrî, Abdulhamîd b. Ca`fer, Abdulmelik b. Cureyc, Ömer b. Muhammed b. Zeyd el-Ömerî, Muhammed b. Hasan b. Uteybe el-Avfî, Muhammed b. Abdurrahman b. Ebî Leylâ, Hişâm b. Urve ve birçok muhaddisten rivâyette bulunmuştur. Kendisinden ise İbrahim b. Sa`îd el-Cevherî, İbrahim b. Musa er-Râzî, Ahmed b. Hanbel, Ziyâd b.Eyyûb, İbn Ebî Şeybe, Abdurrahman b. Esved, Muhammed b. Abdurrahman, Muhammed b. Îsâ, Muğîre b. Abrurrahman, Yahya b. Ma`in ve birçok muhaddis rivâyette bulunmuştur.⁴⁰²

Ebû Bekr b. Ebî Hayseme, Yahya b. Ma`in’den rivâyette Muhammed b. Rebî` el-Kilâbî’nin sikâ olduğunu söylemiştir. Muhammed b. İbrahim b. Ferne, Dârekutnî ve Ebû Dâvûd da onu sikâ olarak değerlendirmişlerdir. Abbas ed-Dûriyyu, Yahya b. Main’in Muhammed b. Rebî` el-Kilâbî için “ليس به بأس” ifadesini kullandığını nakletmiştir. Zâd Ebû Bekr onu “صدق” olarak nitelendirmiştir. İbn Hibbân “Sikât” adlı eserinde onu zikrederken Buhârî “Edeb” adlı eserinde ondan rivâyette bulunmuştur. Muhammed b. Sa`d, Muhammed b. Rebî` el-Kilâbî’nin Bağdat’ta vefat ettiğini aktarmıştır.⁴⁰³

1.4.5. Ahmed b. İbrâhim

Ahmed b. İbrahim en-Nükrî, Devrakî olarak tanınmaktadır.⁴⁰⁴ 168 senesinde dünyaya gelmiştir.⁴⁰⁵ Künyesi Ebû Abdullah’tır.⁴⁰⁶ Hafız, imam, mücevvit, musannif olan Ahmed b. İbrahim, kardeşi Ya`kub b. İbrahim’den iki yaş küçüktür. Sikâ olan muhaddis Abdullah b. Ahmed’in babasıdır.<sup>407</sup> Ahmed b. İbrahim’in ailesi Abdülkays kabilesinden Benî Nükre’nin âzatlısı olduğundan dolayı Kaysî, Abdî ve Nükrî nisbeleriyle de anılmaktadır.<sup>408</sup> Ahmed, kardeşi Ya`kub’dan daha küçüktü. İyi tasnifli

⁴⁰¹ Zehebî, *Târîhu ’l-İslâm ve vefeyâtü ’l-meşâhîr ve ’l-a`lâm*, 4/1194.

⁴⁰² Mizzî, *Tehzîbü ’l-Kemâl*, 25/196.

⁴⁰³ Mizzî, *Tehzîbü ’l-Kemâl*, 25/196.

⁴⁰⁴ Mizzî, *Tehzîbü ’l-Kemâl*, 1/249.

⁴⁰⁵ Mizzî, *Tehzîbü ’l-Kemâl*, 1/251; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 5/9 no: 1853.

⁴⁰⁶ İbn Sa`d, *Tabakâtü ’l-Kübrâ*, 7/360.

⁴⁰⁷ Zehebî, *Siyer-u A`lâm*, 12/130; Mizzî, *Tehzîbü ’l-Kemâl*, 1/249.

⁴⁰⁸ Kandemir, "Devrakî, Ahmed b. İbrâhim", TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1994, 9/247-

ve dikkatli bir hafızdı. Hüseyim b. Beşîr, Yezîd b. Zürey', Cerîr b. Abdülhamîd, İbn Uleyye, Vekî' b. Cerrâh, İbn Fuzayl, Yezîd b. Harun ve birçok muhaddisten hadîs işitmiştir. Ondan ise Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, İbn Mâce, Heysem b. Halef ed-Devrî, Muhammed b. Bedr el-Bâhilî, Begavî, İbn Sâid, Ebû Ya'la el-Mevsîlî ve İbn Ebi'd-Dünyâ rivâyette bulunmuştur.⁴⁰⁹ Ya'kub b. İshâk, Salih b. Cezere'den Ahmed ed-Devrakî'yi sormuş ve Salih b. Cezere, Ya'kub ed-Devrakî ile Ahmed b. İbrahim'i mukayese ederek Ahmed'in daha fazla hadîs rivâyet ettiğini ve hadîs bilgisinin daha iyi olduğunu, Ya'kub'un ise rivâyet konusunda titiz davrandığını söylemiştir. Bununla birlikte her ikisinin de güvenilir birer muhaddis olduklarını nakletmiştir.⁴¹⁰ Nesâî, Ahmed b. İbrahim'de bir be's olmadığını nakletmektedir.⁴¹¹ Ebû Hatim, Ahmed b. İbrahim'i saduk olarak nitelendirmiştir.⁴¹² Ahmed b. İbrahim, 22 Şâban 246 yılında vefat etmiştir.⁴¹³

1.4.6. Muhammed b. Harb

İsmi Muhammed b. Harb b. Hurbân, Ebû Abdullah el-Vâsîtî en-Neşâîy'dir. En-Neşâsticîy denilmektedir. İshâk el-Ezrak, İsmail b. Uleyye, Ebî Muaviye, Ali b. Âsım, Yezid b. Harun ve başkalarından rivâyette bulunmuştur. Ondan ise Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Bekiyye b. Mahled, Ahmed b. Yahya, Muhammed b. Harun ve başkaları rivâyette bulunmuştur. Ebû Hatim, Muhammed b. Harb'in saduk olduğunu, İbn Âsakir ise 55 yılında vefat ettiğini nakletmiştir.⁴¹⁴

1.5. Muhammed b. Abdurrahman'ın Naklettiği Rivâyetin Senedi

⁴⁰⁹ Zehebî, *Siyer-u A'lam*, 12, 130; Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, 5/9 no: 1853; Zehebî, *Târihu'l-İslam ve Vefeyâtü'l-Meşahiru ve'l-A'lâm*, 5/993.

⁴¹⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 1/251; Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, 5/9 no: 1853.

⁴¹¹ Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâî, *Tesmiyetü Meşâyih*, 62 no: 105.

⁴¹² Zehebî, *Siyer-u A'lam*, 12, 131; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 1/251; Zehebî, *Târihu'l-İslam ve Vefeyâtü'l-Meşahiru ve'l-A'lâm*, 5/993.

⁴¹³ Zehebî, *Siyer-u A'lam*, 12/130; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 1/251; Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, 5/9 no: 1853.

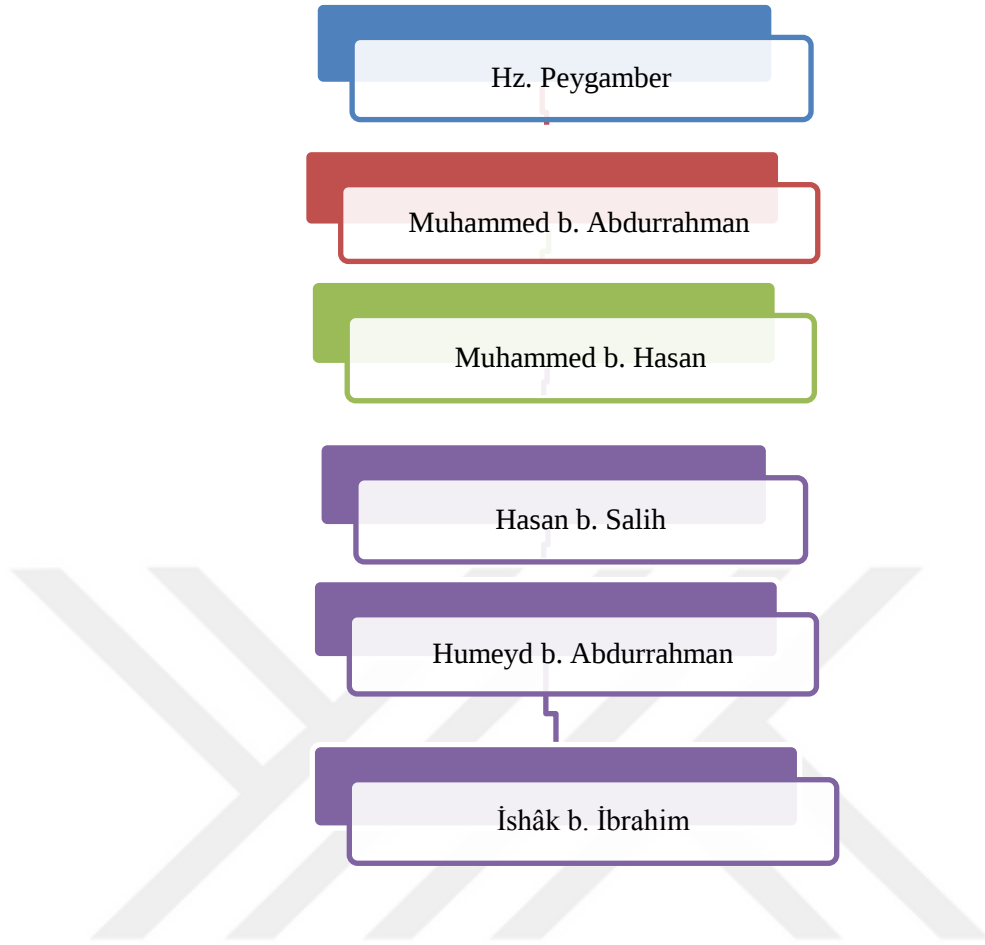
⁴¹⁴ Zehebî, *Târihu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, 6/170.

Mezkûr rivâyeti; İbn Ebi'd-Dünyâ,⁴¹⁵ Muhammed b. Abdurrahman > Muhammed b. Hasan > Muhammed b. Salih > Abdurrahman b. Humeyd tarikiyle nakletmektedir.

Şekil 1.5: Muhammed b. Abdurrahman'ın Naklettiği Rivâyetin Senedinin Şeması

⁴¹⁵ İbn Ebü'd-Dünyâ, *el-İyâl*, 1/465, no:295.

1.5.1. Hasan b. Salih

İsmi hakkında farklı bilgiler mevcuttur. Mizzî, Hasan b. Salih b. Hayy'ın adını Hayyân b. Şufey b. Huney, Râfî' el-Hemedânî es-Sevrî el-Kûfî el-Âbid⁴¹⁶ olarak kaydetmiştir. Ensârî ise, Hayy b. Şafî lakablı el-Hasan b. Sâlih b. Sâlih b. Muslim b. Hayyan, el-Hemedânî es-Sevrî, el-Kûfî olarak kaydetmektedir.⁴¹⁷ Zehebî, onu imam Ali b. Salih'in kardeşi, âbid, fakih, büyük imam ve Kufe'li Hayyan b. Şufey b. Huney b. Rafî olarak tanıtmaktadır. Vekî', Hasan b. Salih'in 100 senesinde doğduğunu söylemiştir. Babasından ve Seleme b. Kuheyl, Abdullah b. Dinâr, Simâk b. Harb, Beyân

⁴¹⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 6/177.

⁴¹⁷ Ensârî, Ahmed b. Abdullah Hazrecî, *Hulâsatü Tezhibi Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâi'r-Rical*, Mektebetü'l-Matbuati'l-İslâmiyye, Beyrut, 1979, 78. Ayrıca Hasan b. Salih'in zikredilen isimleri için bkz. Zehebî, *Siyer-u A'lam*, 7/361.

b. Bişr ve birçok muhaddisten hadîs rivâyet etmiştir. Ondan ise İbnü'l Mübârek, Veki`, Mus`ab b. Migdâm, Humeyd b. Abdurrahman er-Ruâsî, Ebû Nuaym, Ubeydullah b. Mûsâ, Esved b. Âmir, İshâk b. Mansûr, Yahya b. Âdem, Yahya b. Ebû Bukeyr, Ahmed b. Yunus, Ali b. Ca`d rivâyette bulunmuştur.⁴¹⁸

Veki` (ö. 197/813), Hasan b. Sâlih'in Sa'îd b. Zübeyr'e benzediğini ve onun, kardeşi Ali'nin ve annesinin kendi aralarında geceyi üçe paylaştıklarını, annesi öldüğü zaman geceyi ikiye böldüklerini, kardeşi öldüğünde ise Hasan'ın gece boyunca ibadet ettiğini ve onda hıfz, itkân, fıkıh ve ibadetin bir araya toplandığını ifade etmiştir.⁴¹⁹ İmâm Müslim *Sahîh*'inde, Hasan b. Salih'in ve kardeşi Ali'nin rivâyetlerini kaydetmiştir.⁴²⁰ Muhammed b. el-Verrâk, Ahmed b. Hanbel'e Hasan b. Salih'in hadîslerini sorunca onun ve kardeşinin sikâ olduğu cevabını almıştır. Başka bir rivâyete göre ise Ahmed b. Hanbel, Hasan b. Salih'in rivâyetinin sağlam olduğunu, konuşmasında belagatlı olduğunu, takvasında kendini muhafaza ettiğini söylemiştir. İbn Ebî Hayseme, İbrâhim b. Cüneyd, Ahmed b. Ebî Meryem, Yahya'dan rivâyetle onun sikâ, güvenilir olduğunu nakletmişlerdir. Yine nakledilen bir rivâyete göre Yahya b. Main, Hasan b. Salih ve Evzai'nin güvenilir olduklarını söylemiştir. Ebû Zür'a, ibadet, fıkıh ve zühdün onda tolandığını ifade ederken, Ebû Hâtim sikâ, hafız ve müttakî olduğunu nakletmiştir. Nesai de onun sikâ olduğunu söylemiştir. 168⁴²¹ yılında öldüğüne dair bilgiler mevcuttur.

1.5.2. Humeyd b. Abdurrahman b. Humeyd

Ebû Avf lakaplı Humeyd b. Abdurrahman b. Humeyd el-Ruâsî, Veki' bin Cerrah Camii imamlığı yapmıştır. el-A`meş'ten rivâyette bulunmuştur ve Hasan bin Salih'den de birçok rivâyeti vardır. Harun'un halifeliği sırasında 170 yılında Kûfe'de vefat etmiştir. Humeyd b. Abdurrahman b. Humeyd'in güvenilir olduğu, birçok hadîsinin

⁴¹⁸ Zehebî, *Siyer-u A`lam*, 7/362.

⁴¹⁹ Zehebî, *Tehzîb*, 2/288; Zehebî, *el-İber fî Haberi men Gaber*, Ebû Hâcer Muhammed es-Saîd b. Sağlûl, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 1405-1980, 1/191-192; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtu'z-Zeheb fî Ahbâri men Zeheb*, 1-10, Abdulkadir el-Arnâvut – Muhammed el-Arnâvut, Dar-u İbn Kesîr, Beyrut, 1986, 2/298.

⁴²⁰ Zehebî, *el-İber*, 1/191-192.

⁴²¹ Ebû'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kûb İshâk İbn Nedîm, *el-Fihrist*, Rızâ Teceddîd, 227.

bulunduğu ancak bunları herkes gibi yazmadığı bilinmektedir.⁴²² Ayrıca babasından, Hişâm b. Urve'den, İbn Ebî Leylâ'dan rivâyette bulunmuştur. Kendisinden ise Ahmed, Ebû Bekr, Osman b. Ebî Şeybe, Ebû Heyseme ve Ali b. Harb rivâyette bulunmuştur. Esrem, Ahmed b. Hanbel'in onu övdüğünü ve onu iyi biri olarak nitelendirdiğini belirtmiştir. Ebû Bekir b. Ebû Şeybe onun gibi çok az insan gördüğünü söylemiştir. Kevsec ise Yahya b. Ma'in'den rivâyetle onun güvenilir olduğunu nakletmiştir. İbrâhim b. Humeyd b. Abdurrahman el-Ruvasi'nin yeğeni olduğu bilinmektedir.⁴²³ Humeyd b. Abdurrahman b. Humeyd 189 yılında vefat etmiştir.⁴²⁴

Araştırma sonucunda Humeyd b. Abdurrahman hakkında cerh ifadesi bulunmadığı ve onun sikâ bir râvî olduğu tesbit edilmiştir.

1.5.3. İshâk b. İbrâhim

İshâk b. İbrâhim'e Habîbî aynı zamanda Şehîdî denilmektedir.⁴²⁵ Babası İbrâhim b. Habib b. Şehid, Beşir b. Mufazzal, Hammad b. Yahya, Humeyd b. Abdurrahman er-Ruâsî, Mu'temir b. Süleyman, Muhammed b. Selleme ve birçok kişiden hadîs nakletmiştir. Ondan ise Tirmizî, Nesâî, İbn Mace, İbn Sâid, el-Feryâbî, İbn Huzeyme, Abdullah b. Urve ve başkaları rivâyette bulunmuştur. Zehebî İshâk'ın sikâ mutteki birisi olduğunu kaydetmiştir.⁴²⁶ Nesâî (ö. 303/915), İshâk b. İbrâhim'in sikâ olduğunu söylemiştir.⁴²⁷ İbn Huzeyme, Hâkim, Ebû Ali et-Tûsî, İbn Hibbân İshâk b. İbrâhim'in hadîslerine Sahih'lerinde yer vermişlerdir. Büstî ise onu sikâlardan zikretmiştir. İbn Ebû Hatim, Ebû Zur'a'ya İshâk b. İbrâhim'i sorduğunda saduk cevabını almıştır. Sülemî de Dârekutnî'ye İshâk b. İbrâhim'i sorunca Dârekutnî, İshâk'ın, babasının ve dedesinin sikâ olduğunu söylemiştir.⁴²⁸ Abdullah b. Ahmed b. Hanbel de babasından rivâyetle İshâk'ın sikâ olduğunu kaydetmiştir. İbrâhim b. Muhammed el-Kindî, İshâk b.

⁴²² İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 6/398.

⁴²³ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, 4/840.

⁴²⁴ İbn Hibbân, *Meşâhîru 'ulemâ'i'l-emsâr ve a'lâmü 'ulemâ'i'l-aktâr*, 270.

⁴²⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 35/9.

⁴²⁶ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, 6/46; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 2/362.

⁴²⁷ Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *Tesmiyetü Meşâyiğu Ebî Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesai ve zekere'l-Müde'llisîn*, Şerif Hâtim b. Ârif el-Avnî, Dârü âlimu'l-Fevâid, Mekketü'l-Mükerreme, 1423, 62/101.

⁴²⁸ Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîbi'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, 2/66.

İbrâhim'in 257 senesinde Cemaziyel evvelde vefat ettiğini nakletmektedir.⁴²⁹ Başka kaynaklarda geçen bilgiye göre de İshâk b. İbrâhim 257 yılında vefat etmiştir.⁴³⁰ İshâk b. İbrâhim, hakkında cerh bulunmadığı ve yapılan olumlu değerlendirmelerden dolayı sikâ bir râvî kabul edilmektedir.

1.6. Değerlendirme

Yapılan araştırma sonucunda yukarıda sened incelemesi yapılan mezkûr hadîsin, 5 tarîkden nakledildiği tesbit edilmiştir. Bunlardan birincisi Abdulmelik b. Rebi` b. Sebre'nin, Sebre b. Ma'bed ve Rebi` b. Sebre'den naklettiği aile isnâdıdır. Hz. Peygamber'e (s.a.s) izafe edilen bu rivâyetin isnâdında ilk sırada bulunan Sebre b. Ma'bed'in sahâbe olduğu tesbit edilmiştir. O halde Abdulmelik b. Rebi`'nin babası ve dedesi kanalıyla naklettiği rivâyetin kaynağı açısından "merfu" olduğu anlaşılmaktadır.

Rivâyetin sıhhat durumuna gelince Tirmizî; bu rivâyet hakkında "hasenün sahîhun" değerlendirmesini yaparak ehl-i ilmin bir kısmının bu hadîsle amel ettiğini ve Ahmed b. Hanbel ve İshâk b. Râhûye'nin bu görüşte olduğunu nakletmektedir.⁴³¹ Nevevî ise; bu tarîk ile gelen rivâyetin sahih olduğunu ve Ebû Dâvûd, Tirmizî ve diğerlerinin bu hadîsi sahih senedlerle rivâyet ettiklerini belirtmiştir.⁴³²

Hâkim en-Nîsâbûrî (ö. 405/1014), Abdûlmelik'in dedelerinden yaptığı nakillerle ihticâc edildiğini⁴³³ söylerken, Yahya b. Maîn'e, Abdulmelik b. Rebi`'nin babası ve dedesi tarikiyle gelen rivâyetlerin nasıl olduğu sorulduğunda "zayıftır" diye cevaplamıştır.<sup>434</sup> Hâkim en-Nîsâbûrî, Abdulmelik b. Rebi` b. Sebre'nin rivâyetini eserine aldıktan sonra bu hadîsin Müslim'in şartlarına göre sahih olduğunu nakletmektedir. Zehebî de hemen ardından bunu onaylamaktadır.⁴³⁵ İbnü'l-Kattân,

⁴²⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 2/363.

⁴³⁰ Hafîb el-Bağdadi, *Târihu Bağdad*, 7/395, no: 3346; Hafîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, Mustafa Abdulkadir Ata, *Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye*, Beyrut, 1417, 6/367, no:3394;

⁴³¹ Tirmizî, "Salat", 299.

⁴³² Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ, *el-Mecmû*, Beyrut, 1996, 3/11.

⁴³³ Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, 1-201, 258.

⁴³⁴ Ebû'l-Ferec Abdurrahman İbnü'l-Cevzî, *Kitâbü'd-Du'afâ' ve'l-Metrûkîn*, Ebû'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî, Beyrut, 1986, 2/149, no: 2165; İbn Ebû Hâtim, *Cerh ve't-Ta'dîl*, Haydarabad, 1952, 5/350.

⁴³⁵ Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, 1/389, no:948.

Abdumelik b. Rebi'in adâletinin sabit olmadığını söyledikten sonra "Her ne kadar Müslim ondan *Sahîh*'inde hadîs nakletmişse de kendisiyle ihticac edilmez. Hadîsin zayıf değil de hasen olması umulur."⁴³⁶ diyerek görüşünü belirtmektedir.

Buhârî dışında bir grup ondan rivâyette bulunmuştur. Mizzî, Tirmizî'nin de Ali b. Hucr'dan ve Harmele'den naklettiğini ve Tirmizî'nin hasen dediğini nakletmektedir.⁴³⁷ Elbânî bu hadîs için hasen sahih demektedir.⁴³⁸ Elbânî şöyle demektedir: Ebû Dâvûd'un *Sahih*'inde açıkladığım gibi onun isnâdı hasendir ve onda İbn Amr'ın hadîsinden onu sahihliğe yükselten deliller vardır.⁴³⁹ Ayrıca Tirmizî, Sebre b. Ma'bed el-Cühenî'nin hadîsinin sahih olduğunu, ilim ehlinde bazılarının bu hadîsle amel ettiklerini söylemekte ve şunları eklemektedir: "Ahmed ve İshâk şöyle dediler: Eğer çocuk on yaşından sonra namazı terkederse şüphesiz o namazını iade eder."⁴⁴⁰ Yapılan değerlendirmeler sonucunda hadîsin bu isnâdının sahih olduğu anlaşılmaktadır.

Hadîsin nakledildiği tariklerin ikincisi Amr b. Şuayb'ın babası Şuayb b. Muhammed kanalıyla dedesi Abdullah b. Amr'dan naklettiği aile isnâdıdır. Bu isnâdda geçen "an cediti" lafzıyla kimin kastedildiği tartışma konusu olmuştur. Bu yüzden hadîs zayıf olarak zikredilmiştir. Oysaki Suyûti, Amr b. Şuayb isnâdında geçen "an cediti" ile kastın babanın dedesi olduğunu nakletmektedir. Buna ilaveten "Onların dedeleri sahâbî, torunları ise sikâdır. Dolayısıyla bunlar da delil olarak kullanılmaya elverişlidirler ve *Sahîhayn* dışarıda bırakılacak olursa imâmlar eserlerinde bu tür hadîslere yer verilmiştir." demektedir.⁴⁴¹ Nevevî, muhaddislerin cumhurunun Amr b. Şuayb'ın babası ve dedesi kanalıyla naklettiği rivayetlerle delil getirmeyi doğru/sahih

⁴³⁶ İbnü'l-Kattân, Ebû'l-Hasen Ali el-Fâsî, *Beyânü'l-Vehmi ve'l-Îhâmi'l-Vâkıayni fî Kitâbi'l-Ahkâm*, Hüseyin Ayt Said, Dârü Tayyibe, Riyad, 1997, 4/137-138, no. 1578.

⁴³⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 35, 9/82-86; Zehebî, *Târihu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhiru ve'l-a'lâm*, 3/233; Ebû'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin, *Târihu Dimaşk*, Amr Garama el-'amrevî, Dârru'l-Fikr li't-tabağati ve'n-neşri ve't-tevzi', 1995, 18/73.

⁴³⁸ Ebû Muhammed Zekiyyüddîn Abdülazîm b. Abdilkavî b. Abdillâh Münzirî, *Muhtasaru Sünen-i Ebî Dâvûd*, Ebû Musab Muhammed Subhi bin Hasan Hallak, Mektebetü'l-Mearif li'n-neşri ve't-tevzi' Riyad, 2010, 1/153, no:494.

⁴³⁹ İbn Huzeyme, *Sahih*, 2/102, no: 1002.

⁴⁴⁰ Tirmizî, *el-Camiu'l-Kebîr*, Beşşar Avvad Ma'ruf, Dâru'l-Garbi İslâmî, Beyrut, 1996, 1/432, Rasulullah'dan namaz, 183 no: 407; Tirmizî, *Sünen*, 1/259, Kitabu's-Salah, 182 no: 407.

⁴⁴¹ Celâleddin es-Suyûti, *Tedribu'r-râvî fî Şerhi Takribi'n-nevevî Hadîs Usûlü*, trc. Muhammed Enes Topgöl- Faik Akcaoglu, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2019, 1/286.

bulduklarını söylemektedir.⁴⁴² Zehebî ise büyük imamların Amr b. Şuayb ile ihticac ettiklerini ve genel anlamda onu tevsik ettiklerini, diğerlerinin ise onun hakkında biraz tevakkuf ettiklerini ve onu terkeden herhangi birini bilmediğini nakletmektedir.⁴⁴³ Yapılan değerlendirmeler sonucunda hadîsin ikinci isnâdının da sahih olduğu ortaya çıkmaktadır.

Hadîsin nakledildiği tariklerden üçüncüsü Ebû Hureyre kanalıyla gelen rivâyettir. Rivâyet Hz. Peygamber'e (s.a.s) izafe edildiğinden ve senedin râvîsi sahabi Ebû Hureyre olduğundan dolayı bu rivâyet senedin müntehası açısından merfu` hadîstir. İncenilen bu isnatta râvîlerin güvenilir olduğu sadece Muhammed b. Hasan el-Avfi'nin zayıf olduğu fakat rivâyetlerinin itibar için alınabileceği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Ebû Hureyre'den nakledilen isnatta itibar için kullanılabilir.

Diğer bir târikte bulunan râvî ise Muhammed b. Abdurrahman'dır. Fakat Muhammed b. Abdurrahman ve isnâdında bulunan râvîler Ebû Hureyre'nin isnâdında da bulunmaktadır. Bu yüzden Ebû Hureyre'den rivâyeti alan Muhammed b. Abdurrahman'ın bu isnâdı da itibar için alınabilir.

Hadîsin nakledildiği tariklerden beşincisi ise Enes b. Mâlik kanalıyla gelen rivâyettir. Enes b. Mâlik, sahabî olduğu için ve Hz. Peygamber'e (s.a.s) izafe edildiği için hadîs merfu` dur. Enes b. Malik'den nakledilen rivâyette bulunan Dâvûd b. Muhabber hakkında olumsuz görüşler bulunmaktadır. Fakat diğer isnadların sahih olmasından dolayı Enes b. Mâlik'den gelen isnadın derecesi yükselebilir. Dolayısıyla tüm isnadların sahih olduğu yönündeki görüş en doğru görüş olsa gerektir. Ayrıca ele aldığımız rivâyetlerin isnadlarında en az üç tabakada üç farklı râvînin rivâyeti aktarmasından dolayı bu hadîsin meşhur seviyesine çıktığı görülmektedir.

⁴⁴² Mecmû', 1/502.

⁴⁴³ Zehebî, *Siyer-u A`lami'n-Nübelâ*, 5/175.

İKİNCİ BÖLÜM

İLGİLİ RİVÂYETLERİN NAMAZ EĞİTİMİNİN TEMELİNİ OLUŞTURAN UNSURLARLA ANALİZİ

2.1. Namaz Eğitiminin Temelini Oluşturan Unsurlar

Bir toplumun nüvesini oluşturan ve onu gelecek nesillere aktaran aile kurumunun en değerli parçaları çocuklardır. Çocuklar sevgiye, şefkate ve ilgiye ihtiyaç duydukları kadar başta değerler eğitimi olmak üzere, din eğitimine de ihtiyaç duymaktadırlar. Dünyaya, “*En güzel şekilde yaratılarak*”⁴⁴⁴ gönderilen, büyütölmeleri, tekâmülleri ve eğitölmeleri için ebeveynlerinin tahakkümüne birer emanet ve “*imtihan sebebi*”⁴⁴⁵ olarak verilen çocuklar, ebeveynleri tarafından dînî eğitimleri verilerek azami suretle güzel şekilde yetiştirilmelidirler.

Toplumun inşa edildiğı ve yeni nesillerin eğitim ve terbiyesinin sağlandığı yer ailedir. Ailenin devamlılığını sağlayan çocukların eğitim ve terbiyesinden de anne ve baba sorumludur. Bu sorumluluk doğrultusunda çocuklara dînî eğitim verilirken her konuda açıklayıcı bir rehber⁴⁴⁶ olarak gönderilen Kur’ân-ı Kerim’in emir ve yasaklarının, çocuklara anlayacakları bir şekilde öğretilmesi mühimdir. Tâlî olarak da Kur’ân-ı Kerim’in emir ve yasaklarına riayet ederek öğreten Hz. Peygamber’in (s.a.s) çocuk te’dibi hususundaki tavsiyelerinin, uygulamalarının, çocuklarla olan müvacehesinin bizzat yaşanarak çocuklara örnek olunması eğitim bağlamında elzemdir.

⁴⁴⁴ Tîn, 95/4.

⁴⁴⁵ Enfâl, 8/28.

⁴⁴⁶ Nahl, 16/89.

Çocuk eğitiminde emir ve yasaklara riayetin önemli bir husus olmasıyla birlikte iyi, ahlâklı ve dindar bir eş seçimi de önemli unsurların başında gelmektedir. Doğru bir evlilik yolunda tercihin salih bir erkek veya sâliha kadından yana kullanılması atılması gereken öncelikli adımdır. Nitekim Kur’ân-ı Kerim’de erkeklerin dindar eş seçmesi gerektiği şöyle belirtilmiştir: “*İman etmedikleri sürece Allah’a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin. Allah’a ortak koşan kadın hoşunuza gitse de Mü’min bir cariye Allah’a ortak koşan bir kadından daha hayırlıdır. İman etmedikleri sürece Allah’a ortak koşan erkeklerle, kadınlarınızı evlendirmeyin. Allah’a ortak koşan hür erkek hoşunuza gitse de iman eden bir köle, Allah’a ortak koşan bir erkekten daha hayırlıdır. Onlar ateşe çağırırlar, Allah ise izniyle, cennete ve bağışlanmaya çağırır. O, insanlara âyetlerini açıklar ki, öğüt alıp düşünsünler.*”⁴⁴⁷ Ebû Hureyre’den nakledilen bir rivâyete göre ise Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurmuştur: “*تُكْحُ الْمَرْأَةُ لِأَرْبَعٍ: لِمَالِهَا، وَلِحَسْبِهَا، وَجَمَالِهَا، وَلِدِينِهَا،*”⁴⁴⁸ Kadın, dört (hal ve sıfatı) için nikâh olunur: malı için, soyu için, güzelliği için ve dîni için. (Ey Mü’min sen bunlardan) dindâr olanı ele geçirmeye bak (eğer dediğim gibi yapmazsan) yoksulluğa düşersin.”⁴⁴⁹ Yukarıdaki âyette belirtildiği gibi bu hadîste de husûsan erkeklerin, eş olarak seçeceği kadının dindarlığına önem vermeleri gerektiğine vurgu yapılmakta ve seçilecek özelliklerden temâyüz eden dindarlığın diğerlerine galip olması gerektiği tavsiye edilmektedir. Bunun pratik sonucu olarak dindar eşin ise berekete sebep olacağı bildirilmektedir. Aynı şekilde kız çocuğunun evliliğinde de dindar bir eş seçiminin önemine binâen ailelere emir niteliğinde şu hadîs nakledilmektedir: “Dinini ve ahlakını beğendiğiniz bir kimse size dünür olarak gelirse kızınızı ona nikâhlayın. Böyle yapmazsanız, yeryüzünde fitne ve bozgunculuk olacaktır.” Bunun üzerine, “Ey Allah’ın Rasûlü! Eğer o kimsede mal ve denklik olarak bir eksiklik olursa ne olacak?” dediler. Efendimiz (s.a.s) üç kere buyurdu

⁴⁴⁷ Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin, *Diyanet İşleri Başkanlığı Kurân-ı Kerim Meali*, TDV Yayınları, Ankara, 2009, 34.

⁴⁴⁸ Buhârî, *Sahîh*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, Nikâh, 15; Müslim b. el-Haccâc b. Müslim, *Sahîh*, Rada, 15, hadîs no:53; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, *Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, Nikâh, 6, no:1858; Ebû Dâvûd, *Sünen*, Nikâh, 2, no: 2047; Tirmizî, *Sünen*, Nikâh, 4, no: 1086; Abdullah b. Abdîrrahmân b. el-Fazl ed-Dârimî, *Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, Nikâh, 4, no: 2176.

⁴⁴⁹ Zebidî, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve şerhi*, trc. Kâmil Miras, DİB Yayınları, Ankara, 1983, Nikâh, 264.

ki: “Dinini ve ahlakını beğendiğiniz size gelirse kızınızı onunla mutlaka nikâhlayın.”⁴⁵⁰ Bu âyet ve hadislerden de anlaşıldığı üzere, evlenilecek kişilerin görülmesi ve seçilmesi gereken en önemli ve öncelikli özellik dindarlıktır. Zirâ İslâm, çocuk dünyaya gelmeden, çocuğun eğitimini üstlenecek bireylerin dînî ve ahlâkî açıdan da mükemmel birer insan olmaları üzerinde durmuştur. Kız veya erkek fark etmeksizin evlenilecek kişilerin zenginlik, soy veya güzelliğinden önce ahlâkî ve dînî yaşayışına bakılması gerektiği özellikle vurgulanmıştır.⁴⁵¹ İslâm eğitimcileri de eğitimin doğumdan önce başlaması gerektiği konusunda ittifak etmişlerdir.⁴⁵² Dindar, iyi ve hayırlı bir eş seçilmesi sonucunda, çocukların dînî, mânevî, ahlâkî yönden yetişmesi için zemin hazırlanmış olacak, bu çerçeveler doğrultusunda ahlâklı, dindâr olarak yetişen çocuk da dünyada mutluluk vesilesi, âhirette de cennet meyvesi olarak karşımıza çıkacaktır. İslâm’da evlilikle başlayıp çocuğun doğumuyla devam eden dînî eğitim, çocuk dînî açıdan mükellef ve sorumlu oluncaya kadar devam edecek ve erken dönemde kazanılan alışkanlıklar dünyevî ve uhrevî olarak çocuk ve ebeveyn için fayda sağlayacaktır.

Şunu hemen ifâde edelim ki ahlâklı ve mütedeyyin eş seçimiyle başlayan bu süreç, ebeveynin dînî açıdan yetkin çocuk yetiştirebilmeleri için her şeyden önce kendilerinin sâlih ve sâliha birer kul olmaları ve aile fertlerinin helâl yiyip haramdan uzak durmaları ile devam ettirilmelidir. Nitekim Cenâb-ı Hakk bu hususta şöyle buyurmaktadır: “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا لِلَّهِ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ”⁴⁵³/Ey iman edenler! Eğer siz ancak Allah’a kulluk ediyorsanız, size verdiğimiz rızıkların iyi ve temizlerinden yiyin ve Allah’a şükredin.”⁴⁵⁴ Haramı bünyesinde bulunduran kişi bu eylemiyle Allah’ın emrinin hilâfına hareket etmiş olup Allah’a isyan etmiş olur. Bunun biçilmiş kaftan niteliğindeki örneği ise Kur’ân-ı Kerim’de anlatılan Hz. Âdem ve Hz. Havva’nın kıssasıdır. Âyet-i kerimede anlatıldığı üzere Hz. Âdem ve Hz. Havva yasak

⁴⁵⁰ Tirmizî, Nikâh, 3, no:1085.

⁴⁵¹ Musa Bilgiz, *Hayırlı Çocuk Yetiştirmenin Temel İlkeleri*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2006, 29; Mehmet Reşat Şavlı, *Bütün Yönleriyle İslâm’da Çocuk Terbiyesi*, Ensar Yayınları, İstanbul, 2018, 59.

⁴⁵² Hayati Hökelekli, “Çocuk”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1993, 8/357.

⁴⁵³ Bakara, 2/171. Konuyla ilgili benzer âyetler için bkz. Bakara, 2/168-169; Mâide, 5/87-88.

⁴⁵⁴ Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin, *DİB Kurân-ı Kerim Meali* 25.

ağacın meyvesinden yiyerek Allah’a isyan etmişlerdir.⁴⁵⁵ Âyette Hz. Âdem ve Hz. Havva’nın Cennet’te yenmesi yasaklanan ağacın meyvesinden yedikten sonra mahrem yerlerinin açıldığı⁴⁵⁶ ve Cennet’ten çıkarıldığı⁴⁵⁷ bildirilmiştir. Haram yiyen ve çocuklarına da haramı yediren ebeveynlerin takvâ elbisesine bürünmüş olamayacağı gibi çocuklarının da bu elbiseden nasiplerinin olmayacağı muhtemeldir. Başka bir âyette haram ve helâle ilişkin Allahu Teâlâ Peygamberlere dolayısıyla bütün Müslümanlara yönelik şöyle buyurmaktadır: “يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ”⁴⁵⁸/Ey Peygamberler! Temiz şeylerden yiyiniz ve iyi ameller işleyiniz. Doğrusu ben, sizin yaptığınız şeyleri tamamen bilirim.”⁴⁵⁹ Râzî bu âyeti şu şekilde açıklamaktadır: “Bir yoruma göre aslında burada özellikle Hz. Muhamed’e hitap edilmekle birlikte, ‘tertemiz nimetlerden yiyip içmek, güzel işler yapmak’ diğer peygamberlerin dinlerinde bir yasa olduğu için âyette bütün peygamberlere yönelik bir hitap cümlesi kullanılmıştır. ‘Tertemiz nimetler’ diye çevirdiğimiz Tayyibât kelimesi, şer’î bakımdan yenilip içilmesi kullanılması helâl olan hem de saf, temiz ve sağlığa uygun olan nimetleri ifade eder.”⁴⁶⁰ Bu âyetin yorumuna ilişkin üç hususa vurgu yapılarak, bunlardan ilkinin helâl, mübah ve temiz şeylerden yemek olduğunu, ikincisinin helâl dairede işler yapmak ve hayırlı ve helâl olan işlerle uğraşmak, üçüncüsünün de yaptıklarımızı Rabbimizin bildiğinin şuurunda olmak şeklinde yorumlamaktadır.⁴⁶¹ Maamafih Hz. Peygamber’in (s.a.s) çocuk te’dibinde helâl ve haramla ilişkin hassasiyetini ortaya koyan şu hadîs dikkati çekmektedir: Ebû Hureyre’nin (ra.) naklettiğine göre; Hz. Ali’nin oğlu Hasan (r.a.), sadaka verilen hurmalardan birini alıp ağzına atmıştı. Bunu gören Rasûlullah (s.a.s): “Bırak, Bırak! At onu! Bizim sadaka

⁴⁵⁵ Tâhâ, 20/121.

⁴⁵⁶ Tâhâ, 20/121.

⁴⁵⁷ A’râf, 7/24-25; Tefsir için bkz: Hayrettin Karaman vd., *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, DİB Yayınları, Ankara, 2007, 2/511-512.

⁴⁵⁸ Mü’minûn, 23/51.

⁴⁵⁹ Altuntaş-Şahin, *DİB Kurân-ı Kerim Meali*, 344.

⁴⁶⁰ Hayrettin Karaman vd., *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 4/28.

⁴⁶¹ Bkz. Dölek, *Âyetlerde ve Hadislerde Helâlden Kazanmak ve Helâlden İnfâk Etmek*, Kitap Dünyası Yayınları, İstanbul, 2022, 26.

edilen şeyleri yemediğimizi bilmiyor musun?’’⁴⁶² buyurdu. “Burada Efendimizin, sevgili torununun hurmayı yemesini engellemekle kalmayıp, aynı zamanda ona müdahalesinin sebebini izah etmesi, terbiyenin bir başka önemli yönüdür. Zira çocuk bir şeyin kendisine neden yasaklandığını merak eder ve bilmek ister. Yasağın sebebi kendisine anlatılınca tatmin olur ve böylece şahsiyet gelişimi daha sağlıklı olur.’’⁴⁶³

Hayırlı, edepli ve sâlih bir evlat yetiştirmede kavli duanın önemli bir yeri vardır. Evlilik sonrasında eşler doğacak olan bebeğin sağlıklı ve mütedeyyin olmasını isterler. Bununla birlikte Hz. Zekeriya’nın duasında istediği gibi hayırlı⁴⁶⁴, Hz. İbrâhim’in istediği gibi; Allah’a itaat eden⁴⁶⁵, sâlih⁴⁶⁶, namaz ehli⁴⁶⁷ bir evlat olmasını ve ayrıca benzeri güzel özelliklerinin olmasını Allah’tan dilemelidirler. Hz. İbrâhim ve Hz. İsmail dualarında husûsan kendi ahfadlarını zikretmişlerdir. Bunun sebebine binâen şu âyet örnek verilebilir: “*Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun. O ateşin başında gayet katı, çetin, Allah’ın kendilerine verdiği emirlere karşı gelmeyen ve kendilerine emredilen şeyi yapan melekler vardır.*”⁴⁶⁸ Bu âyette bildirildiğine göre Müslüman, öncelikle kendi aile efradından sorumludur. Dolayısıyla sorumluluk bir yaptırıma tabidir. Bu konuya ilişkin olarak Hz. Ömer’den nakledilen bir rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurmuştur: “*Hepiniz çobansınız. Hepiniz güttüğünüz sürüden sorumlusunuz. Âmir memurlarının çobanıdır. Erkek ailesinin çobanıdır. Kadın da evinin ve çocuğunun çobanıdır. Netice itibariyle hepiniz çobansınız ve hepiniz idare ettiklerinizden sorumlusunuz.*”⁴⁶⁹ Bu hadîste dikkat çekildiği üzere ebeveynler, aile efradından sorumludur. Âile efradını huzurlu ve mutlu etmek sorumluluk sahibi kişilerin öncelikli amaçlarındandır. Bireylerin huzurlu ve

⁴⁶² Buhârî, *Sahîh*, Zekât, 60; Müslim, Zekât, 50, no: 161.

⁴⁶³ Bkz. Ömer Çelik-Mustafa Öztürk-Murat Kaya, *Üsve-i Hasene*, Erkam Yayınları, İstanbul, 2013, 2/420; Şavlı, *Bütün Yönleriyle İslâm’da çocuk Terbiyesi*, 75.

⁴⁶⁴ Âl-i İmrân, 3/38. Âyetin tam mânâsı şöyledir: “*Ey Rabbim! Bana katından temiz bir nesil bahşet. Şüphesiz sen duayı hakkıyla işitensin.*”

⁴⁶⁵ Bakara, 2/128. Âyetin tam mânâsı şöyledir: “*Ey Rabbimiz! Bizi sana boyun eğenlerden kıl, neslimizden de sana itaat eden bir ümmet çıkar.*”

⁴⁶⁶ Saffât, 37/100. Âyetin tam mânâsı şöyledir: “*Ey Rabbim! Bana salihlerden olacak bir çocuk bağışla.*”

⁴⁶⁷ İbrahim, 14/40. Âyetin tam mânâsı şöyledir: “*Ey Rabbim! Beni namaza devam eden bir kimse eyle. Soyundan da böyle kimseler yarat. Rabbimiz! Duamı kabul eyle.*”

⁴⁶⁸ Tahrim, 66/6. Meâl için bkz. Altuntaş-Şahin, *DİB Kurân-ı Kerim Meali*, 559.

⁴⁶⁹ Buhârî, Cum’a, 11; Müslim, İmâre, 5/20, no: 1829; Tirmizî, Cihâd, 27, no:1705.

mutlu olması ise sağlam temelli ve iyi bir dîn eğitimiyle mümkündür. Bu eğitim süresince gerek kavli gerek uygulamalı olarak farz olan bilgilerin öğretimi sağlanır. Ayette uyarıldığı üzere yakıtı insanlar ve taşlar olan cehennemden sakınılmalıdır.

Âilesinin te'dibinden sorumlu olan âile reisinin, dînî eğitim verebilmesi için ikamet koşullarının dînî tatbik edilebileceği bir seviyede olması mühimdir. Bir başka deyişle dînî eğitimin tatbik edilebileceği bir muhit oluşturulması gerekir. Bunun örneğini Hz. İbrâhîm kıssasında görmek mümkündür. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de bu durum şöyle anlatılmaktadır: Hz. İbrâhîm, Kâbe'nin inşasından sonra, oğlu İsmail'i zirâî verimi asgarî olmasına rağmen, dînî gereklilikler dolayısıyla Mekke'ye yerleştirir ve Allah'a şöyle dua eder: “ رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ فَاجْعَلْ أَفْئِدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ ⁴⁷⁰/Rabbimiz! Ben çocuklarımdan bâzısını, Senin kutsal evinin (Kâbe'nin) yanında ekin bitmez bir vadiye yerleştirdim. Rabbimiz! Namazı dosdoğru kılmaları için (böyle yaptım) sen de insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara meylettir, onları ürünlerden rızıklandır, umulur ki şükrederler.”⁴⁷¹ Âyetten anlaşıldığı üzere çocukların yetiştirilmesinde gerekli olan ortam sağlandıktan sonra tevekkül edilmesi önemli bir adımdır. Buna ek olarak beslenme gibi gerekli temel ihtiyaçların sağlanması da elzemdir. Seyyid kutub abak

İnsanoğlu dünyaya gözlerini açtığı zaman hayatını idame ettirebilmesi için anne babaya muhtaçtır. Çocukların aldığı gıdaların nitelik ve nicelik bakımından çocuğun karakterine iyi veya kötü yönde etki edeceği İslâm âlimleri tarafından kabul edilmektedir.”⁴⁷² Çocuğun terbiyesinin, eğitiminin zemininde çocuğun ilk gıdası olan anne sütünün önemi aşîkârdır. Kur'ân-ı Kerim'de rabbimiz bu hususa ilişkin olarak;

“وَالْوَالِدَاتُ يُرْضَعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ”⁴⁷³/–Emzirmeyi tamamlamak

⁴⁷⁰ İbrahim, 14/37.

⁴⁷¹ Altuntaş-Şahin, *DİB Kurân-ı Kerim Meali*, 259.

⁴⁷² Ebû Hâmid Muhammed b. Ahmed el-Gazâlî et-Tûsî, *İhyâ'ü Ulûmi'd-dîn*, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1977, 3/67; Şavlı, *Bütün Yönleriyle İslâm'da çocuk Terbiyesi*, 70.

⁴⁷³ Bakara, 2/233.

isteyenler için- anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler.”⁴⁷⁴ buyurmaktadır. Anne sütü çocuğun bedeni ve ruhi gelişimini etkilediği için anne, bu süreçte helâl kazançla ve temiz gıdalarla beslenmeye riâyet etmelidir. Aynı şekilde anne Allah’ın emir ve nehylerine dikkat etmeli ve ahlâk konusunda hassas olmalıdır. “Âlimlere göre, şayet çocuk sütanneye verilecek olursa, sütannedeki vasıfların da aynı şekilde, İslâm ahlâkına da dikkat edilmeli ki çocuk, her açıdan imanlı, ahlâklı ve güçlü şahsiyet sahibi olsun. Nitekim âlimler; “Süt emme, ikinci doğumdur.” demişlerdir. Çünkü çocuk, sütünü emdiği kişinin ahlâkıyla ahlaklanır.”⁴⁷⁵ Gazzâlî (ö. 505/1111) ise bu konuda, haram sütle beslenen çocuğun tabiatının kötülöklere meyilli olacağını ifade etmiştir.⁴⁷⁶

Anne ve babaların çocuklar üzerinde yine mühim birtakım sorumlulukları bulunmaktadır. Bazı hadislerde husûsan babanın sorumluluklarına değinilmektedir. Hazreti Peygamber (s.a.s) bir hadîsinde: “*Senin çocuklarının da senin üzerinde hakları vardır.*”⁴⁷⁷ buyurmuşlardır. Bir başka hadîste Hz. Peygamberimiz (s.a.s), çocuğun terbiyesi hususunda babanın sorumluluğuna dikkat çekerek: “*Çocuğun baba üzerindeki hakkı, ona güzel bir isim koyması, güzel bir anne seçmesi ve güzel bir terbiye vermesidir.*”⁴⁷⁸ buyurmuşlardır. Hadîse binaen babanın en önemli görevi, çocuğu dünyaya geldiğinde ona güzel bir isim koymaktır. Zira her doğan çocuğun hayatı için isminin etkisi yadsınamazdır. “Mü’mîn, hayatının her alanında rızâ-yı ilâhîye mutâbık ve muvâfık hareket etmek durumundadır. Onun için mü’mîn, bu hâlini isim hususunda da devam ettirmeli ve çocuklarına güzel isimler vermeye çalışmalıdır. Şu hususu unutmamak gerekir ki; çocukların anne-babaları üzerindeki en mühim hak ve sorumluluklarından biri de onlara güzel isimler konulmasıdır.”⁴⁷⁹ Çocuğa verilecek ismin çocuğun fitratına olumsuz etki etmeyecek şekilde olmasına, İslâma muvafık olmasına, kötü anlam ihtiva etmemesine, çocuğun kişiliğini menfi yönde

⁴⁷⁴ Altuntaş-Şahin, *DİB Kurân-ı Kerim Meali*, 36.

⁴⁷⁵ Ali Çelebi Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâ’î*, Mustafa Koç, Klasik Yayınları, İstanbul, 2007, 357; Şavlı, *Bütün Yönleriyle İslâm’da çocuk Terbiyesi*, 71.

⁴⁷⁶ Gazzâlî, *İhyâ*, 3/165.

⁴⁷⁷ Buhârî, Savm, 56.

⁴⁷⁸ Süyûtî, *el-Câmi ‘u’s-Sağîr min Hadîsi ‘l-Beşîri’n-Nezîr*, 2/533, no.3455.

⁴⁷⁹ Mustafa Canlı, *Yüzakı Dergisi*, Ağustos, 2018; <https://www.islamveihsan.com>. Erişim tarihi 12.02.2023.

etkilememesine, İslâmî değerleri tahrif etmemesine dikkat edilmelidir. Rasûlullah (s.a.s) güzel isim koymanın önemine binaen şöyle buyurmuştur: “**إِنَّكُمْ تُدْعَوْنَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِأَسْمَائِكُمْ** /Sizler kıyamet günü isimlerinizle ve babalarınızın isimleriyle çağrılacaksınız. Öyleyse isimlerinizi güzel yapın.”⁴⁸⁰

Aynı şekilde çocuğun dünyaya gelişinin yedinci gününde sağ kulağına ezan okunarak isim verilmesi, kaynağını sünnetten alan bir uygulamadır. Dünyaya gelen sabiinin sağ kulağına ezan okunması ve akabinde sol kulağına kamet getirilmesi onu karşılayanın en güzel yollarından birini oluşturur. Her konuda bize örneklik teşkil eden âlemlere rahmet Hz. Peygamber (s.a.s), torunu Hasan dünyaya geldiğinde kulağına ezan okumuştur.⁴⁸¹ “Hafif bir sesle sağ kulağına ezan okunan, sol kulağına da kamet okunan bebek İslâm inancının üç temel ilkesini ilk defa dinlemiş olur. “Ezan ona, Allah’ın varlığını ve birliğini, Hz. Muhammed’in O’nun elçisi olduğunu ve asıl kurtuluşun ibâdet yoluyla ahirette elde edilecek mutlulukta bulunduğunu söylemektedir.”⁴⁸² Çocuğun kulağına okunan bu ezan ve kamet esasen çocuğa verilen ilk temel eğitimidir. Bu ezan ve kamet kelime-i şehadetin akabinde Rabbimizin (c.c) kesin olarak emrettiği kulluğa ve namaza ilk davettir. Buna müteakip bebek yedi günlük olunca ilk defa saçının tıraş edilmesi ve çocuk nimetinin şükür ifadesi olarak akika kurbanının kesilmesi gelmektedir. Zira Hz. Peygamber (s.a.s) bir hadîsi şerifte: “Çocuk dünyaya gelince onun için bir akika kurbanı kesilir. Onun adına akika kurbanı kesin ve (saçını tıraş etmek suretiyle) onu rahatlatın.”⁴⁸³ buyurmuşlardır. Hz. Peygamber (s.a.s) bazı hadîslerde ise evlatların babalar üzerindeki haklarını beyan ederlerken babaların onlara güzel isim vermelerinin dışında, onları güzel ahlâk sahibi yapmalarını, temiz rızıkla beslemelerini⁴⁸⁴ vb. konularda hassasiyet sahibi olmaları gerektiğini vurgulamışlardır.

⁴⁸⁰ Ebû Dâvûd, Edeb, 69.

⁴⁸¹ Ebû Dâvûd, Nevm, 15.

⁴⁸² Heyet, *Hadîslerle İslâm*, DİB Yayınları, Ankara, 2014, 4/112.

⁴⁸³ Buhârî, Akika, 2.

⁴⁸⁴ Buhârî, İmân, 39.

Çocukların terbiyesi hususuna ilişkin bir hadîs-i şerifte: “Hiçbir baba çocuğuna güzel ahlâktan daha hayırlı bir miras bırakmamıştır.”⁴⁸⁵ buyurmuşlardır.

Hz. Allah Kur’ân-ı Kerim’de “Allah, sizi analarınızın karnından, siz hiçbir şey bilmez durumda iken çıkardı. Şükredesiniz diye size kulaklar, gözler ve kalpler verdi.”⁴⁸⁶

وَاللَّهُ أَخْرَجَكُمْ مِنْ بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ لَا تَعْلَمُونَ شَيْئًا وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ /

buyurmuştur. Âyeti kerimede bildirildiği üzere her sabii kalbi boş olarak dünyaya gelir. Dolayısıyla anne babası tarafından tedibe meyyaldır. Ailenin tedip rolü burada devreye girer. Buradan sonra çocuk nasıl eğilir bir başka deyişle eğitilirse hayatına bu eğitim ve eğilimle devam eder. “Aile halkına, husûsen yeni yetişen çocuklara her şeyden önce öğretilmesi gereken şey, imân esasları ve bilhassa tevhid inancıdır. Yâni Allah’ın bir olduğu, hiçbir surette ortağı, yardımcısı bulunmadığı inancıdır. Yaş ve idrak yönüyle bir şeyler öğrenme durumuna gelen her çocuğa öncelikle bu inanç kazandırılmalıdır. Tevhid ile birlikte bunun zıddı olan şirkin kötülüğü, batıllığı, şirke düşmenin ne büyük bir zulüm ve cinayet olduğu da öncelikle öğretilmesi gereken dinî bilgiler olmaktadır.”⁴⁸⁸ Nitekim Kur’ân-ı Kerim’de Cenab-ı Hak bu hususa ilişkin şöyle

buyurmuştur: ⁴⁸⁹/Hani وَإِذْ قَالَ لُقْمَنُ لَابْنِهِ وَهُوَ يَعِظُهُ يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ

Lokmân, oğluna öğüt vererek şöyle demişti: “Yavrum! Allah’a ortak koşma! Çünkü ortak koşmak elbette büyük bir zulümdür.”⁴⁹⁰ Bu âyeti Kerimeden sonra Hz. Lokman’ın sadece Allah’a ortak koşmamayı değil ibâdet ve ahlâki esaslara ilişkin yapılması gerekenleri de evladına öğütlediğine dikkat çekilmektedir. Nitekim bu âyeti kerimeden sonra; anne-babaya iyi davranmayı, hangi durumda ve nerede olursak iyilik yapmayı, salatı ikame etmeyi, iyiliği emredip kötülükten sakınmayı, karşılaşılan zorluklara karşı direnç gösterip sabretmeyi, insanlara karşı surat asmamayı, yeryüzünde böbürlenerek yürümemeyi, alicenap olmayı ve sesi çok yükseltmeden konuşmayı emrettiği

⁴⁸⁵ Tirmizî, Birr, 33; İbnu Hanbel, 4/77.

⁴⁸⁶ Altuntaş-Şahin, *DİB Kurân-ı Kerim Meali*, 274.

⁴⁸⁷ Nahl, 16/78.

⁴⁸⁸ İbrahim Canan, *Kur’ân’da Çocuk*, Cihan Yayınları, Umumî Neşriyat, İstanbul, 1984, 93-94.

⁴⁸⁹ Lokman, 31/13.

⁴⁹⁰ Altuntaş-Şahin, *DİB Kurân-ı Kerim Meali*, 411.

görülmektedir.⁴⁹¹ Anlaşıldığı üzere bu âyet-i kerimelerde Hz. Lokman Allah'ın insana verdiği güzide emanet olan çocuğuna tevhid inancının yanında, namazı kılmasını ve güzel ahlâkî davranışlarda bulunması gerektiğini öğütlemektedir.

Bir başka hadîste rivâyet edildiği üzere “مَامِنْ مَوْلُودٍ إِلَّا يُولَدُ عَلَى الْفِطْرَةِ” /*Her doğan çocuk, İslâm fıtratı üzere* (temiz ve günahsız olarak, tevhide meyilli bir şekilde) *doğar. Daha sonra anne babası onu (inançlarına göre) ya Hristiyan ya Yahudi ya da Mecusi... yapar.*”⁴⁹² Hadîsi Şerifte anlatılana göre İslam fıtratı üzere doğan çocukların inancı ana ve babası tarafından değiştirilebilir. O halde Müslüman olan müminlere düşen sorumluluklardan birisi, doğan çocuğun İslam fıtratına uygun şekilde yetiştirilmesini sağlaması ve akabinde çocuğunu doğru yola yönlendirmesidir. Çocuk ilk kez konuşmaya başladığında önce lafzatullah daha sonra Allahın birliğini ifade eden kelime-i tevhid öğretilmelidir. Nitekim âlemlere rahmet Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmaktadırlar: “Çocuklarınıza ilk söz olarak “*Lâ ilâhe illallah*” öğretin.”⁴⁹³ Burada önemli olan husus tevhid inancını bilinçaltına oturtmaktır. Bu uygulamanın tekerrürü ve temrini sonucu çocuk doğal olarak buna meyledecektir. Yine Hz. Peygamber (s.a.s) Kur’ân-ı Kerimde geçen şu âyeti Kerimeyi yeni konuşmaya çıkan çocuklara yedi sefer tekrar ettirerek ezberletmiştir: “*Hamd, çocuk edinmeyen, mülkte ortağı olmayan, zillet ve âcizliğin gerektirdiği bir yardımcıya ihtiyacı bulunmayan Allah’a mahsustur*” de ve *O’nu tekbir ile yücelt.*”⁴⁹⁴

Bireylerin bilişsel, sosyal ve psikolojik gelişmelerinde dönemsel farklılıklar bulunmaktadır. Gelişimdeki kritik dönemler düşünüldüğünde, çocukluk dönemi gelişim özellikleri açısından önemli boyutlarıyla karşımıza çıkmaktadır. Bilişsel gelişimin ilerlemesi gelişim evrelerinin birbirini takip etmesiyle sağlanır. Çocukluk dönemi, dinî kavramların oluşturulması ve dinî gelişimin sağlıklı bir şekilde tamamlanması açısından önemli yer kaplar. Çocukluk döneminde, din eğitiminin sistemli halde sürdürülmesi

⁴⁹¹ Lokman, 31/13-19.

⁴⁹² Buhârî, Cenâiz, 92; Müslim, Kader, 22.

⁴⁹³ Hökelekli, “Çocuk”, 8/358.

⁴⁹⁴ İsrâ, 17/111. Meâl için bkz. Altuntaş-Şahin, *DİB Kurân-ı Kerim Meali*, 292.

çocukların dinî gelişimlerine yönelmekle mümkündür.⁴⁹⁵ Çocukluk döneminde öğrenilen dinî kavramlar ise din gelişimi için bilinçaltı temelini oluşturur. Bu şekilde çocuğun öğrendiği bilgileri belirli bir süre zihninde ihtivâ edip bir müddet sonra öğrendiği bilgileri içselleştirerek kullanabileceği zemin oluşturulur. Bunun için çocuğun zihnine başta Allah sevgisi, namaz ve sair ibadetler olmak üzere gündelik hayatlarında kullanabilecekleri bilgiler öğretilir. Nitekim çocuğun ilk başta en büyük örneği annesi babasıdır. Bir başka deyişle eğmeye meyyal bir fidandır. Nasıl ki fidanın hava, su ve temiz bir toprağa ihtiyacı olduğu gibi bir sabiinin de mütedeyyin bir kişilik olabilmesi için aile sevgisine, yerinde ve zamanında uygulanan doğru bir tedrisat sürecine ihtiyacı vardır.

Hiz. Peygamber (s.a.s), Enes bin Malik'e (ra) hitap ederek şöyle buyurmuştur: *"Oğulcuğum, Kur'an kıraatinden gafil olma; çünkü Kur'an, ölü kalbe hayat verir, kötü ve çirkin şeylerden, bir de haddi aşmaktan korur."*⁴⁹⁶ Kur'an'ı mütemadiyen okuyan ve okuduğunu da anlamaya çalışan bir evlat, bir müddet sonra hayatında anladıklarını yavaş yavaş uygulamaya başlayacaktır. Kur'an-ı Kerim eğitimi olarak büyüyen çocuk da ibadetlere daha meyyal olacak ve ilerde ibadetlerini daha bilinçli bir şekilde ve gönüllü olarak yapacaktır. Öte yandan evde sürekli şekilde üsve-i haseneden bahseden kitapların açık bulunması, Hiz. Peygamber'in (s.a.s) örneğinden, tali olarak da sahâbenin güzel iş ve davranışlarından bahsedilmesi çocukların ibadet eğitimine ciddi katkılar sağlayacaktır.

Dinî eğitim verilirken Kelime-i Tevhid müteakip İslâm'ın ikinci şartı olarak emredilen namaz ibadeti öğretilirken çocuğa güzel örneklik teşkil edilmelidir. Bu da emirleri öncelikli olarak kendi hayatımıza uygulamamızla mümkün olacaktır. Zira çocuklar söylediğimizi yapmakla birlikte yaptığımızı daha çok özümseyip hayatlarına uygularlar. "Çocuğun en temel öğrenme yolu gözlem ve taklittir. Onlar bir bakıma gözleri ile kamera, kulakları ile bir teyp gibi olayların gözlemine yaparlar. Ve bunları taklitle uygulamaya çalışırlar. Duygusal yönden buna arzuludurlar ve bundan zevk

⁴⁹⁵ Ali Baz Bilici, *0-6 Yaş Grubu Çocuklarda Dinî Gelişim Süreci ve Din Eğitimi*, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2014, 10-12.

⁴⁹⁶ Buhârî, *Fezâilü'l-Kur'an*, 20.

alırlar. Zihinsel bakımdan ise henüz tenkit çağına ulaşmadıkları için kendilerine verilenleri aynen taklit etmeye çalışırlar.”⁴⁹⁷ Çocuk çoğu davranışta olduğu üzere namazın kılınışını da taklit etmek suretiyle öğrenecektir. Bundan mütevellit ebeveynlerin öncellemeleri gereken en önemli hususlardan biri namazdır. Bir başka âyette Hz. Allah: “وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا لَا نَسْأَلُكَ رِزْقًا نَحْنُ نَرْزُقُكَ وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوَى”⁴⁹⁸/ *Ailene namazı emret ve kendin de ona devam et. Senden rızık istemiyoruz. Sana da biz rızık veriyoruz. Güzel sonuç, Allah’a karşı gelmekten sakınmanındır.*”⁴⁹⁹ buyurmaktadır.

Çocuklar mukallit varlıklardır. Namaz kılmayı da taklit etmek suretiyle öğreneceklerdir. “Çocuklar, anne babalarıyla özdeşim kurarak onların değer yargılarını örnek alarak benimser, hareketlerini, konuşma ve davranışlarını taklit ederek onlara benzemeye çalışırlar.”⁵⁰⁰ Çocuk daha sorumlu değilken çocuktan namazı huşu içerisinde eda etmesi beklenemez. Zira Allah kavramı bile belli bir yaşta oluşuyorken çocuktan namazın gerekliliklerini anlayabilmesini beklemek çok isabetli olmayacaktır.

Çocuklar yedi yaşlarına geldiklerinde âdeta yeni bir döneme adım atmış olurlar. Ulema, eğitimciler ve psikologlar bu yaşta çocukların temyiz (iyi kötüden ayırt etmek) niteliğini haiz olup mümeyyiz olduklarını kabul etmektedirler. Hazreti Peygamber’in (s.a.s) kaç yüzyıl önce çocuklarda namaz alışkanlığıyla ifade ettiği hususlar, namaz alışkanlığı hususundaki bütün fikirleri, bünyesinde barındıracak niteliktedir. Zira Hz. Peygamber (s.a.s) yüzyıllar önce çocuklarda bu ibadete başlama yaşı olarak yedi yaşın başlangıç olarak kabul edilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır:

⁴⁹⁷ Habil Şentürk, *Din Psikolojisine Giriş*, İz Yayınları, İstanbul, 2010, 84; Mehmet Bahçekapılı, *Peygamberimiz ve Çocuk*, DİB Yayınları, Ankara, 2020, 106.

⁴⁹⁸ Tâhâ, 20/132.

⁴⁹⁹ Altuntaş-Şahin, *DİB Kurân-ı Kerim Mealî*, 320.

⁵⁰⁰ Hüseyin Peker, *Çocuk ve Suç*, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994, 46.

مُرُوا أَوْلَادَكُمْ بِالصَّلَاةِ وَهُمْ أَبْنَاءُ سِنِينَ وَاصْرِفْهُمْ عَلَيْهَا، وَهُمْ أَبْنَاءُ عَشْرِ وَقَرِّقُوا بَيْنَهُمْ فِي

المضاجع/Çocuklarınız yedi yaşına girince namaz kılmalarını emredin, on yaşına girince de kılmazlarsa onları darbedin ve onların yataklarını ayırın.”⁵⁰¹

Kur’ân-ı Kerim’de “Allah size kendi cinsinizden eşler verdi ve eşlerinizden de sizlere çocuklar ve torunlar yarattı; sizi güzel ve temiz nimetlerle rızıklandırdı.”⁵⁰² buyurulmaktadır. Anne ve babaya rızık olarak verilen çocukların dünyada anne baba için imtihan sebebi⁵⁰³ olduğu da bildirilmektedir. Ebeveynin tahakkümüne bırakılan çocukların eğitiminden de şüphesiz anne baba sorumludur. Çocuklara verilecek olan eğitimin en önemlilerinden birisi ise namazdır.

2.2. İlgili Rivâyetlerin Analizi

Birinci bölümde konu ile ilgili olan “Çocuğunuz (sabî, evlâd, sıbyân, ğulâm) yedi yaşına geldiği zaman ona namazı emrediniz (öğretiniz), on (on üç) yaşına geldiğinde namaz kılmaz ise darbediniz.” rivâyetinin senedlerinin tahlili yapılmıştır. Bu bölümde de mezkûr rivâyetin metin tahlili yapılacaktır. Rivâyetlerin metinlerinin tahlili yapılırken muhaddislerin vefat tarihleri dikkate alınarak hadîsin geçtiği kaynaklar sırasıyla aktarılacaktır.

Bu hadîs başta İbn Ebî Şeybe’nin (ö.235/849) *el-Musannef*’inde geçmek üzere daha birçok temel hadîs kaynağında rivâyet edilmektedir. Farklı tarîklerden lafız farklılıklarıyla rivâyet edilen mezkûr hadîste herhangi bir farklılığın veya özdeşliğin olup olmadığı incelenecek olup varsa metinle ilgili problemlerine, lafız farklılıklarına değinilecek ve bu farklılıkların manada bir değişikliğe sebep olup olmadığı tesbit edilmeye çalışılacaktır.

2.2.1. İbn Ebî Şeybe’nin Rivâyeti

⁵⁰¹ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 1/133, no: 495.

⁵⁰² Nahl, 16/72.

⁵⁰³ Teğabun, 64/15. Ayetin metni şu şekildedir: “Mallarınız ve çocuklarınız sizin için ancak bir imtihandır; büyük mükâfat ise Allah’ın katındadır.”

Ebû Bekir İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849), *el-Musannef* adlı eserinde mezkûr hadîs iki rivâyetle nakledilmektedir.

Birinci rivâyet:

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ قَالَ: حَدَّثَنَا زَيْدُ بْنُ الْحَسَنِ قَالَ: حَدَّثَنِي عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ الرَّبِيعِ بْنِ سَبْرَةَ بْنِ مَعْبُدِ الْجُهَنِيِّ “ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ جَدِّي قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: إِذَا بَلَغَ الْغُلَامُ سَبْعَ سِنِينَ فَمُرُوهُ بِالصَّلَاةِ، فَإِذَا بَلَغَ عَشْرًا فَاضْرِبُوهُ عَلَيْهَا / Çocuk yedi yaşına ulaştığı zaman ona namazı emredin, on yaşına ulaştığı zaman kılmasza darbedin.”⁵⁰⁴ şeklindedir.

İkinci rivâyet ise:

حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ سَوَّارٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، قَالَ: قَالَ نَبِيُّ اللَّهِ ﷺ: “ / مُرُوا صِبْيَانَكُمْ بِالصَّلَاةِ إِذَا بَلَغُوا سَبْعًا، وَاضْرِبُوهُمْ عَلَيْهَا إِذَا بَلَغُوا عَشْرًا، وَفَرِّقُوا بَيْنَهُمْ فِي الْمَضَاجِعِ / Çocuklarınız yedi yaşına ulaştıkları zaman namaz kılmalarını emredin, on yaşına ulaştıkları zaman kılmaslarsa darbedin ve yataklarını ayırın.”⁵⁰⁵ şeklindedir.

İbn Ebî Şeybe'den nakledilen rivâyetler metin bakımından incelendiğinde birinci rivâyetle çocuk mânâsına gelen “غُلَامٌ” kelimesi geçerken ikinci rivâyetle “صَبِي” kelimesinin çoğulu olan “صِبْيَانٌ” kelimesinin geçtiği görülmektedir. “صِبْيَانٌ” kelimesinin sonunda bulunan “كَمْ” zamiri ise muzaafun ileyh olmakla birlikte iki isim birlikte cümle içerisinde mefulü-bih sarih konumunda olup “çocuklarınız”a mânâsına gelmektedir. Birinci rivâyetle cümle “إِذَا بَلَغَ الْغُلَامُ” şart edatı ile başlarken ikinci rivâyetle bu şart edatı “صِبْيَانَكُمْ بِالصَّلَاةِ مُرُوا” emir cümlesinden sonra gelmiştir. Metinde “مُرُوا” fiilin başında bulunan فَ harfi, fa-i cevâbiyye olup “إِذَا بَلَغَ الْغُلَامُ” şart edatının cevabı niteliğindedir. Bu

⁵⁰⁴ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 1/304 no: 3481.

⁵⁰⁵ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 1/305 no: 3482.

farklılıklar dışında ikinci rivâyette metnin devamında birinci rivâyette bulunmayan “وَفَرَّقُوا بَيْنَهُمْ فِي الْمَضَاجِعِ”/ Yataklarda onların arasını ayırın.” ziyâdesi bulunmaktadır.

Yukarıda verilen her iki rivâyette de geçen “ضرب” fiilinin emri-hazır cem-i müzekker muhatap sigasında gelen “اضربو” fiilinin “علي” harf-i cerr’i ile kullanıldığı görülmektedir. Görüldüğü gibi iki hadîs metninde de namazın emredilmesi gerektiği zaman 7 yaş olduğu belirtilirken, çocuk bu zamanın sonunda kılmadığı takdirde yaptırım yaşı 10 yaş olarak zikredilmektedir. Ayrıca rivâyetlerin metinlerinde geçen fiillerin failleri, çocuğa bakmakla yükümlü olan herkesi kapsadığı belirtilmektedir. Nitekim Râzi, Tâhâ sûresi 132. âyette geçen “وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ”/ “Ehline namazı emret...” ifadesini şu şekilde açıklamaktadır: “Bazıları bunu onu akrabalarına hamlederken, bazıları bunu, “dinine mensup olan herkese” mânâsına almışlardır ki, bu mânâyâ daha yakındır. Her ne kadar “ehl” sözüyle, kişinin meskeninde bulunanların kastedilmesi muhtemel ise de, tıpkı “o ehline namazı ve zekâtı emrederdi” âyeti gibidir. Çünkü namaza dikkat çekmek ve namazı, vakitleri içinde emretmen, ümmetten diğer kimseler için değil de, ancak ailesi için mümkündür. Yani, “Biz, sana nasıl namazı emretmişsek, sen de onu kavmine emret” demektir.”⁵⁰⁶

İbn Ebî Şeybe’nin *Musannef*’inde yukarıda verilen rivâyetlerin dışında çocuk eğitim ve öğretimiyle ilgili şu rivâyetler nakledilmektedir:

حَدَّثَنَا ابْنُ مُبَارَكٍ، عَنْ حُسَيْنِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: حَدَّثَنِي أُمُّ يُونُسَ، خَادِمَةُ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَتْ: كَانَ ابْنُ عَبَّاسٍ يَقُولُ: أَيْقِظُوا الصَّبِيَّ يُصَلِّي وَلَوْ سَجْدَةً *Tek secde bile olsa çocuğu namaz için uyandırın.*”⁵⁰⁷ Nakledilen bu rivâyette de çocukların bir secde için dahi olsa namaza uyandırılması emredilmektedir.

⁵⁰⁶ el-Fahru er-Râzî, *Tefsîru’l-Kebîr*, Mektebü Tahkîku Dâr-i İhyâi Turâsî’l Ârâbî, Beyrut-Lübnan, 8/114.

⁵⁰⁷ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 1/305, no:3483.

حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِي ثَابِتٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْيَحْصِبِيِّ، قَالَ: يُؤْمَرُ الصَّبِيُّ “

عِشْرِينَ عَشْرِينَ /Yirmiye kadar saydığı zaman çocuğa namaz emredilir.”⁵⁰⁸ Bu rivâyette ise çocuk yirmiye kadar saydığı zaman çocuğa namazın emredildiği bildirilmektedir.

حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ أَبِي رَجَاءٍ، عَنْ مَكْحُولٍ، قَالَ: يُؤْمَرُ الصَّبِيُّ بِهَا إِذَا بَلَغَ السَّنْعَ، وَيُضْرَبُ “

عَلَيْهَا إِذَا بَلَغَ عَشْرًا /Yedi yaşına ulaştığı zaman çocuğa namaz emredilir, on yaşına ulaştığı zaman darbedilir.”⁵⁰⁹

İbn Ebî Şeybe'den nakledilen yukarıdaki rivâyetler incelendiğinde yirmiye kadar sayabilen ve akledebilen çocuklara daha küçük yaştayken namazın öğretildiği anlaşılmaktadır. Bu rivâyetler yirmiye kadar sayan bir çocuğun aklettiğini, akleden bir çocuğa ise namazın emredilmesi veya öğretilmesi gerektiğini göstermektedir. Bir çocuğun yirmiye kadar sayabilmesi çocuğun 6-7 yaş aralığına tekabül etmektedir. Aslında burada çocuğa yirmiye kadar sayabilme yetisine sahip olması yorumu çocuğun iyiyi kötüden ayırt etme dönemine işaret etmektedir. Bu durum fıkıh ilminde mümeyyiz çocuk olarak nitelendirilir.

Mümeyyiz çocukların yaş aralığı 7 olarak bilinmektedir.⁵¹⁰ Çünkü çocuk, bu yaştan sonra yaptığı işin sonuçlarını anlamaya başlamaktadır. Çocukların tahammülünde temyîzin ve sağlam bir şekilde duymanın esas olduğunu belirten Hatîb, âlî isnâdı olan âlimlerin meclislerine daha erken yaşlarda bebeklerin bile getirildiğini belirtmiştir.⁵¹¹ İbn Ömer'den nakledilen “ حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: يُعَلَّمُ ”

سَاقِيَةَ الصَّلَاةِ إِذَا عَرَفَ يَمِينَهُ مِنْ شِمَالِهِ

⁵⁰⁸ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 1/305, no:3489.

⁵⁰⁹ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 1/305, no:3491.

⁵¹⁰ Bu konudaki çalışma için bkz. Mehmet Özkan, *İslam Hukukunda Velâyet Sahiplerinin Çocuğun Malları Üzerindeki Tasarruf Yetkileri*, Balıkesir İlahiyat Dergisi, Haziran, 2021, 141.

⁵¹¹ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 61.

öğretilirdi.”⁵¹² rivâyette de sağını ve solunu öğrenen çocuğa namazın öğretildiği bilinmektedir.

حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، وَحَفْصٌ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ قَالَ: كَانَ يُعَلِّمُ الصَّبِيَّ الصَّلَاةَ إِذَا أَتَغَرَّ

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ عَيَّاشٍ، عَنْ مُغِيرَةَ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ قَالَ: “⁵¹³, Küçükken çocuğa namaz öğretilirdi.”

حَدَّثَنَا “⁵¹⁴ ve Çocuklara küçükken namazı öğretiyorlardı.”

Çocuğa / أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنْ حَجَّاجٍ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ قَالَ: كَانَ يُعَلِّمُ الصَّبِيَّ مَا بَيْنَ سَبْعِ سِنِينَ إِلَى عَشْرِ سِنِينَ yedi ile on yaş arasında namaz öğretilirdi.”⁵¹⁵ rivâyetlerinden de Hz. Peygamber’in (s.a.s) zamanında çocuğa daha küçük yaşta hatta 7 ile 10 yaş arasında namazın öğretildiği anlaşılmaktadır. Günümüzde çocukların okumaya ve yazmaya yedi yaşında başlatılması da yukarıdaki rivâyetleri destekler niteliktedir. Hz. Peygamber’in (s.a.s) de namazın öğretilmesi için 7 yaşa vurgu yapması çocuğun bilgiyi öğrenmeye başlama yaşının da 7 olmasındandır.

حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنْ هِشَامٍ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: كَانَ يُعَلِّمُ بَنِيهِ الصَّلَاةَ إِذَا عَقَّلُوا، وَالصَّوْمَ إِذَا طَافُوا

/Aklettikleri zaman namazı, güçleri yettiği zaman orucu çocuğa öğretirdi.”⁵¹⁶ Bu rivâyetten de anlaşılacağı üzere çocuğun namaz ibadetini kavrayabilmesi için akıl yetilerinin gelişmeye başlamış olması gerekmektedir. Çünkü namaz ibadeti için belirli bilgilerin öğrenilmesi ve ezberlenmesi gerekmektedir. Nitekim Hatîb, Abdürrezzak es-San’ânî’nin, (ö.211/826-27) öğrencisi olan Ebû Yakub İshâk b. İbrâhim es-San’ânî ed-Deberî’nin (ö.285/898) altı veya yedi yaşında iken vefat ettiğini belirtir. Çok küçük yaşta olmasına rağmen onun hocası Abdürrezzak’ın kitaplarını ve hadîslerini naklettiğine işaret eden Hatîb, muhaddislerin de bunları kabul ettiğine değinmektedir.⁵¹⁷ Yine Hatîb el-Bağdâdî, ehil olmaları durumunda yaşı küçük olanlara/gençlere ilim

⁵¹² İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 1/305, no:3485.

⁵¹³ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 1/305, no:3486.

⁵¹⁴ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 1/305, no:3487.

⁵¹⁵ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 1/305, no:3493.

⁵¹⁶ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 1/305, no:3488.

⁵¹⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 62.

durumunda yaptırım uygulama yaşının 10 olması ortak olan noktadır. Diğer önemli bir ayrıntı ise; “ضرب” fiilinin “علي” harf-i cerr’i ile zikredilmiş olmasıdır.

2.2.3. Dârimî’nin Rivâyeti

Abdullah b. Abdirrahmân ed-Dârimî (ö. 255/869), yukarıda zikredilen hadîsi aşağıda verildiği şekilde nakletmektedir:

أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الزُّبَيْرِ الْحُمَيْدِيُّ، حَدَّثَنَا حَرَمَلَةُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ الرَّبِيعِ بْنِ سَبْرَةَ بْنِ مَعْبُدٍ الْجُهَنِيُّ، حَدَّثَنِي عَمِّي عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ الرَّبِيعِ بْنِ سَبْرَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: عَلِّمُوا الصَّبِيَّ الصَّلَاةَ *Yedi yaşında çocuğa namazı emredin, on yaşında kılmasa onu darbedin.*”⁵²²

Dârimî’nin naklettiği rivâyetin metninde, İbn Ebî Şeybe ve Ahmed b. Hanbel’den nakledilen rivâyetlerin metinlerinden farklı olarak “مُرُوا / emredin” fiilinin yerine “عَلِّمُوا / öğretin” fiilinin geçtiği görülmektedir. Bununla birlikte bu rivâyette İbn Ebî Şeybe’nin ikinci rivâyetinde geçen ve çocuklar mânâsına gelen “صَبِيَّان” kelimesinin tekil hâli olan “صَبِيٍّ” kelimesi zikredilmiştir.

Dârimî’nin rivâyeti ile yukarıda nakledilen diğer rivâyetlerin ortak noktası “ضرب” fiilinin “علي” harf-i cerr’i ile kullanılmış olmasıdır. Çocuğa namazın emredilme veya öğretilme yaşının 7, kılmadıkları takdirde yaptırım uygulanma yaşının 10 olması konusunda da herhangi bir farklılık söz konusu değildir.

Dârimî’nin şerhinde yedi yaşındaki çocuğa namazın emredilmesindeki maksadın çocuğu namaza alıştırmak için olduğu ve yedi yaşında çağrıya cevap vermedikleri takdirde vurmanın emredilmediği söylenmektedir. On yaşına gelinceye kadar korkutma ve teşvik yoluna gidileceğini eğer cevap vermezse namazın öneminin farkına varması

⁵²² Dârimî, bu hadîsin isnâdının hasen olduğunu nakletmektedir. Bkz. Dârimî, *Sünen*, 1/273, Kitâbu’s-Salat, 141, no:1438.

için dayakla cezalandırılması gerektiğini eklemektedir.⁵²³ İbn Arabî'nin şerhinde ise çocukları dövmedeki maksadın, çocuğun mükellef olduğu için dövülmediğini ancak çocuğun ibâdetlere alışması için ve sonradan ibâdetlerin çocuğa göre meşakkatli gelmemesi için olduğu bilgisi geçmektedir.⁵²⁴

2.2.4. Ebû Dâvûd'un Rivâyeti

Mezkûr hadîs, Ebû Dâvûd'un (ö.275/889) *Sünen* adlı eserinde iki şekilde nakledilmektedir.

Birinci rivâyet:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عِيسَى يَغْنِي ابْنَ الطَّبَّاعِ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ الرَّبِيعِ بْنِ سَبْرَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: مُرُوا الصَّبِيَّ بِالصَّلَاةِ إِذَا بَلَغَ سَبْعَ سِنِينَ، وَإِذَا بَلَغَ عَشَرَ سِنِينَ فَاضْرِبُوهُ / Çocuk yedi yaşına gelince namaz kılmasını emredin, on yaşına gelince kılması için darbedin.”⁵²⁵ şeklindedir.

İkinci rivâyet ise;

حَدَّثَنَا مُؤَمِّلُ بْنُ هِشَامٍ يَغْنِي الْيَشْكُرِيَّ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ، عَنْ سَوَّارِ أَبِي حَمْرَةَ - قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَهُوَ دَاوُدُ أَبُو حَمْرَةَ الْمُزَنِّيُّ الصَّيْرَفِيُّ عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ” بَنُ سَوَّارُ / مُرُوا أَوْلَادَكُمْ بِالصَّلَاةِ وَهُمْ أَبْنَاءُ سَبْعِ سِنِينَ، وَاضْرِبُوهُمْ عَلَيْهَا، وَهُمْ أَبْنَاءُ عَشْرِ وَفَرَّقُوا بَيْنَهُمْ فِي الْمَضَاجِعِ / Çocuklarınız yedi yaşına girince namaz kılmalarını emredin, on yaşına girince de namazı kılmaları için darbedin ve yataklarında aralarını ayırın.”⁵²⁶ şeklindedir. Bu hadîs için Elbânî sahih hasen demiştir.⁵²⁷

⁵²³ Merzûk b. Hiyas Âlu Merzûk ez-Zehrânî, *Şerh-u Müsnedi'd-dârimî*, Bedven, 2021, 3/292 no:1469.

⁵²⁴ Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî, *el-Kabsu fi Şerh-i Muvatta Malik b. Enes*, Muhammed Abdullah Velid Kerim, Darü'l-Garbî İslâmî, 1992, 702.

⁵²⁵ Ebû Dâvûd, *Salat*, 26, no:494.

⁵²⁶ Ebû Dâvûd, *Salat*, 26 no:495.

⁵²⁷ Münzîrî, *Muhtasaru Sünen-i Ebî Dâvûd*, 1/153, no. 495.

Ebû Dâvûd'dan nakledilen yukarıdaki iki rivâyetin metinleri mukayese edildiğinde, birinci rivâyette “صبي” kelimesinin, ikinci rivâyette ise “ولد” kelimesinin çoğulu olan “أولاد” kelimesinin geçtiği görülmektedir. İkinci rivâyette geçen “أولاد” kelimesi şu ana kadar verilen rivâyetlerde geçen çocuk manasına gelen bütün kelimelerden, lafız bakımından farklılık arz etmektedir. Birinci rivâyette metinde ulaştığı zaman mânâsına gelen “إِذَا بَلَغَ سَبْعَ سِنِينَ” şart edatı geçerken ikinci rivâyette “onlar yedi yaşlarındayken” mânâsına gelen “هُمْ أَبْنَاءُ سَبْعَ سِنِينَ” hâl cümlesi geçmektedir. İbn Ebî Şeybe'nin ikinci rivâyetinde bulunan “وَفَرَّقُوا بَيْنَهُمْ فِي الْمَضَاجِعِ” ziyadesi Ebû Dâvûd'un ikinci rivâyetinin metni ile ortak olan noktadır.

Ebû Dâvûd'un rivâyetlerinin her ikisinde de İbn Ebî Şeybe ve Ahmed b. Hanbel'in rivâyetlerinde olduğu gibi “مُرُوا” fiili kullanılmıştır. Bununla birlikte diğer rivâyetlerde olduğu gibi “مُرُوا” fiili “ب” harf-i cerri ile “ضرب” fiili ise “علي” harf-i cerr'i ile zikredilmektedir. Çocuğa namazın emredilme yaşının 7, kıldadıkları takdirde yaptırımı uygulama yaşının 10 olması bu rivâyetin metninde de aynı şekilde zikredilmektedir.

Ebû Dâvûd'un şerhinde: “Çocuğa namazın ne zaman emredilmesi gerektiği ile kastedilen vakittir. “صبي veya غلام” lafızları ile sadece erkek çocukları değil, kız çocukları da kastedilmektedir. Emredin lafzıyla da maksat eğitilinceye, alışıncaya, nasıl kılındığının bilincine varıncaya kadar, namazın edasının yerine gelmesi için namazın şartlarının rükünlerinin ve emirlerinin öğretilmesidir. Çocuğun küçük yaştayken bilgilendirilmesi ve bulüğe ermeden önce namaza alıştırılması gerekmektedir.” denilmektedir.⁵²⁸ En iyi metod çocuğu severek, ibadetin sevdilerek yaptırılmasıdır. Çocuğun namaz kılması durumunda ise sevdiği şeylerin alınacağı ve sevdiği yer ve şehirlerin gezdirileceği vaad edilerek çocuğun teşvik edilmesi gerektiği, en sonunda

⁵²⁸ Abdulmühsin b. Hamd b. Abdullah b. Abdulğibâd el-Bedri, *Şerh'ü Sünen-i Ebî Dâvûd*, www.İslamweb.net.Erişim Tarihi 10.02.2023.

yine kılmazsa son bir çare olarak hadîste geçtiği şekilde uyarılacağı bildirilmektedir.⁵²⁹
Bazı âlimler çocuğun namaza alıştırılması için dövülebileceğini nakletmişlerdir.⁵³⁰

Ebû Dâvûd'un şerhinde "hadîste geçtiği şekilde uyarılması gerektiği" bilgisi dikkatleri çekmektedir. Hadîs metninin ikinci bölümünde bulunan "ضرب" fiilinin Türkçe'ye "dövünüz" olarak çevrilmiş olması metnin yanlış anlaşılmasına dolayısıyla da reddine ve bir kesim tarafından uygulanmasına sebep olmaktadır. Oysaki Hz. Peygamber'in (s.a.s) çocuğu dövdüğüne dair Kur'ân-ı Kerim'de ve hadîslerde hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Çocuğa karşı şiddet içeren bir eylemi Hz. Peygamber'in (s.a.s) emretmiş olması akla ve mantığa ters düşen bir durumdur. "Küçüklerimize sevgi, büyüklerimize saygı göstermeyen bizden değildir"⁵³¹ ve "Sizin iyileriniz asla vuramazlar."⁵³² diyen Hz. Peygamber'in (s.a.s) çocukları dövmeyi emretmiş olması zor görülmektedir. Nitekim bir sahâbe Hz. Peygamber'e "Benim on tane çocuğum var. Şu ana kadar hiç birini öpmedim." deyince, Hz. Peygamber (s.a.s); "Merhamet etmeyene merhamet olunmaz."⁵³³ buyurmaktadır. Yine Hz. Peygamber'in (s.a.s) çocukları öptüğünü gören bir bedevî: "Siz çocukları öper miydiniz? Biz hiç öpmeyiz" deyince, Hz. Peygamber (s.a.s); "Allah senin kalbinden merhameti almışsa ben ne yapabilirim."⁵³⁴ diyerek onu uyarmıştır.

Hadîsin metninin ikinci kısmında geçen "ضرب" fiili istisnasız bütün rivâyetlerde "علي" harf- cerr'i ile kullanılmıştır. Arapça'da fiiller aldıkları eklerle farklı mânâlarda kullanılmaktadır. "ضرب" fiili yalın haldeyken daha çok dövmek mânâsında kullanılıyorken "علي" harf-i cerr'i ile Kur'ân-ı Kerim'de ve lügatlerde hiçbir şekilde

⁵²⁹ Ebû Dâvûd, *Sünen-i Ebû Dâvûd ve Tercemesi*, trc. İbrahim Koçaşlı, Erkam Yayınları, 1/429, Kitâb-u Salat, 26 no:494.

⁵³⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî bi Şerhi Sahîhi'l-imâm Ebî Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî*, nşr. İltizam Abdurrahman Muhammed, Beyrut, 1988, 2/275; Bedrüddin Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed el-Aynî, *Umdetü'l-kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, nşr. Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır, 1972, 6/150.

⁵³¹ Tirmizî, *Birr*, 15, no: 1919.

⁵³² İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 5/223, no: 25458.

⁵³³ Buhârî, *Sahih*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, 7/75, Edeb, 18.

⁵³⁴ Buhârî, Edeb, 18.

dövmek manasını karşılamamaktadır. Dolayısıyla hadîse dövmek anlamı dışında bir anlam verme ihtiyacı hâsıl olmaktadır. “ضرب” fiilinin “علي” harf-i cerr’i ile kullanımında yoksulluk mührü vurulması, layık olmak, alçaklık (damgası) vurulmak, perde koymak, mühürlemek, zorlamak, kulaklarını dış dünyaya kapatmak, uyutmak, birşeyden men etmek, alıkoymak⁵³⁵ anlamlarının olduğu tesbit edilmiştir. Bunlardan zorlamak ve birşeyden men etmek anlamlarını hadîse uyarlamanın uygun olacağını düşünmekteyiz.

Günümüz eğitim sistemlerinde de kişiye birşey yaptırmak veya o şeyin önemini anlatabilmek için bir takım yaptırımlar uygulandığı bilinmektedir. Bu da eğitim bilimlerinde 2. tür ceza olarak geçmektedir. “İkinci tür ceza; ortamda bulunan olumlu bir uyarıcı ortamdan çekilerek organizma için olumsuz bir yarattığında meydana gelir.”⁵³⁶ Ödevini yapmayan bir çocuğun elinden telefon veya tabletin alınması buna örnek olarak verilebilir. Bu yöntem de çocuğu zorlama sonucu çocuğa bir yaptırım yöntemidir. Namaz kılmayan veya namazı terkeden bir çocuğa sürekli oynadığı bir oyunun yasaklanması veya bir süre oyuncağının elinden alınması tercih edilebilir bir yöntemdir.

İkinci rivâyette bulunan ziyâdeli kısım ise şu şekilde açıklanmaktadır:

Çocuklar on yaşına geldikten sonra kendilerini tanımaya başlarlar. On yaşında ergenlik çağına gelen çocukların sayısı az sayılmaz. Kız kardeşi ile bir arada kalan veya ana ve babasının yatak odasında yatan çocuk anne ve babasının sırrına ermeğe çalışır. Dînî mahzurlardan haberi olmadığı için kız kardeşi hakkında kötülük düşünebilir. Bundan dolayı 10 yaşına giren çocukların yataklarını kız çocuklardan ayırmalıdır.⁵³⁷

Mâlikî fakihlerinden Ebû'l-Berakât ed-Derdîr (ö. 1241/1826), darbın yerinin fayda vereceğinin umulduğu zaman olduğunu aksi halde darba başvurulmaması

⁵³⁵ Kavramsal kelimeler başlığı altına bakınız.

⁵³⁶ Emel Tuba Akdeniz, *Klasik ve Edimsel Koşullanma*, On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Hizmet Doktora Programı, 31.

⁵³⁷ Ebû Dâvûd, *Sünen-i Ebû Dâvûd ve Tercemesi*, trc. İbrahim Koçaşlı, Milli Gazete Yayınları, İstanbul, 1983, 1/369, Kitâbu's-Salat, 26 no:495.

gerektiğini söylemektedir.⁵³⁸ Hanbeli fakihlerinden İbn Abde er-Ruhaybânî (ö. 1243/1827), Süyûtî'den rivâyetle İbn Süreyc'in, vahyin başlangıcında Hz. Peygamber'i (s.a.s) Cebrâil'in (a.s.) üçten fazla sıkmamış olmasına binâen "üçten fazla vurulmaz" dediğini nakletmektedir.⁵³⁹ Hanefîler, namazın emredileceği yaş grubunun sekiz yaşın başlangıcı olduğunu ve terki halinde çocuğa vurmanın vücûbu için başlangıç sınırını ise on bir yaşın başı olarak tayin etmektedirler.⁵⁴⁰

Zeydânî, hadîsi "Çocuklarınız yedi yaşına ulaştıkları zaman namaza alışmaları ve namazı eda etmeleri için onlara namazı emredin. Namaz kılmadıkları takdirde yedi yaşında onları dövmeyin lakin on yaşına geldikleri zaman namazı kılmazlarsa onları namazın terkinden dolayı darbedin." şeklinde yorumlamaktadır. Devamında ise on yaşlarına ulaştıkları zaman, bulûğa erme ihtimallerine karşılık erkek ve kız çocuklarının yataklarının ayrılması gerektiğini söylemektedir.⁵⁴¹ Şevkânî (ö. 1250/1834), "Emretmek sadece müstehabdır. Emretmeyi tavsiye edilene isnat etmişlerdir. Emredin lafzı sahih ise darbedin lafzı sahih olmaz. Çünkü darbetmek başkasına eziyet etmektir. Çocuğun namazla mükellef olmaması emrin yüklenmesine mani olur. Çünkü mecburiyet burada ancak farzın işlenmesi ya da haramın terkedilmesiyle mümkün olur. Çocuğa namaz farz değildir. Bu yüzden namazı terketmesi de mahsurlu değildir." demektedir.⁵⁴²

Dâvûd b. Sevvar el-Müzenî, Ebû Dâvûd'un ikinci rivâyetine ziyâde olarak şu rivâyeti nakletmektedir: "وَإِذَا زَوْجٌ أَحَدُكُمْ خَادِمَهُ عَبْدَهُ أَوْ أَجِيرَهُ فَلَا يَنْظُرُ إِلَى مَا دُونَ السَّرَّةِ وَفَوْقَ الرُّكْبَةِ" / Sizden biriniz hizmetçisini kölesine veya işçisine nikâhlarsa göbeğinden aşağısına ve dizinden yukarısına bakmasın."⁵⁴³

⁵³⁸ Ahmed b. Muhammed es-Sâvî el-Mâlikî, *Bulgatü's-sâlik li-Akrebi'l-mesâlik*, Dâru'l-Meârif, Mısır, ts. 1/263-264.

⁵³⁹ Mustafa b. Sa'd b. Abduh er-Ruheybânî, *Metâlibu Uli'n-nuhâ fî şerhi Gâyeti'l-müntehâ*, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1415-1994, 1/278.

⁵⁴⁰ Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî, *Reddû'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr fî Şerhi Tenvîri'l-Ebsâr*, Beyrut, 1386, 1/352;

⁵⁴¹ Mazharüddin el-Hüseyn b. Mahmud b. el-Hasan ez-Zeydani, *Mefatihü fî Şerh'i'l-Mesabihi*, Nurettin Talib, Dâru'n-Nevadir, 2012, 2/12 no:400.

⁵⁴² Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî es-San'ânî el-Yemenî, *Neylül-Evtâr*, İsamüddin Sababiti, Dâru'l-Hadîs, Mısır, 1413-1993, 1/369.

⁵⁴³ Ebû Dâvûd, Salat, 26, no:496.

Ayrıca Ebû Dâvûd, Hişâm b. Sa'd'dan (ra) çocuklara namazın ne zaman emredilmesi gerektiğine dair şu hadîsi nakletmektedir:

حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ الْمَهْرِيُّ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ سَعْدٍ، حَدَّثَنِي مُعَاذُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ خُبَيْبٍ الْجُهَنِيُّ، قَالَ: دَخَلْنَا عَلَيْهِ، فَقَالَ لِامْرَأَتِهِ: مَتَى يُصَلِّي الصَّبِيُّ، فَقَالَتْ: كَانَ رَجُلٌ مِنَّا يَذْكُرُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ ذَلِكَ، فَقَالَ: إِذَا عَرَفَ يَمِينَهُ مِنْ شِمَالِهِ، فَمُرُوهُ بِالصَّلَاةِ / Bana Muaz b. Abdullah b. Habîb el-Cühenî (ra) haber verdi. Hişam dedi, biz Muaz'ın yanına vardık. Muaz ailesine sabii çocuk ne zaman namaz kılar diye sordu. Hanımı: Bizden bir şahıs Rasulullah (s.a.s)den şöyle rivâyet etti: Rasûlüllah (s.a.s) Efendimize bu mesele sorulmuş, Rasulullah (s.a.s): 'Çocuk sağ ile solunu ayırt edince ona namazla emredin' buyurmuş dedi."⁵⁴⁴ Bu rivâyette herhangi bir yaş sınırı belirtilmemektedir fakat çocuk sağını ve solunu ayırt etmeye başladığı zaman namazın emredilmesi gerektiği nakledilmektedir.⁵⁴⁵

2.2.5. Tirmizî'nin Rivâyeti

Tirmizî (ö.279/892), Sünen'inde mezkûr hadîsi aşağıda verildiği şekilde nakletmektedir:

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ حُجْرٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا حَزْمَةُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ الرَّبِيعِ بْنِ سَبْرَةَ الْجُهَنِيُّ، عَنْ عَمِّهِ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ الرَّبِيعِ بْنِ سَبْرَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: عَلِّمُوا الصَّبِيَّ الصَّلَاةَ ابْنَ سَبْعِ سِنِينَ، وَاضْرِبُوهُ عَلَيْهَا ابْنَ عَشْرِ / Çocuğa yedi yaşında namazı öğretin ve on yaşında namaz için darbedin onu."⁵⁴⁶

Tirmizî'nin naklettiği rivâyetin metni, Dârimî'nin naklettiği rivâyetin metniyle birebir aynıdır. Bu rivâyetin metninde geçen "عَلِّمُوا" fiili Dârimî'nin naklettiği rivâyetin dışındaki diğer rivâyetlerin metinlerinden farklılık göstermektedir. Ayrıca bu metinde

⁵⁴⁴ Ebû Dâvûd, Salat, 26, no:497.

⁵⁴⁵ Elbânî bu hadîsin zayıf olduğunu söylemiştir. Münzirî, Muhtasarü Sünen-i Ebî Dâvûd, 1/153, no. 497.

⁵⁴⁶ Tirmizî, Salat, 182 no: 407.

de Dârimî'nin ve Ebû Dâvûd'un birinci rivâyetinin metninde olduğu gibi diğer rivâyetlerden farklı olarak çocuk manasına gelen “صَبِي” kelimesi kullanılmıştır.

Yukarıda şu ana kadar verilen rivâyetlerin metnlerinin tümünde olduğu gibi bu rivâyetin metninde de “مُرُو” fiili “ب” harf-i cerr'i ile “ضرب” fiili ise “علي” harf-i cerr'i ile kullanılmıştır. Bununla birlikte verilen bütün rivâyetlerde olduğu gibi bu rivâyette de namazın emredilme yaşı 7 iken, kılınmadığı takdirde yaptırım uygulama yaşı 10 olarak zikredilmektedir.

2.2.6. İbn Ebü'd-Dünyâ'nın Rivâyeti

İbn Ebü'd-Dünyâ (ö. 281/894), *el-İyâl* adlı eserinde benzer lafızlarla, aynı mânâda ve bazılarında ziyadeli halleriyle hadîsi dört şekilde nakletmektedir.

Birinci rivâyet:

حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ سَعْدٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ الرَّبِيعِ بْنِ سَبْرَةَ “
الْجُهَنِيُّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: إِذَا بَلَغَ أَوْلَادُكُمْ سِنِينَ فَفَرِّقُوا بَيْنَ مَضَاجِعِهِمْ وَإِذَا بَلَغُوا
عَشْرًا فَاضْرِبُوهُمْ عَلَى الصَّلَاةِ / Çocuklarınız yedi yaşına ulaştıkları zaman onların yataklarının
arasını ayırın ve on yaşlarına ulaştıkları zaman onları namaz için darbedin.”⁵⁴⁷
şeklindedir.

İkinci rivâyet:

حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ، حَدَّثَنَا حُمَيْدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ حُمَيْدٍ، حَدَّثَنَا حَسَنُ بْنُ صَالِحٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ، “
عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: إِذَا بَلَغَ أَوْلَادُكُمْ سِنِينَ فَفَرِّقُوا بَيْنَهُمْ بِالصَّلَاةِ فَإِذَا بَلَغُوا عَشْرًا
فَاضْرِبُوهُمْ عَلَيْهَا وَفَرِّقُوا بَيْنَهُمْ فِي الْمَضَاجِعِ / Çocuklarınız yedi yaşına ulaştıkları zaman
onlara namazı emredin, on yaşına ulaştıkları zaman namaz kılmazlarsa onları darbedin
ve yatakta onların arasını ayırın.”⁵⁴⁸ şeklindedir.

⁵⁴⁷ İbn Ebü'd-Dünyâ, *el-İyâl*, 1/463, no:294.

⁵⁴⁸ İbn Ebü'd-Dünyâ, *el-İyâl*, 1/465, no:295.

Üçüncü rivâyet:

حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ حَسَنٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ بَكْرِ السَّهْمِيُّ، حَدَّثَنَا سَوَّارُ أَبُو حَمْرَةَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: مُرُوا صِبْيَانَكُمْ بِالصَّلَاةِ فِي سِنِينَ وَاضْرِبُوهُمْ عَلَيْهَا فِي عَشْرِ⁵⁴⁹ وَفَرِّقُوا بَيْنَهُمْ فِي الْمَضَاجِعِ / Yedi yaşında çocuklarınıza namazı emredin ve on yaşında kılmazlarsa onları darbedin ve yatakta onların arasını ayırın, şeklindedir.

Dördüncü rivâyet ise:

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ رَبِيعَةَ الْكِلَابِيُّ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ الْعَوْفِيُّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: عَلِّمُوا أَوْلَادَكُمْ الصَّلَاةَ إِذَا بَلَغُوا سَبْعًا فَإِذَا بَلَغُوا عَشْرًا فَاضْرِبُوهُمْ عَلَيْهَا وَفَرِّقُوا بَيْنَهُمْ فِي الْمَضَاجِعِ / Yedi yaşına ulaştıkları zaman çocuklarınıza namazı öğretin, on yaşına ulaştıkları zaman kılmazlarsa onları darbedin ve yatakta onların arasını ayırın.⁵⁵⁰ şeklindedir.

İbn Ebü'd-Dünyâ'nın birinci, ikinci ve dördüncü rivâyetinde, Ebû Dâvûd'un ikinci rivâyetinde olduğu gibi çocuklarınıza manasına gelen “أَوْلَادَ” kelimesi geçerken; üçüncü rivâyetinde ise İbn Ebî Şeybe'nin ikinci rivâyetinde olduğu gibi “صِبْيَانَ” kelimesi geçmektedir. 4. rivâyette, Tirmizî'nin ve Dârimî'nin rivâyetlerinde olduğu gibi yedi yaşındaki çocuğa namazın öğretilmesi “عَلِّمُوا” lafzıyla zikredilmektedir. Bir diğer önemli ayrıntı ise, İbn Ebî'd-Dünyâ'nın birinci rivâyetinin metninde çocuklara yedi yaşındayken namazın emredilmesi kısmının olmaması ve rivâyetin metninin yedi yaşındaki çocukların yataklarının ayrılmasının emredilmesi ile başlamasıdır.

10 yaşında namazın kılınmaması durumunda verilen emirde herhangi bir farklılık söz konusu değildir. İbn Ebî'd-Dünyâ'nın naklettiği ikinci, üçüncü ve dördüncü rivâyette, İbn Ebî Şeybe'nin ve Ebû Dâvûd'un ikinci rivâyetlerinde olduğu gibi “ وَفَرِّقُوا ” / yatakta onların arasını ayırın” emir cümlesi geçerken; birinci rivâyette

⁵⁴⁹ İbn Ebü'd-Dünyâ, el- 'İyâl, 1/467, no:297.

⁵⁵⁰ İbn Ebü'd-Dünyâ, el- 'İyâl, 1/471, no:301.

“فَفَرَّقُوا بَيْنَ مَضَاجِعِهِمْ” / onların yataklarının arasını ayırın” emir cümlesi geçmektedir.

Bunlara mukâbil İbn Ebi'd-Dünyâ'nın naklettiği dört hadîs metni de ziyâdeli olarak gelmekte ve rivâyetlerin hepsinde yatakların ayrılması gerektiği belirtilmektedir.

Şu ana kadar zikredilen rivâyetlerin hepsinde namazın emredilmesi veya öğretilmesi ve kılınmadığı takdirde uygulanacak olan yaptırımda yaş sınırı aynıdır. Ayrıca “ضرب” fiilinin “علي” harf-i cerr'i ile “مُرُو” fiilinin ise “ب” harf-i cerr'i ile kullanılması herhangi bir değişkenlik göstermemektedir.

2.2.7. Hâris b. Ebî Üsâme'nin Rivâyeti

Hâris b. Ebî Üsâme'nin (ö. 282/895), *Müsned*'inde naklettiği mezkûr hadîs aşağıda verildiği şekildedir:

حَدَّثَنَا دَاوُدُ بْنُ الْمَحَبَّرِ، ثنا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْمُثَنَّى بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَنَسٍ بْنِ مَالِكٍ، عَنْ عَمِّهِ ثُمَامَةَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ / Onlara / الله بن أنس، عَنْ أَنَسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: مُرُوهُمْ بِالصَّلَاةِ لِسَبْعٍ وَاضْرِبُوهُمْ عَلَيْهَا لِثَلَاثَ عَشْرَةَ / Onlara çocuklara yedi yaşında namazı emredin, kılmaımlarsa on üç yaşında darbedin.”⁵⁵¹

Hâris b. Ebî Üsâme'nin naklettiği bu rivâyetin metni incelendiğinde, diğer rivâyetlerin metinlerinden farklı olarak çocuk kelimesinin karşılığı olan “عَلَامٌ”, “صَبِي” veya “هَمْ” kelimelerinin geçmediği fakat bunların yerine çocuğu işaret eden “هَمْ” zamirinin geçtiği görülmektedir. Diğer önemli bir farklılık ise yukarıda verilen bütün rivâyetlerden farklı olarak bu rivâyette namazın kılınmadığı takdirde çocuğa uygulanacak yaptırımın on olarak değil de on üç olarak zikredilmiş olmasıdır. Rivâyette geçen “مُرُو” fiilinin kullanımı ise Dârimî, Tirmizî ve İbn Ebi'd-Dünya'nın dördüncü rivâyetinin metniyle farklı iken diğer rivâyetlerin metinleriyle aynıdır.

Çocuğa namazın emredilmesi gereken yaş grubunun 7, kılmamaları halinde yaptırımın uygulanacağı yaş grubunun 13 olması ve “مُرُو” fiilinin ise “ب” harf-i cerr'i ile

⁵⁵¹ Hâris b. Ebî Üsâme, *Buğyetü'l-Bâhis an zevâ'idü Müsnedi'l-Hâris*, 1/238, Salât, 2, no:106.

“ضرب” fiilinin ise “علي” harf-i cerr’i ile kullanılması bu rivâyette de ortak olan önemli bir noktadır.

2.2.8. Bezzâr’ın Rivâyeti

Ahmed b. Amr b. Abdulhâlik el-Bezzâr (ö. 292/905), mezkûr hadîsi aşağıda verildiği şekilde nakletmektedir:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَرْبٍ الْوَاسِطِيُّ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ رِيعَةَ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ الْعُوفِيُّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: عَلِّمُوا أَوْلَادَكُمْ الصَّلَاةَ إِذَا بَلَغُوا سَبْعًا وَاصْرِبُوهُمْ عَلَيْهَا إِذَا بَلَغُوا عَشْرًا وَفَرِّقُوا بَيْنَهُمْ فِي الْمَضَاجِعِ / Yedi yaşına ulaştıkları zaman çocuklarınıza namazı öğretin, on yaşına ulaştıkları zaman kılmazlarsa onları darbedin ve yataklarda onların arasını ayırın.⁵⁵²

Bezzâr’ın naklettiği rivâyetin metninde Dârimî, Tirmizî ve İbn Ebü’l-Dünyâ’nın dördüncü rivâyetinde olduğu “علموا” fiili kullanılmıştır. Bununla birlikte Ebû Dâvûd’un ikinci rivâyeti ile İbn Ebü’l-Dünyâ’nın birinci, ikinci ve dördüncü rivâyetinde olduğu gibi çocuklarınız mânâsını karşılayan “أولادكم” kelimesi zikredilmektedir.

Ebû Bekr el-Bezzâr’ın naklettiği rivâyetin metni İbn Ebü’l-Dünyâ’nın naklettiği dördüncü rivâyetin metniyle birebir aynıdır. Bezzâr’ın rivâyetinde çocuklarda namaz eğitimi ile ilgili zikredilen on yaş grubu diğer rivâyetlerde zikredilen on yaş gruplarıyla aynı olup sadece Hâris b. Ebî Üsâme’nin rivâyetiyle farklılık göstermektedir. Bu rivâyette de “مرو” fiili “ب” harf-i cerr’i ile “ضرب” fiili ise “علي” harf-i cerr’i ile zikredilmektedir.

2.2.9. Dûlâbî’nin Rivâyeti

Dûlâbî (ö. 310), mezkûr rivâyeti aşağıda verildiği şekilde nakletmektedir:

⁵⁵² Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Bezzâr, *Müsnedü’l-Bezzâr el-Menşûr el-Bahrü’z-Zehhâr*, Sabri Abdu’l-Halik eş-Şafî, Mektebetü’l-Ulûm ve’l-Hakem, Medine-i Münevvere, 1988-2009, 17/189, no:9823.

حَدَّثَنَا زِيَادُ بْنُ أَيُّوبَ أَبُو هَاشِمٍ قَالَ: حَدَّثَنَا وَكِيعُ بْنُ الْجَرَّاحِ قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبُو حَمْزَةَ دَاوُدُ بْنُ سَوَّارٍ، عَنْ
عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: مُرُوا أَوْلَادَكُمْ بِالصَّلَاةِ إِذَا بَلَغُوا سِنِينَ
يَضْرِبُوهُمْ عَلَيْهَا إِذَا بَلَغُوا عَشْرًا وَفَرَّقُوا بَيْنَهُمْ فِي الْمَضَاجِعِ / Yedi yaşlarına ulaştıkları zaman
çocuklarınıza namazı emredin, on yaşlarına ulaştıkları zaman kılmazlarsa onları namaz
üzerine darbedin ve yataklarda aralarını ayırın.”⁵⁵³

Dûlâbî'nin rivâyetinin metninde geçen “مُرُوا” fiili İbn Ebî Şeybe'nin ve Ebû Dâvûd'un rivâyetleri, İbn Ebi'd-Dünya'nın ikinci ve üçüncü rivâyeti ve Dûlâbî'nin rivâyetinin metni ile benzerlik göstermektedir. “أَوْلَادُ” kelimesinin kullanımı ise Ebû Dâvûd'un ikinci rivâyeti, İbn Ebi'd-Dünya'nın birinci, ikinci, dördüncü rivâyeti ile Bezzâr'ın ve Dûlâbî'nin rivâyetinin metni ile aynıdır.

Dûlâbî'nin rivâyetinde de “مُرُوا” fiilinin “ب” harf-i cerr'i ile “ضرب” fiilinin ise “علي” harf-i cerr'i ile kullanılması ortak olan noktadır. Diğer bütün rivâyetlerde olduğu gibi çocuklara namazın emredilme yaşı 7 olarak zikredilirken kılınmadığı takdirde yaptırım yaşı sadece Hâris b. Ebî Üsâme'nin rivâyetiyle farklılık göstermekte ve 10 yaş olarak zikredilmektedir.

2.2.10. İbn Huzeyme'nin Rivâyeti

Mezkûr hadîs, İshâk b. Huzeyme'nin (ö. 311/924) *Sahih*'inde şu şekilde nakledilmektedir:

أَخْبَرَنَا أَبُو طَاهِرٍ، نَا أَبُو بَكْرٍ، نَا عَلِيُّ بْنُ حُجْرٍ وَعَبْدُ الْجَبَّارِ بْنُ الْعَلَاءِ وَابْنُ عَبْدِ الْحَكَمِ -وَهَذَا حَدِيثٌ
عَلَيَّ- ثَنَا حَزْمَةُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ، عَنْ عَمِّهِ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ الرَّبِيعِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ
عَلِّمُوا الصَّبِيَّ الصَّلَاةَ ابْنَ سِنِينَ، وَاضْرِبُوهُ عَلَيْهَا ابْنَ عَشْرِ / Yedi yaşında çocuğa namazı
emredin, on yaşında kılmazsa darbedin.”⁵⁵⁴

⁵⁵³ Dûlâbî, *el- Künye ve 'l-Esma-u*, 2/491, no:892.

⁵⁵⁴ İbn Huzeyme, *Sahih*, Salat, 412 no: 1002.

İbn Huzeyme'nin naklettiği rivâyetin metni Tirmizî'nin ve Dârimî'nin naklettiği rivâyetlerin metinleri ile aynıdır. Bu rivâyette çocuk kelimesinin karşılığı olarak “صَبِيٍّ” geçerken emir fiili de “عَلِّمُوا” olarak zikredilmektedir. “ضرب” fiilinin “علي” harf-i cerr'i ile kullanılmış olması ve vurgulanan yaş sınırlarının aynı olması da (Hâris b. Ebî Üsâme'nin rivâyeti dışında) ortak olan önemli bir diğer ortak noktadır.

2.2.11. Ukaylî'nin Rivâyeti

Muhammed b. Amr b. Mûsâ el-Ukaylî (ö. 322/934), metnin üçüncü bölümünü oluşturan ziyâdeli hâli ile mezkûr hadîsi şu şekilde nakletmektedir:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ بَكْرِ السَّهْمِيُّ، وَالْمِنْهَالُ بْنُ بَحْرِ أَبُو سَلَمَةَ قَالَ: “
حَدَّثَنَا سَوَّارُ أَبُو حَمْرَةَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: إِذَا بَلَغَ أَوْلَادُكُمْ سَبْعَ
سِنِينَ فَمَرَوْهُمْ بِالصَّلَاةِ، فَإِذَا بَلَغُوا عَشْرًا فَاضْرِبُوهُمْ عَلَيْهَا، وَفَرِّقُوا بَيْنَهُمْ فِي الْمَضَاجِعِ، وَإِذَا زَوَّجَ أَحَدُكُمْ عَبْدَهُ أَمَتَهُ
سِنِينَ / أو أَجِيرَهُ فَلَا يُرَيِّنْ شَيْئًا مِنْ عَوْرَتِهِ، فَإِنَّ مِنَ السُّرَّةِ إِلَى الرُّكْبَةِ عَوْرَةٌ
وَلَا تُرَيِّنْ شَيْئًا مِنْ عَوْرَتِهِ، فَإِنَّ مِنَ السُّرَّةِ إِلَى الرُّكْبَةِ عَوْرَةٌ
ulaştıkları zaman onlara namazı emredin, on yaşlarına ulaştıklarında kılmalarsa onları namaz için darbedin ve yataklarda onların arasını ayırın, sizden biriniz kölesini cariyesine veya işçisine nikâhladığı zaman, göbekten diz kapağına kadar olan avret bölgesinden hiç birşey göstermesin.”⁵⁵⁵

Ukaylî'nin naklettiği rivâyetin metninin birinci ve ikinci bölümü İbn Ebî'd-Dünyâ'nın naklettiği ikinci rivâyetin birinci ve ikinci bölümüyle birebir aynıdır. Fakat Ukaylî'nin rivâyetinde “sizden biriniz kölesini cariyesine veya işçisine nikâhladığı zaman, göbekten diz kapağına kadar olan avret bölgesinden hiç birşey göstermesin.” şeklinde tercüme edilen bir ziyadelik mevcuttur. Mezkûr rivâyette çocuk kelimesi “أَوْلَادٌ” ile karşılanmış, fiil olarak da “مُرُوا” kelimesi zikredilmiştir.

Ukaylî'nin naklettiği rivâyette de namazın emredilme yaş grubunun 7, kılınmaması halinde ceza yaşının (Hâris b. Ebî Üsâme'nin rivâyeti dışında) 10 olması konusunda herhangi bir farklılık görülmemektedir. Diğer tüm rivâyetlerde olduğu gibi

⁵⁵⁵ Ukaylî, *Duafa-i l-Kebîr*, 2/167, no:682.

bu rivâyette de “مُرُو” fiilinin “ب” harf-i cerr’i ile “ضرب” fiilinin ise “علي” harf-i cerr’i ile kullanılmış olması ortak olan diğer önemli bir noktadır.

2.2.12. İbn Hibbân’ın Rivâyeti

Mezkûr hadîs İbn Hibbân (ö. 354/965) tarafından aşağıda verildiği şekilde nakledilmektedir:

روى عن عمرو بن شعيب، عن أبيه، عن جده، عن النبي ﷺ قال: مُرُوا صِبْيَانَكُمْ بِالصَّلَاةِ إِذَا بَلَغُوا “سَبْعًا، وَاضْرِبُوهُمْ عَلَيْهَا إِذَا بَلَغُوا عَشْرًا، وَفَرِّقُوا بَيْنَهُمْ فِي الْمَضَاجِعِ، وَإِذَا زَوَّجَ أَحَدُكُمْ أَمْتَهُ عَبْدًا أَوْ أُجِيرًا فَلَا يَنْظُرَنَّ إِلَى مَا فَوْقَ الرُّكْبَةِ دُونَ السَّرَّةِ / Yedi yaşlarına ulaştıkları zaman çocuklarınıza namazı emredin, on yaşlarına ulaştıkları zaman kılmazlarsa onları namaz üzerine darbedin ve yataklarda aralarını ayırın ve sizden birisi cariyesini veya işçisini nikâhladığı zaman göbeğinden aşağısına ve dizinden yukarısına bakmasın.”⁵⁵⁶

Mezkûr rivâyette çocuk kelimesi “صِبْيَانُكُمْ” ile karşılanmış, fiil olarak da “مُرُو” kelimesi kullanılmıştır. Buna ilâveten İbn Hibbân’dan nakledilen rivâyette ziyâdenin varlığı söz konusudur. Bu rivâyetin metni de üç bölümden oluşmakta ve üçüncü bölüm “sizden birisi cariyesini veya işçisini nikâhladığı zaman göbeğinden aşağısına ve dizinden yukarısına bakmasın.” şeklinde geçmektedir.

“مُرُو” fiilinin “ب” harf-i cerr’i ile “ضرب” fiilinin ise “علي” harf-i cerr’i ile kullanılması ortak olan noktadır. Diğer bütün rivâyetlerde olduğu gibi çocuklara namazın emredilme yaşı 7 olarak olarak zikredilirken kılınmadığı takdirde ceza yaşı sadece el-Hâris b. Ebî Üsâme’nin rivâyetiyle farklılık göstermekte ve on yaş olarak zikredilmektedir.

2.2.13. Taberânî’nin Rivâyeti

Taberânî (ö. 360/971), Mucem’lerinde mezkûr hadîsi dört şekilde nakletmektedir.

Birinci rivâyet:

⁵⁵⁶ İbn Hibbân, *Kitâbü’l-mecrûhîn mine’l-muhaddisîn ve’d-du’afâ’ ve’l-metrûkîn*, 355, no:321.

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو بْنِ خَالِدٍ الْحَرَّانِيُّ، ثنا أَبِي، ح وَحَدَّثَنَا خَلْفُ بْنُ عَمْرٍو الغامري، ثنا الْحَمِيدِيُّ، “
قَالَ: ثنا حَزْمَلَةُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ، حَدَّثَنِي عَمِّي عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ الرَّبِيعِ بْنِ سَبْرَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ
ﷺ / Çocuğa yedi yaşında namazı
öğretin ve kılmazsa on yaşında onu darbedin.”⁵⁵⁷ şeklindedir.

İkinci rivâyet:

حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ إِسْحَاقَ التُّسْتَرِيُّ، ثنا يَحْيَى الْحِمَّانِيُّ، ثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ الرَّبِيعِ
بْنِ سَبْرَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: يُؤْمَرُ الصَّبِيُّ بِالصَّلَاةِ إِذَا بَلَغَ سَبْعَ سِنِينَ، فَإِذَا بَلَغَ عَشْرًا،
يُؤْمَرُ بِالنَّوَافِلِ / Yedi yaşına ulaştığı zaman çocuk namazla emrolunur ve onuna ulaştığı
zaman kılmazsa namaz için dövülür.”⁵⁵⁸ şeklindedir.

Üçüncü rivâyet:

حَدَّثَنَا عُثَيْدُ بْنُ غَنَامٍ، ثنا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، ثنا زَيْدُ بْنُ الْحُبَابِ، ثنا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ الرَّبِيعِ بْنِ
سَبْرَةَ، حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ جَدِّي، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: إِذَا بَلَغَ الْغُلَامُ سَبْعَ سِنِينَ، فَمَرُّهُ بِالصَّلَاةِ، فَإِذَا بَلَغَ عَشْرًا
يُؤْمَرُ بِالنَّوَافِلِ / Çocuk yedi yaşına ulaştığı zaman ona namazı emredin ve on yaşına ulaştı
zaman kılmazsa onu namaz için darbedin.”⁵⁵⁹

Dördüncü rivâyet ise:

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ أَبِي نَضْرَةَ، ثنا أَبُو بَكْرِ بْنُ الْأَعْيُنِ قَالَ: ثنا دَاوُدُ بْنُ الْمُحَبَّرِ قَالَ: نا أَبِي، عَنْ ثُمَامَةَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ
/ أَنَسٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: مَرُّهُمْ بِالصَّلَاةِ لِسَبْعِ سِنِينَ، وَاضْرِبُوهُمْ عَلَيْهَا لِثَلَاثِ عَشْرَةَ
/ Çocuklara yedi yaşında namazı emredin, on üç yaşında kılmazlarsa darbedin.”⁵⁶⁰ şeklindedir.

⁵⁵⁷ Taberânî, el-Mu‘cemü’l-Kebîr, 115 no:6546.

⁵⁵⁸ Taberânî, el-Mu‘cemü’l-Kebîr, 115 no:6547.

⁵⁵⁹ Taberânî, el-Mu‘cemü’l-Kebîr, 115 no:6548.

⁵⁶⁰ Taberânî, el-Mu‘cemü’l-Evsat, 4/256 no: 4129.

Taberânî'den nakledilen rivâyetler mukayese edildiğinde birinci rivâyette öğretin manasında “عَلِّمُوا”, ikinci rivâyette emrolunur manasında “يُؤْمَرُ”, üçüncü ve dördüncü rivâyette emredin manasında “مُرُوا” fiillerinin geldiği görülmektedir. Ayrıca birinci ve ikinci rivâyette çocuk kelimesinin karşılığı olan “صَبِي”, üçüncü rivâyette “غُلَام” ve dördüncü rivâyette çocuğa dönen “هُمْ” zamiri kullanılmıştır. Yukarıda verilen bütün rivâyetlerden farklı olarak Taberânî'nin ikinci rivâyetinde emretmek fiili müzari fiilinin meçhul hâli olarak gelmiştir.

Taberânî'nin naklettiği birinci rivâyetin metni Tirmizî'nin ve Dârekutnî'nin naklettikleri rivâyetlerin metinleriyle birebir aynıdır. “مُرُوا” fiilinin “ب” harf-i cerr'i ile “ضرب” fiilinin ise “علي” harf-i cerr'i ile kullanılması ve çocuklara namazın emredilme yaşının 7 olması açısından diğer rivâyetlerle benzerlik görülmektedir. Taberânî'nin naklettiği dördüncü rivâyetin metni ise, çocukların namaz kılmadığı takdirde yaptırımın uygulanması için yaş grubunun 13 olması hususunda Hâris b. Ebî Üsâme'nin rivâyetiyle benzer olup diğer rivâyetlerden farklılık göstermektedir.

2.2.14. Dârekutnî'nin Rivâyeti

Mezkûr hadîs Dârekutnî (ö. 385/995) tarafından şu şekilde nakledilmektedir:

حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، نَا الْفَضْلُ بْنُ سَهْلٍ، ثنا دَاوُدُ بْنُ الْمُحَبَّرِ، ثنا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْمُثَنَّى، عَنْ “

Onlara / قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ: ثَمَامَةَ، عَنْ أَنَسٍ، مَرُّوهُمْ بِالصَّلَاةِ لِسَبْعِ سِنِينَ وَاضْرِبُوهُمْ عَلَيْهَا لِثَلَاثِ عَشْرَةَ⁵⁶¹ (çocuklara) yedi yaşında namazı emredin, kılmazlarsa onları on üç yaşında darbedin.”

Hâris b. Ebî Üsâme'nin rivâyetinin metni ile Taberânî'nin dördüncü rivâyetinin metni, Dârekutnî'nin rivâyetinin metniyle birebir aynıdır. Dârekutnî'den nakledilen mezkûr rivâyette çocuğu işaret eden “هُمْ” zamiri zikredilmiş, emir ifadesi olarak ise “مُرُوا” geçmiştir. Çocuklara namazın emredilme yaşı diğer bütün rivâyetlerde olduğu gibi 7 iken namaz kılmamaları takdirde dövülme yaşlarının 13 olması Hâris b. Ebî

⁵⁶¹ Dârekutnî, Sünen, Salât, no: 891.

Üsâme ile Taberânî'nin dördüncü rivâyetinin metniyle aynı iken diğer rivâyetlerden farklı zikredilmiştir. “مَرُوْ” fiilinin “ب” harf-i cerr'i ile “ضرب” fiilinin ise “علي” harf-i cerr'i ile kullanılmış olması şu ana kadar verilen bütün rivâyetlerle ortak olan bir ayrıntıdır.

2.2.15. Hâkim en-Nîsâbûrî'nin Rivâyeti

Ebû Abdullah el-Hâkim en-Nîsâbûrî (ö.405/1014), hadîsi *el-Müstedrek*'inde aşağıdaki şekilde nakletmektedir:

حَدَّثَنَا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الْحَكَمِ، ثنا حَزْمَةُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ “
بِالنَّبِيِّ بْنِ سَبْرَةَ، عَنْ عَمِّهِ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ الرَّبِيعِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: عَلِّمُوا الصَّبِيَّ
الصَّلَاةَ ابْنَ سَبْعِ سِنِينَ، وَاضْرِبُوهُ عَلَيْهَا ابْنَ عَشْرِ
يَا فِيهَا كِلْمًا يَنْبَغِي أَنْ يَكُونَ فِيهَا نَمَازٌ.”⁵⁶²

Hâkim en-Nîsâbûrî'nin naklettiği rivâyetin metni Taberânî'nin 1. rivâyeti ile Tirmizî, Dârimî, İbn Huzeyme ve Beyhakî'nin naklettiği rivâyetlerin metinleriyle aynıdır. Bu rivâyette çocuk kelimesi “صبي” olarak geçerken fiil olarak “علموا” zikredilmektedir. “ضرب” fiilinin “علي” harf-i cerr'i ile kullanılmış olması ortak olan noktadır.

2.2.16. Beyhakî'nin Rivâyeti

Beyhakî'nin (ö. 458/1066), *Sünen*'inde naklettiği rivâyet ise aşağıda verildiği şekildedir:

أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْحَافِظُ، وَأَبُو طَاهِرٍ الْفَقِيهُ وَغَيْرُهُمَا قَالُوا: نَا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، أَنَا
مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الْحَكَمِ الْمِصْرِيُّ، نَا حَزْمَةُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ الرَّبِيعِ بْنِ سَبْرَةَ، عَنْ عَمِّهِ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ
الرَّبِيعِ بْنِ سَبْرَةَ عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: عَلِّمُوا الصَّبِيَّ الصَّلَاةَ ابْنَ سَبْعِ سِنِينَ وَاضْرِبُوهُ عَلَيْهَا

⁵⁶² Nîsâbûrî, *el-Müstedrek Ale's-Sahihayn*, 1/389, Kitâbu's-Salat, no: 948.

ابن عشر / Çocuklarınıza yedi yaşında namazı öğretin, on yaşında kılmazlarsa darbedin.”⁵⁶³

Beyhakî'nin naklettiği mezkûr rivâyetin metninin Tirmizî ve Tberânî'nin birinci rivâyetinin metinleriyle bire bir aynı olduğu görülmektedir. Mezkûr rivâyette yedi yaşına gelmiş çocuğa namazın öğretilmesi gerektiği “عَلِّمُوا” fiili ile zikredilirken çocuk “صَبِيٍّ” kelimesi ile geçmektedir.

Yukarıda verilen bütün rivâyetlerde olduğu gibi Beyhakî'nin naklettiği rivâyette de “ضرب” fiili “علي” harf-i cerr'i ile kullanılmıştır. Bununla birlikte çocuğa namazın öğretilme yaşı 7 olarak zikredilirken çocuğun namazı kılmadığı takdirde cezanın uygulanacağı yaş 10 olarak zikredilmektedir.

2.2.17. Begavî'nin Rivâyeti

Mezkûr hadis, Begavî (ö. 516/1122) tarafından aşağıda verildiği şekilde nakledilmektedir:

أَخْبَرَنَا عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ، أَنَا الْقَاسِمُ بْنُ جَعْفَرٍ، أَنَا أَبُو عَلِيٍّ الْوَلُّيُّ، نَا أَبُو دَاوُدَ، حَدَّثَنَا مُؤَمِّلُ بْنُ هِشَامٍ، نَا إِسْمَاعِيلُ، عَنْ سَوَّارِ أَبِي حَمْرَةَ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَهُوَ سَوَّارُ بْنُ دَاوُدَ أَبُو حَمْرَةَ الْمَرْبِئِي الصَّيْرَفِيُّ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: مُرُوا أَوْلَادَكُمْ بِالصَّلَاةِ، وَهُمْ أَبْنَاءُ سَبْعِ سِنِينَ، وَفَرِّقُوا بَيْنَهُمْ فِي الْمَضَاجِعِ / Çocuklarınıza yedi yaşında namazı emredin, kılmazlarsa on yaşında onları darbedin ve yataklarını ayırın.”⁵⁶⁴

Begavî'nin Sünen'inde naklettiği rivâyetin metni, Ebû Dâvûd'un naklettiği ikinci rivâyetin metni ile bire bir aynıdır. Yedi yaşına gelmiş çocuğa namazın emredilmesi gerektiği “مُرُوا” fiili ile çocuk kelimesi ise “أَوْلَادَ” ile zikredilmektedir. Yukarıda farklı kaynaklardan verilen rivâyetlerde olduğu gibi Begavî'nin naklettiği rivâyetin metninde de “مُرُوا” fiili “ب” harf-i cerr'i ile “ضرب” fiili ise “علي” harf-i cerr'i ile kullanılmıştır.

⁵⁶³ Beyhakî, *es-Sünen-ü's-Sağır*, Salat, 52 no:556.

⁵⁶⁴ Begavî, *Şerhu's-sünne*, 2/406, Salât, 54, no:505.

Bununla birlikte namazın emredilme yaşı yedi, kılınmaması halinde ceza yaşı 10 olarak geçmektedir.

Begavî (ö.516/1122), 7 yaşında alışıncaya kadar çocuğa namazın emredilmesini, on yaşına gelince terkedilmesinden dolayı cezalandırılmasını çünkü bu yaşta erkeklerin ihtilam, kızların ise hayız ile ergenliğe ulaşma ihtimalleri olduğunu kaydetmektedir. Ahmed ve İshâk'dan nakledildiğine göre, çocuk 10 yaşından sonra namazı terk ederse namazı iade etmesi gerekir. Yine aynı kaynakta Şâfiî'nin görüşüne göre, annelerin ve babaların çocuklarını eğitmeleri ve temizlik ve namaz konusunu öğretmeleri, aklettikleri ve ihtilam ile hayza ulaştıkları halde bunu (yapmazlarsa) onları darbetmeleri ve 15 yaşını tamamladıklarında onların farzı yerine getirmeleri gerektiği bilgisi geçmektedir. Ardından bu kaynakta geçen bilgiye göre İbn Ömer'in: "Çocuğunu terbiye et çünkü sen, ona öğrettiğin şeylerden sorumlusun, o ise senin yaptığın iyilik ve onun sana yaptığı itaatten sorumludur." dediği bildirilmektedir. Begavî "Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun."⁵⁶⁵ âyetini vererek şu açıklamayı yapmaktadır: Onları ateşin azabından korumak; onlara dînî hükümleri öğretmek ve şer-i kanunları yerine getirmekle mümkündür. Devamında ise "Ailene namazı emret ve kendin de ona devam et."⁵⁶⁶ ve "Âilesine namaz ve zekâtı emrederdi."⁵⁶⁷ âyetlerini zikretmektedir. Ve âyette geçen ehil kelimesinde kastedilenin ümmetin tamamı olduğu gibi Peygamber'in ümmeti olduğu söylenmektedir.⁵⁶⁸

2.2.18. Heysemî'nin Rivâyeti

Heysemî (ö. 807/1405), hadîsi aşağıda verildiği şekilde nakletmektedir:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَرْبٍ الْوَاسِطِيُّ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ رَبِيعَةَ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ الْعَوْفِيُّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: عَلِّمُوا أَوْلَادَكُمْ الصَّلَاةَ إِذَا بَلَغُوا سَبْعًا، وَاضْرِبُوهُمْ عَلَيْهَا إِذَا بَلَغُوا عَشْرًا، وَفَرِّقُوا بَيْنَهُمْ فِي الْمَضَاجِعِ / Yedi yaşlarına ulaştıklarında çocuklarınıza namazı öğretin,

⁵⁶⁵ Tahrim, 66/6.

⁵⁶⁶ Tâhâ, 20/132.

⁵⁶⁷ Meryem, 19/55.

⁵⁶⁸ Begavî, Şerhü's-Sünne, 2/406-408.

on yaşlarına ulaştıkları zaman onları namaz için darbedin ve yataklarda onların arasını ayırın.⁵⁶⁹

Heysemî'den nakledilen yukarıdaki rivâyetin metni İbn Ebi'd-Dünyâ'nın dördüncü rivâyeti ile Bezzâr'ın rivâyetinin metniyle aynıdır. Söz konusu rivâyetin metninde “مَرُوا” fiili yerine “عَلِّمُوا” fiili geçmektedir. Çocuk mânâsında ise “أَوْلَاد” kelimesi zikredilmiştir. Çocuğa namazın öğretilmesi gereken yaş 7 iken namaz kılmaması halinde çocuğa uygulanacak yöntem 10 olarak zikredilmektedir.

Tablo 2.1: Rivâyetlerin Metinlerinde Geçen Lafız Farklılıkları

Rivâyeti Nakleden	مروا	علموا	صبي	غلام	اولاد	10	13	ضرب علي
İbn Ebî Şeybe								
1.Rivâyet	✓					✓		✓
2.Rivâyet	✓					✓		✓
Ahmed b. Hanbel	✓			✓		✓		✓
Dârimî		✓	✓			✓		✓
Ebû Dâvûd								
1.Rivâyet	✓		✓			✓		✓
2.Rivâyet	✓					✓		✓
Tirmizî		✓	✓			✓		✓
İbn Ebü'd-Dünyâ								

⁵⁶⁹ Heysemî, *Keşfu'l-estâr 'an zevâidi'l-Bezzâr*, 1/172, no: 341.

Tablo 2.1: Rivâyetlerin Metinlerinde Geçen Lafız Farklılıkları Devamı								
1.Rivâyet					✓	✓		✓
2.Rivâyet	✓		✓		✓	✓		✓
3.Rivâyet	✓					✓		✓
4.Rivâyet		✓			✓	✓		✓
Hâris b. Ebî Üsâme	✓						✓	✓
Bezzâr		✓			✓	✓		✓
Dûlâbî	✓				✓	✓		✓
İbn Huzeyme		✓	✓			✓		✓
Ukaylî	✓				✓	✓		✓
İbn Hibbân	✓					✓		✓
Taberânî								
1.Rivâyet		✓	✓			✓		✓
2.Rivâyet			✓			✓		✓
3.Rivâyet	✓			✓		✓		✓
4.Rivâyet	✓						✓	✓
Dârekutnî	✓						✓	✓
Hâkim en- Nîsâbûrî		✓	✓			✓		✓
Beyhakî		✓	✓			✓		✓

Tablo 2.1: Rivâyetlerin Metinlerinde Geçen Lafız Farklılıkları Devamı								
Begavî	✓		✓		✓	✓		✓
Heysemî		✓			✓	✓		✓

2.3. Değerlendirme

Çalışmanın ikinci bölümünde “Çocuğunuz (*sabî, evlâd, sıbyân, ğulâm*) yedi yaşına geldiği zaman ona namazı emredin (öğretin), on (on üç) yaşına geldiğinde namaz kılmaz ise darbedin.” rivâyetiyle metin analizi yapılarak hadîsin lafız ve anlam bütünlüğünün ne kadar muhafaza edildiği, zamanla anlam kaymasına uğrayıp uğramadığı tesbit edilmeye çalışılmıştır. Hadîs metinleri incelendiğinde bazı rivâyetlerin metinlerinin aynı olduğu bazılarında ise lafızlarda birtakım farklılıklar bulunduğu görülmektedir.

Dârimî, Tirmizî, İbn Ebi’-d-Dünyâ (4. rivâyet), Bezzâr, İbn Huzeyme, Taberânî (1. rivâyet), Hâkim en-Nîsâbûrî, Beyhakî ve Heysemî’nin naklettiği rivâyetlerde “عَلِّمُوا” fiilinin geçtiği görülmektedir. İbn Ebî Şeybe (1. ve 2. rivâyet), Ebû Dâvûd (1. ve 2. rivâyet), İbn Ebi’-d-Dünyâ (2. ve 3. rivâyet), Hâris b. Ebî Üsâme, Dûlâbî, Ukaylî, İbn Hibbân, Taberânî (3. ve 4. rivâyet), Dârekutnî ile Begavî’nin naklettiği rivâyetlerde “مُرُوا” fiili geçmektedir. Rivâyetlerde her ne kadar “عَلِّمُوا/Öğretin” ve “مُرُوا/emredin” fiilleri farklılık göstermişse de namazın emredilmesi veya öğretilmesi gereken yaş grubunun 7 olması ise rivâyetlerin metinlerinin hepsinde ortak olan noktadır.

İkinci bir husus ise rivâyetlerin metinlerinde çocuk mânâsına gelen farklı kelimelerin zikredilmiş olmasıdır. İbn Ebi’-d-Dünyâ (1. 2. ve 4.), Bezzâr, Dûlâbî, Ukaylî, Begavî ve Heysemî’nin naklettiği rivâyetlerde çocuk kelimesi “أَوْلَادٌ” lafzıyla zikredilmektedir. Dârimî, Ebû Dâvûd (1. rivâyet), Tirmizî, Huzeyme, Taberânî (1. ve 2. rivâyet), Hâkim en-Nîsâbûrî, Beyhakî ile Begavî’nin naklettiği rivâyetlerde “صَبِيٌّ” kelimesi bulunurken bu kelimenin çoğulu olan “صَبِيَّانٌ” kelimesi İbn Ebi’-d-Dünyâ’nın 2.

rivâyetinde bulunmaktadır. Çocuk mânâsında kullanılan “غُلامٌ” kelimesi ise Ahmed b. Hanbel ve Taberânî’nin (3. rivâyet) rivâyetlerinde geçmektedir. Rivâyetlerde geçen bu kelimeler çocuğu kasdetmekte ve hadîsin metninde herhangi bir anlam değişikliğine sebep olmamaktadır.

Üçüncü bir konu ise bazı rivâyetlerde çocuğun namazı kılmaması durumunda çocuğa bir yaptırımın uygulanması gereken yaş diliminin bazı rivâyetlerde 10, bazılarında ise 13 olarak geçmesidir. Hâris b. Ebî Üsâme, Taberânî (4. rivâyet) ve Dârekutnî’nin rivâyetlerinin metnlerinde 13 olarak diğer rivâyetlerde ise 10 olarak zikredilmektedir. Bununla birlikte rivâyetlerin hepsinde “ضرب” fiili “علي” harf-i cerr’i ile kullanılmıştır.

Rivâyetlerin metinleri birbiriyle mukayese edildiğinde bazı metinlerde ziyadenin olduğu görülmektedir. İnceleme sonucunda “7 yaşında çocuklara namazı emredin/öğretin, 10 yaşında kılmazlarsa darbedin.” kısmının bütün kaynaklarda geçtiği görülmektedir. “Yataklarda onların arasını ayırın.” ve “Sizden biriniz kölesini cariyesine veya işçisine nikâhladığı zaman, göbekten diz kapağına kadar olan avret bölgesinden hiç birşey göstermesin.” kısmının ise ziyâdeli olarak geldiği anlaşılmaktadır. Yapılan metin analizinde anlamı değiştirecek herhangi bir farklılığın olmadığını ve hadîsin metninin sağlam olduğunu söylemek mümkündür.

SONUÇ

Hız. Peygamber'in (s.a.s) sözleri, fiilleri ve takrirleri Müslümanların eğitim ve öğretim hayatında her daim yol gösterici olmuştur. Onun, çocukların namaz eğitimi ve öğretimiyle ilgili "Yedi yaşına gelince çocuklara namazı emredin, on yaşına gelince kılmazlarsa darbedin." sözü de, Müslüman ebeveynlerin dikkatlerini çekmiş ve hadîs üzerinden çok yönlü tartışmalar yapılmıştır. Tartışmaların bir kısmı hadîsin sıhhat değeri üzerine yapılan yorumları içerirken diğer bir kısmı ise hadîs metninde geçen "ضرب" fiilinin Türkçe'ye "dövmek" manasında çevirilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Oysaki Kur'ân-ı Kerim'de ve Nebevî eğitim metodunda çocuğun dövüldüğüne dair herhangi bir bulguya rastlanmamaktadır. Dolayısıyla hadîsin metninde geçen darebe fiiline dövmek mânâsını vermek, çocuğun dövülmesini savunmak, Kur'ân'a, sünnete, akla ve mantığa ters düşen bir durumdur.

Bu çalışmada "Yedi yaşına gelince çocuklara namazı emredin, on yaşına gelince kılmazlarsa darbedin." hadîsi sıhhati bakımından incelenmiştir. Birçok klasik kaynakta rivâyet edilen hadîsin sahih olduğu ve Tirmizi'nin de hadîs hakkında hasen sahih değerlendirmesini yaptığı görülmektedir. Hadîsin metin analizinin yapılmış olduğu ikinci bölümde ise anlamı değiştirecek büyük farklılıkların olmadığı, yedi yaşına gelmiş olan çocuğa namazın öğretilmesi ve kılmaması durumunda çocuğa bir yaptırımın uygulanması gerektiği anlaşılmaktadır.

Hadîs metninin ikinci bölümünde bulunan ve namazın kılınmaması halinde çocuğun darb edilmesinin ifade edildiği "ضرب" fiilinin hangi anlamlarda kullanıldığı araştırılmıştır. Nitekim üzerinde tartışılan söz konusu hadîste tartışmaların odağı genel olarak bu fiilin Türkçe'ye "dövmek mânâsında çevrilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Bazıları bu fiili dövmek olarak çevirirken bazıları ise; sıkıştırmak, zorlamak, terbiye etmek, empoze etmek olarak çevirmişlerdir. Kur'ân-ı Kerim'den, hadîslerden ve lügatlerden yapılan araştırma sonucunda hadîs için en uygun olan anlamın birşeyden men etmek, alıkoymak, zorlamak olduğu düşünülmektedir. Bir ceza şekli olan bu yöntemin günümüz eğitim sisteminde 2. Tür cezaya uygun olması ve uygulanıyor olması da önem arz etmektedir.

Eğitimde bireysel ihtiyaçlar ve gelişim göz önüne alınır. 7-10 yaş, gelişim dönemlerinden kritik dönem aralığındadır. Bu kritik dönemin gelişim açısından takibi eğitim sürecinin önemli bir parçasıdır. Eğitim süresince çocuğu dövmenin sonraki dönemlerde iz bırakması kaçınılmazdır. Dayakla ilgili görüşler genel bir çerçevede aktararak raporlanmıştır. Namaz eğitiminde dayakla ilgili olumlu ve olumsuz görüşler şarihler ve günümüz düşünürlerince de açığa çıkarılmıştır. Genel olarak değerlendirildiğinde namaz eğitiminde dayanın gelişim açısından olumsuz sonuçlar doğuracağı söylenebilir.

10-13 yaşına gelmiş olan bir çocuğa namazı kılmaması durumunda uygulanacak olan yaptırımlardan önce 7 yaşına kadar verilecek olan aile eğitiminin önemi kaçınılmazdır. 7 yaşına gelmiş bir çocuğa namazla ilgili herşey öğretildikten ve onlara örnek olunduktan sonra 3 yıllık bir süreç sonucunda ceza uygulanması gerektiği düşünülmektedir. Nitekim 7 ve 10 yaş arasında 3 yıllık bir süreç mevcuttur. Bu süreçte çocuğa örnek olunup temizlik, abdest, namaz öğretildikten sonra çocuğun namaz kılmaması durumunda ceza ilk değil son başvurulacak olan yöntemdir.

KAYNAKÇA

- Abdümühsin b. Hamd b. Abdullah b. Abdulğibâd el-Bedri, Şerh'ü Sünen-i Ebî Dâvûd, www.İslamweb.net.Erişim Tarihi 10.02.2023.
- Abdülazîz ed-Dihlevî, Şâh Veliyyillah Ahmed b. Abdirrahîm el-Ömerî el-Fârûkî, Bustânü'l-Muhaddisîn, trc. Ali Osman Koçkuzu, DİB Yayınları, Ankara, 1986.
- Abdûlmelik b. Bekir Abdullah Kâdî, Dîvânü's-sünen ve'l-âsâr, Zekât, Dâru'l-Hasen, Amman, 1415/1995.
- Abdürrezzâk es-San'ânî, Ebû Bekr b. Hemmâm b. Nâfi'el-Himyerî, Musannef, Merkezu'l-Buhûs, Dâru't-Ta'sîl.
- Abdürrezzâk es-San'ânî, Hemmâm b. Nâfi' Musannef, trc. Zekeriya Yıldız, Ocak Yayıncılık, İstanbul, 2013.
- Ahatlı, Erdinç "Utbe b. Gazvân", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul, 2012.
- Ahmed b. Hanbel, Kitâbü'l-İlel ve Ma'rifeti'r-Ricâl, Vasiyyullah b. Muhammed Abbas, 1-3, Beyrut-Riyad, 1408/1988.
- Ahmed b. Hanbel, Müsned, Şuayb el-Arnâvud-Adil Mürşit vd., Müessesetü'r-Risâle, 1421-2001.
- Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, Sünenü'l-Kübrâ, Haydarâbâd, 1352.
- Ahmed, Abdürrezzak el-Halefi, Mevsuatü'l-A'lam, Beyrut, 2006.
- Akcaoglu, Faik Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2019.
- Akdeniz, Emel Tuba *Klasik ve Edimsel Koşullanma*, On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Hizmet Doktora Programı.
- Akyüz, Ali Çocuk ve Namaz, Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, Ekim, 2002.
- Alâî, Ebû Saîd Salâhuddîn Halîl b. Keykeldî Câmî'u't-tahşîl fî ahkâmî'l-merâsîl, Hamdî Abdülmecîd es-Selefi, Âlemu'l-Kutub, Beyrût, 1407-1986.
- Alâî, İşaretü'l-Fevâidi'l-Mecmuah fi'i-İşareti ile'l-Ferâid'l-Mesmuah, Merzuk b. Heyas Âli Merzuk ez-Zahrânî, Mektebetül-Ulûm vel-Hukm, 2004-1425.
- Altuntaş, Halil - Şahin, Muzaffer Diyanet İşleri Başkanlığı Kurân-ı Kerim Meali, TDV Yayınları, Ankara, 2009.

- Ay, Mehmet Emin Din Eğitiminde Mükâfat ve Ceza, İzmir, 1994.
- Aydınlı, Abdullah İbn Râhûye, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1999.
- Aynî, Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed Umdetü'l-kâfî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî, Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır, 1972.
- Bâcî, Ebû'l-Velîd Süleymân b. Halef b. Sa'd et-Ta'dîl ve'l-cerh, Ebû Lübâbe Huseyn, Dâru'l-livâ, Riyâd, 1986/1406.
- Bağlı, Mazhar "Türk Modernleşmesi Bağlamında Hukuk ve Yargılama", Çocuk Yargılaması, II." Ulusal Çocuk ve Suç Sempozyumu Bildiriler, Türkiye'de Çocuklara Yeniden Özgürlük Vakfı, Ankara, 2003.
- Bahçekapılı, Mehmet Peygamberimiz ve Çocuk, DİB Yayınları, Ankara, 2020.
- Begavî, Abdullah b. Muhammed b. Abdilazîz b. el-Merzübân Mu'cemü's-sahâbe, thk. Muhammedü'l-Emin b. Muhammed el-Caknî, nşr. Mektebet-ü Dâru'l-Beyân, Kuveyt, 2000.
- Begavî, el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' Şerhu's-sünne, Şuayb el-Arnâvud-Muhammed Züheyr e's-Şaveys, Mektebetü'l İslâmî, Dimeşk, Beyrut, 1983.
- Belâzürî, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd Ensâbü'l-eşrâf, Süheyl Zekkâr, Riyâd Ziriklî Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1417.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî es-Sünen-ü's-Sağır, Abdülmütî Emîn Kal'ecî, Camiatüd-Dirasatıl-İslamiyye, Pakistan, 1410-1989.
- Bezzâr, Ahmed b. Amr b. Abdulhalik b. Hallâd b. Ubeydullah Mûsne-dü'l-Bezzâr, Mahfûzurrahman Zeynullah vd., Mektebe-tü'l-Ulûm ve'l-Hikem, Medine-i Münevvere, 1988.
- Bilgiz, Musa Hayırlı Çocuk Yetiştirmenin Temel İlkeleri, Beyan Yayınları, İstanbul, 2006.
- Bilici, Ali Baz 0-6 Yaş Grubu Çocuklarda Dînî Gelişim Süreci ve Din Eğitimi, Dokuz Eylûl Üniversitesi, İzmir, 2014.
- Bilmen, Ömer Nasuhi Hukuk-ı İslâmîyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu, Bilmen Yayınevi-Serdar Bilmen, İstanbul, 1985.

- Bozova, Raziye Naslar Çerçevesinde Dövmeye Meselesi ve Kadınların Dövülmesi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, 2016.
- Buhârî, Camiü's-Sahih, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî Tarihu'l-Kebîr, Dâiretü'l-Me'arif Osmaniyye, Haydarabad.
- Buhârî, Sahîh, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- Buhârî, Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve şerhi, mlf. Zeynü'd-dîn Ahmed b. Ahmed b. Abdi'l-Latîfî'z-Zebidi, trc. Kâmil Miras, DİB Yayınları, Ankara, 1983.
- Buhârî, Sahihu'l-Buhârî, Mustafa Deyyib el-Begâ, Dar-u İbn Kesir-Dâru'l-Yemame, Dimeşk.
- Buhârî, Târîhu'l-Kebîr, 1-8, Haydarâbâd, trs.
- Buhârî, Târîhu'l-Kebîr, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1986.
- Buhârî, Târîhu'l-Kebîr, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.
- Buhârî, Târîhu'l-Kebîr, Muhammed Abdülmü'îd Hân, Dâiretü'l-Me'ârifî'l-Osmâniyye, Dekken, ts..
- Buhârî, Târîhu'l-kebir, Seyyid Hişâm en-Nedvî, Dâru'l-fikr, Beyrut, ts..
- Buhârî, Tarihu'l-Kebîr, Mektebe Dâru't-Türâs, Kahire, 1976.
- Buhârî, Tarihu's-Sağîr, Mektebe Dâru't-Türâs, Kahire, 1976.
- Canan, "Enes b. Mâlik", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/enes-b-malik> (08.03.2024).
- Canan, İbrâhîm "ENES b. MÂLİK", TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1995.
- Canan, İbrâhîm Kur'ân'da Çocuk, Cihan Yayınları, Umumî Neşriyat, İstanbul, 1984.
- Canlı, Mustafa Yüzakı Dergisi, Ağustos, 2018; <https://www.islamveihisan.com>. Erişim tarihi 12.02.2023.
- Çelik, Ömer – Öztürk, Mustafa - Kaya, Murat Üsve-i Hasene, Erkam Yayınları, İstanbul, 2013.
- Dârekutnî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed Sünen, Seyyid Haşim Yemâî el-Medenî, Dâru'l-marife, Beyrut, 1386-1966.
- Dârekutnî, Sünen, Şuayb el-Arnâvud, nşr. Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1424.

- Dârimî, Abdullah b. Abdîrrahmân b. el-Fazl Sünen, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- Dâvûdî, Şemsüddin Muhammed b. Ali b. Ahmed, Tabakâtü'l-Müfessirîn, Ali Muhammed Ömer, Matbaatü'l-İstiklâlî'l-Kübrâ, Kahire 1972.
- Dayhan, Ahmet Tahir *Çocuğun Namaz Eğitimi ile İlgili Bir Hadîs Tahlîlinin Tahlîli*, Marife, yıl 3, sayı 2, 2003.
- Dobson, James Ağaç Yaşken Eğilir, Beyaz Balina Yayınları, İstanbul, 2004.
- Dölek, Âyetlerde ve Hadîslerde Helâlden Kazanmak ve Helâlden İnfâk Etmek, Kitap Dünyası Yayınları, İstanbul, 2022.
- Dûlâbî, Ebû Bişr Muhammed b. Ahmed b. Hammad b. Said b. Müslim el Ensari er-Razi, el- Künye ve'l Esmâ-u, thk. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fariyabi, Dar-u İbn-ü Hazm, Beyrut-Lübnan, 1421.
- Duman, M. Zeki Kur'ân-ı Kerîm'de Âdab-ı Muâşeret ve Görgü Kuralları, İpek Yayınları, İstanbul, 1986.
- Ebû Amr Nureddin bin Ali bin Abdullah el-Sada'i el-Vasabi, Tuhfet el-Lebib, Muhammed b. Abdullah el-İmam, Mektebet-ü İbn Abbas li'n-Neşrî ve't-Tevzi`, Mısır, 1431-2010.
- Ebû Bekir b. Abdullah b. Ebû Şeybe, Musannef, Kemâl Yusûf el-Hût, Riyad, Mektebetü'r-Rüşd, 1409.
- Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, Sünen, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- Ebû Dâvûd, , Sünen, Muhyiddîn Abdilhamid, Dâru'l-fikr, yy., ts..
- Ebû Dâvûd, Suûlâtü Ebû Ubeyd el-Âcürri li Ebû Dâvûd fi'l-Cerh ve't-Ta'dîl, Muhammed Ali Kâsım el-Umerî, İhyaü't-Türasi'l-İslâmi, Medine, 1979.
- Ebû Dâvûd, Suûlâtü Ebû Ubeyd el-Âcirî Ebâ Dâvud es-Sicistânî fi'l-Cerh ve't-Ta'dîl, Muhammed Ali Kasım el-Umerî, 'İmâdetu'l-Bahsi'l-İlmî, Medine-i Münevver, 1403/1983.
- Ebû Dâvûd, Sünen, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- Ebû Dâvûd, Sünen-i Ebû Dâvûd ve Tercemesi, trc. İbrâhim Koçaşlı, Erkam Yayınları.
- Ebû Dâvûd, Sünen-i Ebû Dâvûd ve Tercemesi, trc. İbrâhim Koçaşlı, Milli Gazete Yayınları, İstanbul, 1983.

- Ebû Nuaym el-İsfahânî, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk Hilyetü'l-Evliyâ' ve Tabakâtü'l-Asfiya, 1-5, Dâru'l-Kutûbi'l-İlmiyye, Beyrut, 1988-1409.
- Ebû Nuaym el-İsfahânî, Hilyetü'l-Evliyâ' ve Tabakâtü'l-Asfiyâ, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2007.
- Ebû Zür'a er-Râzî, Ubeydullah b. Abdilkerîm b. Yezîd Ebû Zür'a er-Râzî ve Cuhûdehû fi's-Sunneti'n-Nebeviyye.
- Ebû'l-Tayyîb Nâif Salâh b. Ali el-Mansûrî, İrşâd el-Kâsî vâlidânî ilâ Terâcim Şuyûh-u Taberânî, Sa'd b. Abdullah el-Humeyd, Dâu'l- Keyân-Riyâz, Mektebet-ü İbn Teymiyye-el-İmârât.
- el-Fahru er-Râzî, Tefsîru'l-Kebîr, Mektebü Tahkîku Dâr-i İhyâi Turâsi'l Ârâbî, Beyrut-Lübnan.
- Ensârî, Ahmed b. Abdullah Hazrecî, Hulâsatu Tezhibi Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Rical, Mektebetü'l-Matbuati'l-İslâmiyye, Beyrut, 1979.
- Ertürk, Mustafa *Çocuğun Dînî Eğitiminde Kullanılan Bir Hadîs ve Tahlîli*, Marife, yıl 2, sayı 2, 2002.
- Fâsî, Ebû't-Tayyib Takıyyüddîn Muhammed b. Ahmed b. Alî el-Hasenî el-'İkdü's-Semîn fî Târîhi'l-Beledi'l-Emîn, Muhammed Abdulkadir Ata, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998.
- Fîrûzâbâdî, Mecdüddîn Ya'kub b. Muhammed el-Kâmûsü'l-Muhît, Mektebü Tahkîk-u et'Turâsu fî Müessesetü'r-Risâle, Müessesetü'r-risâle li't-tabâ'ati ve'n-neşri ve't-tevzî, Beyrut-Lübnan, 2005.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Ahmed et-Tûsî İhyâ-ü Ulûmi'd-Dîn, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1977.
- Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed en-Nîsâbûrî, el-Müstedrek ale's-Sahîhayn, Mustafa Abdulkadir Ata, Dârü Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1411-1990.
- Halîfe b. Hayyât, Tarihu Halife b. Hayyât, trc. Abdullah Bakır, Bizim Büro Basımevi, Ankara, 2008.
- Hamidi, Muhammed Gelenekselci ve Modernist Paradigmalar Kıskaçında imam Şâfîî, M. Mahfuz Söylemez, Araştırma Yayınları, Ankara, 2014.

- Hâris b. Ebû Üsâme, Ebû Muhammed b. Muhammed b. Dâhir et-Temîmî, Buğyetü'l-Bâhis an zevâ'idî Müsnedi'l-Hâris, Hüseyin Ahmed Salih el-Barikî, nşr. Merkez Hadimetü's-Sünneti ve's-Siretü'l-Nebeviyyeti, Medine-i Münevvere, 1413-1992.
- Hatîb el-Bağdadi, Ebû Bekr el-Hatîb Ahmed b. Ali b. Sabit Târîhu Bağdâd ev Medîneti's-Selâm; Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.
- Hatîb el-Bağdâdî, el-Câmi' li-Ahlâkı'r-Râvî ve Âdâbi's-Sâmi', Beyrut, 1416/1996.
- Hatîb el-Bağdâdî, el-Kifâye, Ebû Abdullah es-Sevratî-İbrâhim Hamdî el-Medenî, el-Mektebetü'l-ilmîyye, Medine, ts.
- Hatîb el-Bağdâdî, Şerefü ashâbi'l-hadîs, M. Said Hatiboğlu, Ankara, 1991.
- Hatîb el-Bağdâdî, Târîh-u Bağdâd ev Medînetü'sselam, Dâru'l-fikr, Beyrut.
- Hatîb el-Bağdâdî, Târîhu Bağdâd, Beşşar Avvâd Ma'ruf, Dâru'l-Garbî İslâmî, Beyrût, 1422-2002.
- Hatîb el-Bağdâdî, Târîhu Bağdâd, Beşşar Avvâd Ma'rûf, Darü'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 2001.
- Hatîb el-Bağdâdî, Târîhu Bağdâd, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, tsz.
- Hatîb el-Bağdâdî, Târîhu Bağdâd, Medinetü'l Münevvere, Mektebet'ül Selefiyye, 9, 440.
- Hatîb el-Bağdâdî, Târîhu Bağdad, Mustafa Abdulkadir Ata, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1417.
- Heyet, Hadîslerle İslâm, DİB Yayınları, Ankara, 2014.
- Heysemî, Nureddîn Ali b. Ebû Bekr b. Süleyman, Keşfu'l-estâr 'an zevâidi'l-Bezzâr, Habîburrahman el-A'zamî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1399-1979.
- Hökelekli, Hayati "Çocuk", TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1993.
- İbn Abdülberr en-Nemerî, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed el-İntikâ' fî fezâili's-selâseti'l-eimmeti'l-fukahâi Malik b. Enes el-Asbahi el-Medeni, Muhammed b. İdris eş-Şâfiî el-Muttalibi, Ebû Hanîfe Numan b. Sabit el-Kufî, Dârü'l-Beşairi'l-islâmiyye, 1997.
- İbn Abdülberr en-Nemerî, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed el-İstiâb fî Ma'rifeti'l-Ashâb, Dâru'l-'Alâm, yy., 2002.
- İbn Abdülberr en-Nemerî, el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-ashâb, Dâru'l-Marife, Beyrut, 2012.

- İbn Abdülberr en-Nemerî, el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-ashâb, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî, nşr. Dâru'l-Ceyl, Beyrut, 1992.
- İbn Abdülberr, el-İstiab fî Marifeti'l Ashab, thk. Adil Mürşit, 2002.
- İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullah b. Abdillâh el-Cürcânî, el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl, thk. Ahmed Âdil Abdülmevcûd vd. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1418.
- İbn Adî, el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl, Beyrut, 1988.
- İbn Adî, el-Kâmil fî'd-Düefâi'r-Ricâl, thk. Yahya Muhtar Gazâvî, 1-7, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1409/1988.
- İbn Adî, el-Kâmil, Adil Ahmed Abdülmevcûd vd., Beyrut, ts., Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye.
- İbn Asâkir, Ebû'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin, Târîhu Dımaşk, Amr Garama el-'amrevî, Dâru'l-Fikr li't-tabağati ve'n-Neşri ve't-tevzi', 1995.
- İbn Asâkir, Tebyînü Kezibi'l-Müfterî Fîmâ Nüsibe ile'l-İmâm Ebi'l-Haseni'l-Eş'arî, Muhammed Zahid el-Kevserî, el-Mektebetü'l-Ezheriyye, Kahire, t.y., ,
- İbn Ebî Ya'la, Tabakâtü'l-Hanâbile, Abdurrahman b. Süleyman el-Useymin, Mektebetü'l-Melîk, Riyâd.
- İbn Ebû Hâtım, Cerh ve't-ta'dîl, Beyrut, Dâru ihyai't-türasi'l-Arabî, 1952.
- İbn Ebû Hâtım, Cerh ve't-Ta'dîl, Haydarabad, 1952.
- İbn Ebû Hâtım, Cerh ve't-ta'dîl, İhyâu't-türasi'l-Arabî, Beyrut, 1372-1952.
- İbn Ebû Hâtım, Cerh ve't-ta'dîl, 1-9, Haydarâbâd 1371-1373/1952-1953.
- İbn Ebû Hâtım, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî Cerh ve't-ta'dîl, Beyrut Dâru'lKütübi'l-İlmiyye, 1371.
- İbn Ebû Ya'lâ, Muhammed b. Muhammed b. el-Hüseyin, Tabakâtü'l-Hanâbile, Muhammed Hamid el-Faki, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut.
- İbn Ebû'd-Dünyâ, Abdullah b. Muhammed b. Ubeyd b. Süfyân b. Kays en-Nafaka ale'l-iyâl, Necmüddin Abdurrahman Half, Dâru İbni'l-Kayyim, Suudi Arabistan, 1410/1990.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe, Dâru'lKütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2005.
- İbn Hacer el-Askalanî, el-İsâbe fî Temyizi's-Sahâbe, Beyrut.

- İbn Hacer el-Askalanî, el-Mu'cemü'l-müfehres ev tecrîdü 'esânîdi'l-kütübi'l-meşhûra ve'l-'eczâi'l-mensûra, thk. Muhammed Şekkûr el-Meyâdinî, Beyrut, Müessesetü'rRisâle, 1418.
- İbn Hacer el-Askalanî, Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-imâm Ebî Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, İltizam Abdurrahman Muhammed, Beyrut, 1988.
- İbn Hacer el-Askalanî, Lisânü'l-Mîzân, Abdulfettah Ebû Gudde, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmîyye, 2002.
- İbn Hacer el-Askalanî, Şeyhul İslâm Şihabuddin Ahmed b. Ali b. Hacer, Tehzîbü't-Tehzîb, Dâru'l-fikr, 1-14, Beyrut, 1984.
- İbn Hacer el-Askalanî, Ta'rifu Ehli'-Takdîs, Ürdün, ts.
- İbn Hacer el-Askalanî, Takrîbü't-Tehzîb, Muhammed Avvâme, Dâru'r-Reşîd, Haleb, 1991.
- İbn Hacer el-Askalanî, Takrîbü't-Tehzîb, Mustafa Abdulkadir Ata, Beyrut 1995.
- İbn Hacer el-Askalanî, Tehzîbü't-Tehzîb, 1-4, İbrâhim Zeybek-Adil Mürşit, Müessesetü'r-Risale, yy.,tsz.
- İbn Hacer el-Askalanî, Tehzîbü't-tehzîb, 1-12, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1991.
- İbn Hacer el-Askalanî, Tehzîbü't-Tehzîb, Beyrut, 1996.
- İbn Hacer el-Askalanî, Tehzîbü't-Tehzîb, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1984.
- İbn Hacer el-Askalanî, Tehzîbü't-Tehzîb, Matba'atü Meclisi Dâireti'l-Me'ârifî'n-Nizâmiyye, Dekken, 1325.
- İbn Hacer el-Askalanî, Tehzîbü't-Tehzîb, Matbaatü Meclisi Dâireti'l-Maarif, Haydarabad, 1910.
- İbn Haldûn, Mukaddime, Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, ts.
- İbn Haldûn, Mukaddime, Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul-1988.
- İbn Hallikân, Ebû'l-Abbas Şemseddin Ahmed b. Muhammed, Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâu ebnâi'z-zaman, Dâru Sadr, Beyrut, 1978.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd Esmâ'us Sahâbe ve Mali Kulli Vahid minhum minel Aded, tahk. Mes'ud Abdulhamid el-Sa'dani, Kahire.

- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Ahmed Kitabu's-sikât, Seyyid Şerifuddîn Ahmed, Suriye, 1975.
- İbn Hibbân, el-Mecrûhîn, 1-3, Halep, tsz.
- İbn Hibbân, Kitâbü'l-mecrûhîn mine'l-muhaddisîn ve'd-du'afâ' ve'l-metrûkîn, Hamdi Abdülmecid Es Selefi, nşr. Darü'Sümei'î li'n-Neşri ve't-Tevzî', Riyâd, 1420.
- İbn Hibbân, Kitâbü's-Sikât, 1-9, Haydarâbâd 1393-1399/1973-1979.
- İbn Hibbân, Meşâhîru 'ulemâ'î'l-emsâr ve a'lâmü 'ulemâ'î'l-aktâr, Merzuk Ali İbrâhim, Dâru'l-vefâi li't-tabağati ve'n-neşri ve't-tevzî', Mensura, 1411-1991.
- İbn Hibbân, Meşâhîru Ulemâ'î'l-emsâr, Maufred Fleischhammer, Dâru'l-Kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1959.
- İbn Hibbân, Sikât, es-Seyyid Şerifüddin Ahmed, Dâru'l-fikir, Beyrut 1975-1390.
- İbn Hibbân, Sikât, Müessesetü Kütübi's-Selefiyye, y.y.
- İbn Hibbân, Târîhu's-Sikat, es-Sikat mine's-Sahâbe ve'T-âbi'în ve Etbâ'î't-Tâbi'în, Abdülmü'tî el-Kal'acî, Beyrut, 1984.
- İbn Kâdi Şühbe, Ebü's-Sıdk Takıyyüddin Ebû Bekr b. Ahmed Tabakâtü'l-fukahai's-Şâfiyye, thk. Hâfız Abdu'l-Alîm Hân, Beyrut, 1407.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Dav' b. Kesîr, et-Tekmîl fî Ma'rifeti's-sikât ve'z-zu'afâ ve'l-mecâhîl, Şadi b. Muhammed b. Sâlim Âli Nu'man, Merkezu'l-Nu'man li'l-Buhûsi ve'd-derâsâtî'l-İslâmiyye ve tahkiki'l-turâsi ve't-terceme, Yemen, 2011.
- İbn Kesîr, el-Bidaye ve'n-nihaye, trc. Mehmet Keskin, İstanbul, 2000.
- İbn Kesîr, Tabakâtü's-Şâfiyyin, Ahmed Ömer Hâşim-Muhammed Zeynihim Muhammed Azb, Mektebetü's-sikâfeti'd-dîniyye, 1413-1993.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, Sünen, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- İbn Maîn, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ, Târîhu İbn Maîn, Rivâyetü'd-Dûrî, Mekke, 1979.
- İbn Manzûr, Cemâleddin Muhammed b. Mükerrrem b. Ali El-Ensâri Muhtasaru Tarihi Dımaşk li-İbn Asakir, Ruhiyye en-Nehhas, Riyad Abdülhamid Murad, Muhammed Muti' El-Hafız, Dâru'l-fikr, Dımeşk, Sûriye, 1402-1984.

- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mûkerrem b. Alî b. Ahmed Lisânu'l-Arab, Dârü Sadr, Beyrût, 1414.
- İbn Mencûye el-İsbahânî, Ricâlu Sahîhi'l-Müslim, Abdullah el-Leysî, Darü'l-Ma'rife, Beyrut, 1, 54.
- İbn Nedîm, Ebû'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kûb İshâk, el-Fihrist, Rızâ Teceddîd.
- İbn Nukta, Ebû Bekr Muînüddîn Muhammed b. Abdilganî b. Ebî Bekr b. Şücâ' et-Takyîd li-ma'rifeti ruvâtî's-sünen ve'l-mesânîd, Kemâl Yusûf Hût, Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1988.
- İbn Sa'd, Tabakât, Ali Muhammed Ömer, Mektebe Hancı, Kahire, 2001-1421.
- İbn Sa'd, Tabakâtü'l-Kübrâ, İhsan Abbas, Dârü Sadr, Beyrut, 1968.
- İbn Sa'd, Tabakâtü'l-Kübrâ, Muhammed Abdulkadir Ata, Dârü'l Kütubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1990.
- İbn Sa'd, Kitâbu Tabakâtü'l-kebîr, Ali Muhammed, Mektebetü'l-Hancî, Kâhire, 2001.
- İbn Sa'd, Tabakâtü'l-Kübrâ, Beyrut, 1966.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Menî' Tabakâtü'l-Kübrâ el-Kısmü'l-Mütemmim li-tâbi'î ehli'l-Medîne ve min ba'dihim, Ziyâd Muhammed Mansûr, Mektebetü'l-'Ulûm ve'l-Hikem, Medine, 1408.
- İbn-i Sina, Kitabu's-Siyase, Ali Muhammed İsbir, Bidâyât, Suriye, 2007.
- İbnu'l Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî el-Kabsu fi Şerh-i Muvatta Malik b. Enes, Muhammed Abdullah Velid Kerim, Darü'l-Garbî İslâmî, 1992.
- İbnu'l Esîr, Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed Üstü'l-Gâbe fî Tehzîbu't-Tehzîb Ma'rifeti's-Sahâbe, 1-8, Dârü'l-Kutûbi'l-İlmiyye, Beyrut, tsz.
- İbnu'l İmâd, Şezerâtu'z-Zeheb fî Ahbâri men Zeheb, 1-10, Abdulkadir el-Arnâvut – Muhammed el-Arnâvut, Dar-u İbn Kesîr, Beyrut, 1986.
- İbnu'l-Cevzî, Sıfatü's-Safve, Ahmed b. Ali, Dârü'l-Hadîs, Kahire-Mısır, 1421.
- İbnu'l-İmâd, Şezeratu'z-Zeheb, Abdulkadir Arnaud, Dimaşk, 1406.
- İbnul-İ'mad, Şezerat'üz-Zeheb fi Ahbari min Zeheb, Mahmudul Arnâvudî, Beyrut, Dârü İbn Kesîr, 1986.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Abdurrahman, Kitâbü'd-Duafâi ve'l-Metrûkîn, Beyrut, 1406.

- İbnü'l-Cevzî, Kitâbü'd-Du'afâ' ve'l-Metrûkîn, Ebü'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî, Beyrut, 1986.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed eş-Şeybânî Üsdü'l-gabe fî Ma'rifeti's-sahâbe, Matbaatu'l-Vehbiyye, Kahire, 1280.
- İbnü'l-Kattân, Ebü'l-Hasen Ali el-Fâsî, Beyânü'l-Vehmi ve'l-Îhâmi'l-Vâkıayni fî Kitâbi'l-Ahkâm, Hüseyin Ayt Said, Dârü Tayyibe, Riyad, 1997.
- İbnü'n-Nedîm, Ebü'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kub İshâk b. Muhammed b. İshâk el-Fihrist, İbrâhim Ramazan, Dârü'l Ma'rife, Beyrut, 1997.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemaleddin Abdurrahman b. Ali, el-Müntazam fî tarihi'l-mülûk ve'l-ümem, Muhammed Abdülkadir Ata, Mustafa Abdülkadir Ata, Nuaym Zerzevir, Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1992.
- İbnü'l-İmâd, Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî Şezerâtü'zzeheb fî ahhbâri men zeheb, Dârü'l-ihyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut.
- İbrâhim el-Kaysî, Emâlîu'l-Mehâmilî, Dârü'l İbn Kaymer, 1991.
- İbrâhim Mustafa vd., Mu'cemü'l-Vasit, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1986.
- İclî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih Ma'rifetü's-sikât min ricâli ehli'l-'ilm ve'l-hadîs ve mine'd-du'afâ' ve zikri mezâbihim ve ahhbârihim, thk. Abdülalîm Abdülazîm el-Bestevî, Mektebetü'd-Dâr, Medine, 1405.
- İclî, Marifetü's-sikât, thk: Abdülalîm Abdülazîm el-Büstevî, Medine, Mektebetü'd-dâr, 1985.
- İmam Suyuti, el-Camiü's-Sağir Muhtasarı, Tecüme ve şerhi, İsmail Mutlu-Şaban Döğen-Abdulaziz Hatip, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 2008.
- İsmâil b. Muhammed b. el-Fazl et-Teymî et-Talhî el-İsfahânî, Siyerü's-selefi's-sâlihîn, Kerim b. Halemi b. Ferhat b. Ahmed, Dârü'r-Râyeh li'n-neşri ve't-tevzi', Riyâd, ts..
- Kalay, M. Şerafeddin Asrı Saadet'te ve Günümüzde Çocuklar, Tahlil Yayınları, İstanbul, 2011.
- Kandemir, "Devrakî, Ahmed b. İbrâhim", TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1994.
- Kandemir, 'Ebû Hureyre', TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1994.
- Kandemir, 'Hâkim en-Nîsâbü'rî', TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1997.

Kandemir, es-Sünen, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 2010.

Kandemir, M. Yaşar "Esam, Ebü'l-Abbas", TDV İslâm Ansiklopedisi, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1995.

Kandemir, Mehmet Yaşar- Çakan, İsmail Lütfi - Küçük, Raşit Riyâzü's-Sâlihîn Peygamberimizden Hayat Ölçüleri, Erkam yayınları, İstanbul, 2011.

Karaman, Hayrettin vd., Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir, DİB Yayınları, Ankara, 2007.

Kardâvî, Yusuf Temel Nitelikleriyle İslâm, trc. İbrâhim Sarmış, Selam Yayınevi, Konya, 1986.

Kazan, Tahsin Namazın Terki Nedeniyle Çocuğun Dövülmesini İfade Eden Rivayetin Farklı Yorumlanması, Iğdır Üniversitesi İ.F. Dergisi, sayı 14, Ekim, 2019

Kazıcı, Ziya Halis Ayhan "Tâlim ve Terbiye" TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 2010.

Kehhâle, Ömer Rıza, Mu'cemü'l-Müellifîn Terâcimü Musannifi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Matbaatü't-Terakkî, Dimaşk, 1961.

Kelâbâzî, Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed b. Hüseyin, Ricâlu Sahîhi'l-Buhârî: el-Hidâye ve'l-İrşâd, Abdullah Leysi, Dârü'lma'rife, Beyrut, 1987.

Kettanî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ebil Feyz er-Risaletü'l Müstetrafe, Dârü'l Beşairü'l-İslâmiyye, 2000.

Kevserî, Muhammed Zâhid b. el-Hasen, en-Nüketü't-Tarîfe fi't-Tahaddüs'an Rudûdi İbn Ebî Şeybe alâ Ebî Hanîfe, Matbaatü'l-Envâr, Kahire, 1356.

Kılavuz, M. Akif Anne Baba Örnek Davranışlarının Çocukların ve Ergenlerin Dinî Kişiliğinin Oluşumuna Etkileri, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.

Kınalızâde, Ali Çelebi Ahlâk-ı Alâ'î, Mustafa Koç, Klasik Yayınları, İstanbul, 2007.

Köklü, Receb Hâkim en-Nîsâbü'rî ve Ma'rifetü ulûmi'l-hadîs'in Hadîs Usulü Tarihindeki Yeri, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Samsun, 2023.

Köse, Saffet 'İbn Abdulhakem, Ebû Abdullah', TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1999.

<https://dinhizmetleri.diyanet.gov.tr/kategoriler/yayinlarimiz/hutbeler/t%C3%BCrk%C3%A7e> (Gözümün Nuru Namaz, Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 12.04. 2024 tarihli Cuma Hutbesi).

- Ma'rûf, Beşşâr Avvâd Şuayb el-Arnâût, Tahrirü Takribi't-Tehzîb, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1997.
- Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir, el-Muvatta, Muhammed Mustafa el-Azam, Müessesetü Zâyid b. Sultan Âl Nehyân li'l-A`mâl, 2004.
- Merâğî, Ahmet Mustafa Tefsîru Merâğî, Şirketü Matbaatü ve Mektebetü Mustafa el Bâkî el-Halebî, Mısır, 1946.
- Merzûk b. Hiyas Âlu Merzûk ez-Zehrânî, Şerh-u Müsnedi'd-Dârimî, Bedven, 2021.
- Mizzî, Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâ-i'r-Ricâl, Beşşâr Avvad Maruf, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1400-1980.
- Moğultay b. Kılıç, Ebû Abdillâh Alâüddîn b. Abdillâh İkmâlû Tehzîbi'l-Kemâl, Ebû Abdurrahman b. Âdil b. Muhammed-Ebû Muhammed Usame b. İbrâhim, el-Fâruku'l-hadîse li't-Tabağati ne'n-neşr, 1422-2001.
- Moğultay b. Kılıç, İkmâlû Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-ricâl, thk. Ebû Abdurrahman Adil b. Muhammed-Ebû Muhammed Usame b. İbrâhim, el-Fâruku'l-hadîse li't-Tabâğati ve'n-neşr, 2001.
- Muhammed Ali b. Sıddîk, Sahifeta Amr b. Şuayb ve Behz b. Hakîm inde'l-muhaddisîn ve'lfukahâ, Rabat, Vezaratü'l-evkâf ve Şuûni'l-İslâmiyye, 1992.
- Muhammed b. Amr b. Mûsâ el-Ukaylî, ed-Duafa-i'l-Kebîr, Abdu'l Mu'ti Emin el-Kal'aci, Dârü'l-Mektebetü'l İlmiyye, Beyrut.
- Muhammed b. Ebibekir b. Abdulkadir er-Razi, Muhtaru's-Sihah, Beyrut-Lübnan.
- Muhammed b. İshâk b. Huzeyme, Sahih, thk. Muhammed Mustafa el-Azami, Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut, 2003.
- Muhammed b. İshâk b. Muhammed el-İsfahânî ibn Mende, Ma'rifetü's-sahâbe, Amir Hasan Sabri, Metbû'ati'l-Câmi'ati'l-İmârâti'l-Arabiyye, 2005.
- Muhammed b. Sa'd b. Menî', Tabakâtü'l-Kübrâ, İhsân Abbâs, Dâru Sadr, Beyrût, 1968.
- İbn Sa'd, Kitâbü't-Tabakâtü'l-Kebir, trc. Adnan Demircan vd., Siyer Yayınları, İstanbul, 2015.
- Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî, Reddû'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr fî Şerhi Tenvîri'l-Ebsâr, Beyrut, 1386.

- Muhammed Nâsiruddîn Elbânî, İrvâü'l-Galîl fî Tahrîci Ehâdis-i Menârî's-Sebîl, Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1405-1985.
- Muînüddîn Muhammed b. Abdilganî b. Ebî Bekr b. Şücâ', et-Takyîd li-ma'rifeti ruvâtî's-sünen ve'l-mesânîd, Kemâl Yusûf Hût, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1408-1988.
- Mustafa b. Sa'd b. Abduh er-Ruheybânî, Metâlibu Uli'n-nuhâ fî şerhi Gâyeti'l-müntehâ, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1415/1994.
- Münzirî, Ebû Muhammed Zekiyyüddîn Abdülazîm b. Abdilkavî b. Abdillâh Muhtasarü Sünen-i Ebî Dâvûd, Düzenleyen ve yorumlayan: Ebû Musab Muhammed Subhi bin Hasan Hallak, Mektebetü'l-Mearif li'n-neşri ve't-tevzî` Riyad, 2010.
- Müslim b. Haccac, Sahih, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- Naim, Ahmed Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi, DİB Yay., Ankara, 1976.
- Nayef b. Salah b. Ali el-Mansûrî, İrşad el-Kasî ve'd-dânî ila Terâcim Şuyûhi't-Taberânî, Sa'd b. Abdullah el-Hamîd, Dâru'l-Kiyâb, Riyad.
- Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî Tesmiyetü Meşâyîğu Ebî Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesai ve zekere'l-Müdellesîn, eş-Şerif Hâtim b. Ârif el-Avnî, Dârü âlimu'l-Fevâid, Mekketü'l-Mükerreme, 1423.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ, el-Mecmû (Şerhu'l-Mühezzeb), Beyrut, 1996.
- Nevrî, Ebû'l-Me'âtî Ahmed Abdürezzâk ve Mahmûd Muhammed Halîl, Mevsû'atü akvâlî'l-İmâm Ahmed b. Hanbel fî ricâli'l-hadîs ve ilelihi, 'Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1997.
- Nur Seyf, Ahmed Muhammed Mevsû'atü'l-Hadâreti'l-İslâmiyye, Ammân, 1993.
- Öymen, Hıfzurrahman Raşit İslamiyette Öğretim ve Eğitim Hareketleri, Ankara Üniversitesi İ.F. Dergisi, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1963.
- Özafşar, Mehmet Emin "Veki' b. Cerrâh", TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 2013.
- Özdemir, Veysel Abdullah b. Amr ve es-Sahîfetü's-Sâdıkası, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 2008.
- Özdemir, Abdullah b. Amr ve es-Sahîfetü's-Sâdıkası, Ankara, 2015.

- Özkan, Mehmet İslam Hukukunda Velâyet Sahiplerinin Çocuğun Malları Üzerindeki Tasarruf Yetkileri, Balıkesir İlahiyat Dergisi, Haziran, 2021, 141.
- Peker, Din ve Ahlak Eğitimi, Aksi Seda Matbaası, 2. Baskı, Samsun, 1998.
- Peker, Hüseyin Çocuk ve Suç, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994.
- Polat, Salahattin 'İbn Uleyye', TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1999.
- Safedî, Salahuddin Halil b. Aybek Kitabu'l-vâfi bi'l-vefeyât, Franz Steiner Verlag, Wiesbaden, 1982.
- Zeynü'd-dîn Ahmed b. Abdi'l-Lâtifi'z-Zebîdî, Miras, Kâmil Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi, DİB Yayınları, Ankara, 1985.
- Sâlihî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdülhadi Dimaşki, Tabakâtü ulemâi'l-hadîs, Ekrem el-Buşî, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1989.
- Sâvî, Ahmed b. Muhammed el-Mâlikî, Bulgatü's-sâlik li-Akrebi'l-mesâlik (ilâ Mezhebi'l- İmâm Mâlik li Ebi'l-Berekât Ahmed ed-Derdîr), Dâru'l-Meârif, Mısır, ts.
- Semâ'nî, Abdülkerim b. Muhammed bin Mansurul Temimil el-Ensab, Abdurrahman bin Yahya el-Mu'allimil Yemani, Meclisü dairetul Meariful Osmaniye, 1962.
- Sihâbuddîn Ebi'l-Felâh Abdi'l-Hayy b. Ahmed b. Muhammed İbn İ'mâd, Sezerâtu'z-Zehab fi Ahbâri Men Zeheb, 1, 10, Dâru İbni Kesîr, Beyrut, 1406-1986.
- Sirâcüddîn Ömer b. Alî b. Ahmed el-Ensârî, el-'İkdü'l-müzheb fi tabakâti hameleti'l-mezheb, Eymen Nasr el-Ezherî-Seyyid Muhenna, Dâru Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan, 1997.
- Sönmez, Mehmet Ali "Ali b. Hucr", TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1989.
- Sûlî, Ebû Bekir Muhammed b. Yahya b. Abdullah Ahbar'ur-Razi Billahi vel-Mütekiillah Târih'u Devleti Abbasiyye, Matbaatul Savî, Mısır, 1935.
- Suyûtî, Câmiu'l-ehâdîs, Dâru'l-Fikr, 1414.
- Suyûtî, Tedribu'r-râvî fi Şerhi Takrîbi'n-nevevî Hadîs Usûlü, trc. Muhammed Enes Topgöl-
- Sübki, Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi Tabakâtü's-Şâfi'yyeti'l-Kübrâ, Mahmûd Muhammed ed-Danâhî-Abdulfettâh Muhammed el-Halev, Hacez li't-Tabâ'ati ve'n-Neşrî ve't-Tevzi`, 1413.

- Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî Hüsnü'l-muhâdara, Muhammed Ebû Fazl İbrâhim, Dâru İhyâi Kütübî'l-Arabî, Mısır, 1967.
- Süyûtî, el-Câmi' u's-Sağîr min Hadîsi'l-Beşîri'n-Nezâr.
- Süyûtî, Tedrîbü'r-Râvî fî Şerhi Takrîbi'n-Nevevî, thk. Ahmed Ömer Hâşim, Beyrut, 1993.
- Şâfiî, Ebû Abdullah Muhammed b. İdrîs eş-Şafiî, el-Ümm, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, 1393.
- Şâkir, Ahmed Muhammed Şerhu Süneni't-Tirmizî, İstanbul, 1992.
- Şavlı, Mehmet Reşat Bütün Yönleriyle İslâm'da Çocuk Terbiyesi, Ensar Yayınları, İstanbul, 2018.
- Şentürk, Habil Din Psikolojisine Giriş, İz Yayınları, İstanbul, 2010.
- Şentürk, Lütfî Örnek Vaazlar, DİB Yayınları, Ankara, 2010.
- Şerbasî, Ahmet Sorulu Cevaplı İslâm Fıkhi, trc. Mustafa Özcan, Ahmet İyibildiren, Özgü Yayınları, İstanbul, 1988.
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed es-San'ânî el-Yemenî, Neylû'l-Evtâr, İsamüddin Sababiti, Dâru'l-Hadîs, Mısır, 1413-1993.
- Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, Muhtasaru Zevâ'idü Müsnedi'l-Bezzâr 'ale'l-Kütübî's-Sitte ve Müsnedi Ahmed, Sabri b. Abdulhalik Ebû Zer, Müessesetü'l Kütübî's-Sikâfiyye, Beyrut-Lübnan, 1412-1992.
- Şirin, Mustafa Ruhi-Gülan, Aydın BM Çocuk Hakları Sözleşmesi Kitabı, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011.
- Ta'rifu Ehli'-tacdîs bi Meratibi'l-Mevsufîne bi'ttedlîs, Asım b. Abdillâh el-Karyûnî, Mektebetü'l-menâr, Ürdün, ts.
- Taberânî, Süleymân b. Eyyûb el-Mu'cemü'l-Kebîr, Hamdi b. Abdulmecîd b. es-Selefi, Mektebet'ü İbn Teymiyye, Kahire.
- Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsat, Abdu'l-Muhsin b. İbrâhim e'l-Hüseynî, Darü'l-Harameyn, Kahire, 1407.

- Takiyüddin Ebû İshâk İbrahim b. Muhammed b. El-Ezher b. Ahmed, el-Müntehab min Kitâbi's-Siyâk li-Tarihi Nîsâbûr, Hâlid Haydar, Dâru'l-fikr li't-tabâğati ve'n-neşru't-tevzi`, 1414.
- Târik b. Muhammed Âl b. Nâcî, Tezyîlü Alî Kutubu'l-Cerh ve't-Ta'dîl, Mektebetü'l-Müsennâ el-İslâmiyye, Havlî Şâri` el-Müsennâ, 1425-2004.
- Tekin, Dilek Yazılı-Şifâhî Rivâyetler Bağlamında Müslim'in Eser Sahibi Hocalarından Rivâyetleri, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2015.
- Tirmizî, Câmiü't-Tirmizî, Çağrı Yayınları, İstanbul, t.y.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre Sünen, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- Tirmizî, el-Camiu'l-Kebîr, thk. Beşşar Avvad Ma'ruf, Dâru'l-Garbi İslâmî, Beyrut, 1996.
- Tirmizî, Sünen, Ahmed Muhammed Şakir-Muhammed Fevaïd Abdülbaki, Şirket'ü Mektebe, Mısır.
- Toksarı, Ali "İbrahim b. Sa'd", TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 2000.
- Topgül, Muhammed Enes "Zeyd b. Hubâb", TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 2013.
- Tuzcu, Recep Adanalı Muhammed B. İsa B. Necîh Et-Tabbâ' ve Hadîs İlmindeki Yeri, Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2014.
- Ukaylî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr b. Mûsâ ed-Du'afâü'l-Kebîr, thk. Abdülmü'tî Emîn Kal'acî, Dâru'l-mektebeti'l-ilmîyye, Beyrut, 1984.
- Ulvan, Abdullah Nâsîh İslâm'da Aile Eğitimi, trc. Celâl Yıldırım, nşr. Uysal Kitabevi-Ramazan Uysal, Konya.
- Vekî', Ebû Bekir Muhammed b. Halef b. Hayyân ed-Dabbî, Ahbârü'l-kudât, Âlemü'l-kütüb, Beyrut, t.y.,
- Yahyâ İbnu Maîn, Ebû Zekerîyyâ b. Avn Târîh-u ibn Maîn Rivâyetü'd-Dûrî, Mekke, 1979.
- Yardım, Ali İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir", TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1999.
- Yaşaroğlu, M. Kâmil 'Mehâmîlî, Hüseyin b. İsmâîl' TDV İslâm Ansiklopedisi, Ankara, 2003.
- Yücel, Ahmet 'Humeydî, Abdullah b. Zübeyr' , TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1998.

- Zebîdî, Muhammed el-Murtazâ b. Abdirrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî Tâcul-Ârus, thk. Cema'atümine'l-muhtasîn, 1965-2001.
- Zehebî, Dîvânü'd-ðu'afâ' ve'l-metrûkîn, Hammâd b. Muhammed el-Ensari, Mektebetü'n-Nehidatü'l-Hadîse, Mekke, 1967.
- Zehebî, el-İber fî Haberi men Gaber, thk. Ebû Hâcer Muhammed es-Saîd b. Sağlûl, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1405/1980.
- Zehebî, Hamd b. Ahmed Ebû Abdillâh, el-Kâşif fî ma'rifeti men lehu rivâyetün fî'l-Kütübi's-sitte, Muhammed Avvâme, Dâru'l-Kible li's-Sakâfeti'l-İslâmiyye, Cidde, 1413/ 1992.
- Zehebî, Mizânü'l-i'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl, Ali Muhammed el-Bicâvî, Dâru'l-fikr, trs.
- Zehebî, Mîzânü'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl, Ali Muhammed el-Becavî, Dâru'l-Ma'rifeti li't-Tabağati ve'n-neşr, Beyrut-Lübnan, 1963.
- Zehebî, Siyer-u A'lam, 1-25, Şuayb el Arnavut, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1405-1985.
- Zehebî, Siyer-u A'lam, 1-25, Şuayb el-Arnâvut, vd., Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1402-1417/1982-1996.
- Zehebî, Siyer-u A'lam, Dâru'l-Hadîs, Kahire, 1427.
- Zehebî, Siyer-u A'lam, Şuayb el-Arnâût, Müessesetü'r-risâle, Beyrût, 1990.
- Zehebî, Târihu'l-İslâm ve Vefeyâtü Meşâhiru ve'l-A'lâm, Beşşar Avvad Ma'ruf, Dâru'l-Garbi İslâmî, Beyrut, 1424-2003.
- Zehebî, Tarihü'l-İslâm ve vefeyatü'l-meşahir ve'l-a'lâm, Ömer Abdüsselam Tedmuri, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1987.
- Zehebî, Tezkiretü'l-huffâz, Abdurrahman el-Muallimî, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1374.
- Zeydânî, Mazharüddin el-Hüseyn b. Mahmud b. el-Hasan Mefatihü fî Şerh'i'l-Mesabihi, Nurettin Talib, Dâru'n-Nevadir, 2012.
- Zihnî, Mehmed Efendi Nimeti İslâm, Huzur Yayın Dağıtım, İstanbul, ts.
- Ziriklî, Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris el-A'lâm, Dâru'l-ilim lilmelâyîn, Beyrut, 2002.

ÖZ GEÇMİŞ

Ad Soyad:	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
Fakülte	İLAHİYAT FAKÜLTESİ
Bölümü	TEMEL İSLÂM
Yüksek Lisans	
Üniversite	
Enstitü Adı	
Ana Bilim Dalı	
Programı	
Makale ve Bildiriler (Varsa)	
1.	
2.	